

településszociológiai tanulmányok

VÁROS ÉS VIDÉKE

szerkesztette: Rácz Attila

VÁROS ÉS VIDÉKE

A kötet megjelenését támogatták

A Szegedi Pedagógusképző Kar Hallgatóiért Alapítvány

Dél-Magyarországi Pedagógiai Alapítvány

Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

SZTE Polgáraiért Alapítvány

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000651374

Borítóterv

MAJZIK ANDREA

ISBN 978-963-9573-32-1

ISSN 1789-3798

© Balogh Péter, Bogdán Réka, Erdős Csaba, Erős Péter, Havasi Mónika, Kalocsai Janka, Kékesi Márk Zoltán, Kovács Eszter, Marton Melinda, Mihálka Mária, Németh Gyöngyi, Németh Zsolt, Paku Áron, Rácz Attila, Szabó Endre, Szalai Viktor, Szemző István, Széll Krisztián, Terbe Andrea, Vágási Tamás

© Belvedere Meridionale 2007

X 71753

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
NÉMETH ZSOLT: Gyálarét fejlődése, avagy egy Szeged környéki fiatal település mobilitási története (2003).....	9
KÉKESI MÁRK–MIHÁLKA MÁRIA–SZABÓ ENDRE–TERBE ANDREA: Ópusztaszer a hiába várt prosperitás (2003).....	47
ERŐS PÉTER–HAVASI MÓNICA–SZALAI VIKTOR–SZEMZŐ ISTVÁN: Betelepülők és őslakosok Sándorfalván (2005)	70
ERDŐS CSABA–SZÉLL KRISZTIÁN–VÁGÁSI TAMÁS: Deszk Község népességmegtartó illetve növelő, valamint népességintegráló lehetőségei és tendenciái (2005)	84
BOGDÁN RÉKA–KALOCSAI JANKA–NÉMET GYÖNGYI: Társadalmi mobilitás Makón (2005)	111
KOVÁCS ESZTER–MARTON MELINDA–PAKU ÁRON: Egy soknemzetiségű település etnikai konfliktusai (2005)	131
BALOGH PÉTER: A térbeli elkülönülés és a társadalmi rétegződés vizsgálata Szegeden (2006).....	154
RÁCZ ATTILA: Munkanélküliség, munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság a Makói Kistérségben (2006)	200

ELŐSZÓ

A szociológia nevű felhőkarcolónak megvan az a nagyszerű tulajdonsága, hogy bármely társadalomkutató megtalálhatja benne a „világra” legjobb rálátást nyújtó ablakot. A társadalmi valóságot lehet a messzi magasból is szemlélni: innen elsősorban a rendszer egésze látszik jobban, az emberi együttélés viszont kevésbé tanulmányozható. Ha viszont az alsó szinteken nyitunk ablakokat, onnan ugyan kevésbé látunk rá az „egészre”, közelebb vagyunk viszont a „terepehez”, ahol maga az élet zajlik. Végső fokon a kutatói habitus dönti el, hogy melyik emelet melyik ablakát minősítjük a „legjobbnek”.

Ezen kiváló fiatal emberek (a szegedi egyetem szociológus hallgatói ill. már hivatásos társadalomkutatóként dolgozó volt hallgatói) számára – akiknek írásait a kötet tartalmazza – most inkább az emberi együttélés tanulmányozása volt fontos. Ezért választották elemzési keretként a települési szintet, azt a többé-kevésbé természetes közeget, melyben életünk (emberi kapcsolatokkal, megélhetési erőfeszítésekkel, társulási törekvésekkel, konfliktusaival, be- és „kiilleszkedéseivel”, stb.) szerveződik.

Külön elismerés illeti a kötetet szerkesztő (s abban önálló tanulmányt is jegyző) Rácz Attila tanár urat, aki a Szegeddel kapcsolatos évente ismétlődő tanszéki kutatások szervezőjeként illetve az általa gondozott településkutatási kurzus gazdjaként ösztönözte e tanulmányok megszületését, s e kötetbe rendezte azokat.

Megtisztelőnek tartom, hogy az Olvasó figyelmébe ajánlhatom az itt szereplő írásokat. Örömmel és büszkeséggel teszem ezt, hiszen e kötetnél nincs nagyszerűbb bizonyítéka a tanítás érdemességének. Már most olyan szakmai erények mutatkoznak meg ezekben a tanulmányokban, melyek komoly társadalomkutatói kvalitásokat tükröznek. Széleskörű módszertani repertoárral találkozhatunk: mélyinterjú, fókuszcsoporthozos interjú, mentális térképezés, kérdőíves adatgyűjtés és történeti kutatás kapcsolódik egybe a terepen végzett megfigyelésekkel. A nézőpont mindvégig szociológiai: az életviszonyok, a társadalmi mobilitás, az ősla-

kosok és a betelepülők viszonya, az etnikai konfliktusok, a szegregáció és a megélhetési lehetőségek állnak az érdeklődés központjában.

A szociológus számára mindig elsődleges fontosságú, hogy adatai, kutatási eredményei minél szélesebb érvényességgel bírjanak, azaz általa egyre többet tudhassunk meg a társadalom egészéről is. Ennek fényében nem kérdőjeleződik-e meg a települési szinten végzett vizsgálatok haszna, hiszen az itt kapott eredményekről bárki állíthatja, hogy annak csak helyi érvényessége van, az csak egy adott településről (városról, faluról) és vidékéről tudósít. Határozott meggyőződésem, hogy nem! A társadalom szerkezeti és működési sajátosságait csak megismerési szintek („makro”, „mezo” és „mikro”) együttes összekapcsolásával érthetjük meg. Kevéssé értékes az az elmélet, melyet nem támasztanak alá a valóság tényei és folyamatai, de fordítva is igaz: a mindennapi élet helyi szintű tanulmányozása is csak akkor bír jelentéstartalommal, ha magasabb absztrakciós szintű értelmezési keretbe helyezhető. Ha a jövőre vonatkozóan valamivel biztathatom fiatal kollégáimat, akkor az a „jelentéstartalom” megszerzésére irányuló még határozottabb törekvés lehet.

Peter Berger amerikai szociológus szerint a szociológusnak tudatában kell lennie annak, hogy a dolgok nem azok, amiknek látszanak! Ezért is nevezte a szociológust egyfajta hivatásos „kukkolónak”, aki a „homlokzatok” mögötti világra is kíváncsi, akinek a megértéshez szüksége van arra is, hogy megismerje, mi történik a színpad és a lezárt ajtók mögött. Ezek az írások a településeken folyó mindennapi élet mögé kívánnak betekinteni, azaz a köznapi szemlélők előtt szimbolikusan kinyitják Szeged és vidéke (Gyálárét, Ópusztaszer, Sándorfalva, Deszk, egy „soknemzetiségű” település, valamint Makó és térsége) lezárt ajtajait. A kötet ebben az értelemben nem más, mint erre a betekintésre való meghívás.

Dr. Feleky Gábor
Tanszékvezető, egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék

Németh Zsolt

GYÁLARÉT FEJLŐDÉSE, AVAGY EGY SZEGED KÖRNYÉKI FIATAL TELEPÜLÉS MOBILITÁSI TÖRTÉNETE (2003)

BEVEZETÉS

Miért pont Gyálarét?

A legfőbb motiváció talán az úttörő munka lehetősége, hiszen Gyálarétnek nincs írott történelme, csak elvétve találni feljegyzéseket a könyvtárakban, így lehetőség nyílt olyan ismeretek felkutatására, amilyenekkel más még nem foglalkozott. Mindig izgalmasabbá teszi a kutatást, ha az ember nemcsak elképzelni tudja, hanem személyesen is részt vállal a kutatási anyag összegyűjtésében. Kellemes, ha a tanulmány írása közben is eszünkbe jutnak arcok, hangok, ízek vagy illatok, mind-mind emlékeztetve a fáradságos, de hasznos munkára. 2001 és 2004 között többször jártunk Gyálaréten, mindig más-más dologra voltunk kíváncsiak, különböző kutatási problémák merültek fel, de segítő kéz mindig akadt, sokan igyekeztek ezekre a kérdésekre a választ megtalálni. Volt olyan időszak, amikor egy hónapon keresztül szinte minden nap jártunk a településen, mert az interjúkat csak így tudtuk felvenni, de a végén már úgy éreztük, hogy ha nem is fogadtak be minket a helybeliek, de legalább elfogadták a jelenlétünket, sőt ismerősként köszöntöttek néhányan. Mi már ezt is nagy eredménynek könyveltük el.

Fontos motiváló tényező volt az is, hogy egykori tanárunk, Máté – Tóth András, akinek évek óta az otthona a település, is rendületlenül biztatott bennünket a kutatásra.

2001-ben a tanár úrral úgy kezdtünk neki a munkának, hogy igyekeztünk a lehető legtöbb információt összegyűjteni a faluról. Kezdetben az idős emlékezetén keresztül rekonstruáltuk a település történetét, majd pedig ezt alapul véve építettük fel a további kutatások menetét. A lakók többnyire szívesen vet-

ték, hogy beszélgetésre invitáltuk őket a falujukról és önmagukról, sokuknak jól esett, hogy meghallgattuk őket és beszélgettünk velük Legalábbis mi ezt tapasztaltuk az interjúzás során:

„...ez a rohanó világ talán nem is ad alkalmat, hogy nyugodtan leüljön valakivel beszélgetni az embör...de nekem hiányzik a társaság, ezért még bejárok a vót munkahe-lyemre néha, azokkal elbeszélgetők...”

(őslakos férfi)

„...már az sincs, akihez elmönjek beszélgetni...”

(őslakos férfi)

„...az életforma változott meg és amiatt egyszerűen senkinek nincsen ideje és hetek tel-nek el úgy, hogy a szembelévő szomszédasszonyt nem látom...”

(őslakos gyermeke nő)

„...most mindenki el van foglalva, bezárja a kaput, ha hazajön a munkából, magá-nyosnak érzöm magam...”

(régibetelepült nő)

„...őnekik is megvan a saját családjuk, a saját elfoglaltságuk és nekünk is és akkor úgy elmaradunk egymástól és mindenhol azt látom, hogy az időhiány...”

(újbetelepült nő)

A TELEPÜLÉS BEMUTATÁSA ÉS TÖRTÉNETE

Gyálarét Szegedtől dél-délnyugati irányban, a városközponttól körülbelül hét kilométerre fekszik, a Tisza jobb partján. Közúton csak Alsóváros felől közelíthető meg: Klebelsberg telep és Tompasziget városrészek után az utolsó település, ahová még el lehet jutni, hiszen egy zsáktelepülésről van szó:

„...egy kis megszorult falu vagyunk mi, amin nem megy keresztül út...”

(őslakos gyermeke férfi)

A falu után már csak hatalmas szántóföldeket találni, meg a Tiszát és – néhány kilométerrel távolabb – a szerb-montenegrói határt. Beérve a faluba bal kéz felől új házak sorakoznak, ez a legújabb osztás következménye. Beljebb haladva már többségben vannak a régebbi építésű lakások, csak ritkán töri meg az összképet egy-egy új vagy felújított családi ház. A település mindössze tíz utcából áll, rövid idő alatt átlátható és bejárható. Aszfalttal csak a buszjárat vonalát érintő két utcában találkoztunk, a többi kővel van feltöltve vagy egyszerűen csak földes, ami jelentősen megnehezíti a közlekedést az esős időszakokban. A buszforgalom Gyálaréten harmadával nagyobb, mint a szomszédos Szentmihályteleken, amely ha nem is sokkal fejlettebb, de területét tekintve kétszer nagyobb. A járatsűrűség oka az, hogy az elmúlt évtizedekben bekövetkezett robbanásszerű népességnövekedés és házépítési hullám ellenére a helyi ellátás alig fejlődött, a lakók szinte minden szükségletüket csak a városban tudják kielégíteni (Kiss, 1999).

Gyálarét központját egy tér jelenti, ahol a busz visszafordul a város felé, körben pedig a település életében fontos szerepet betöltő épületek sorakoznak: az óvoda, az orvosi rendelő, a misedház, a posta, a művelődési ház, a nyugdíjas klub és egy kocsmá. A tér helyet ad a melegebb időszakban közösségi programok lebonyolításának is.

Közvetlenül kapcsolódik a településhez délnyugat felől egy hétvégi házas övezet, amelynek egy része egész éven át lakott, ennek Gyálaréti kiskertek a neve és ezen túl húzódik a Gyálaréti tanyáknak nevezett rész, alig néhány ingatlannal és lakóval.

ÚT GYÁLARÉT LÉTREJÖTTÉIG – A TELEPÜLÉS MÚLTJÁNAK KUTATÁSÁHOZ SZÜKSÉGES KITÉTEL

Szerbia-Montenegro területén, a Tisza bal partján, Szegedtől délre található egy Gyála (szerbül Djala) nevű falu, ennek a településnek volt a rédje a múlt század elejéig az akkor még lakatlan, tehát nem is létező Gyálarét. A Tisza szabályozása okozta végül Gyála szétszakítását, mert a folyó kanyarulatát kiegyenesítették és az így éppen a falut szelte ketté, elvágva így egymástól a falut és annak rédjét (Dombi, 2002).

Mindkét területről találtunk feljegyzéseket, ezért érezzük szükségesnek fogalmi szétválasztásuknak a hangsúlyozását. Annak ellenére, hogy már nyolc-

van éve két külön település Gyála és Gyálarét két különböző országban, a helyiek használják mindkét változatot a köznapi beszédben lakóhelyük megnevezésére.

GYÁLARÉT SZÜLETÉSE

A XX. század elején több major állt Gyála határában: Fehérpart, Szilágy, Ludvár. Az ún. gyálai rét az I. világháborút követő trianoni határrendezés után Magyarországon maradt, az új határ elválasztotta Gyálától. A rétet a földosztással felparcellázták, majd a Szilágy-major helyén szegedi és környékbeli szegényparaszrok és munkások új falut alapítottak Újgyála néven. 1950-ben Gyálarétre keresztelik a települést, ami 1973 óta közigazgatásilag Szegedhez tartozik, tehát ma már nem önálló település.

A Bálint Sándor-féle adatokat részben kiegészíti a KSH által közölt adatsor¹. Eszerint Gyálarét pontosan 1923-ban alakult a Nagyrétnek nevezett területből, ami a Magyarországon maradt határrészt jelenti. 1946 novemberéig a Gyála ideiglenes nevet használta.

GYÁLARÉT TÖRTÉNETE A SZÁJHAGYOMÁNYBAN

A fenti, főleg lexikonokból nyert történeti információkat kiegészítik, sőt részben módosítják is adatközlőink elbeszélései.

Gyálarét őslakosai számára kiemelkedő fontossággal bírnak az egykori majorok. A tulajdonosok kilétét nem sikerült egyértelműen kiderítenünk, de a két legtöbbet emlegetett név az Órhalmy és a Brunner volt. A harmadik major a Szilágyi dombon állt, Madari Antal tábornok tulajdonát képezte.

1923-tól már biztosan álltak az első házak a falu mai központjában, melyet a helybeliek Ófalu néven emlegetnek. Az egyik adatközlő szerint 1930-ban már megépült a községháza is, körülötte pedig folyamatosan szaporodtak a házak. A helybeliek elmondása szerint az újonnan szerveződő falu első lakosa Módra János volt, akinek földbe vájt hajléka körülbelül a mai orvosi rendelő mögött lehetett. A második világháború végén a szovjethatalom megjelenése-

¹ www.ksh.hu, helységnévtár

kor a majorok birtokosai elmenekültek. Ugyanekkor, 1945-ben az itt maradt cselédeknek és a letelepedni szándékozóknek ingyen házhelyeket osztottak néhány hold megművelhető földdel. A majorokat az emberek széthordták, itt úgy mondják, Gyálarét a majorságok tégláiból épült fel.

1949-ben elérte Gyálarétet is a tsz-esítés és az államosítás. Ettől kezdve a tsz adott a helybelieknek munkát, életük továbbra is elválaszthatatlan volt a mezőgazdaságtól. Ugyanekkor főleg a fiatalok közül többen úgy döntöttek, hogy a szegedi iparban keresik megélhetésüket.

A '70-80-as évek fordulója két nagy változást is hozott a lakosok életébe. Az egyik, hogy a gyálarétiak elveszítették tsz-üket, mondván a szentmihályteleki tsz nagyobb és gazdaságosabb, így a mihályteleki tsz átvette Gyálarétet, az iparban való elhelyezkedés biztosabb kereseti lehetőségnek tűnt, ezért a lakosok fokozatosan kiléptek a tsz-ből és átáramlottak Szeged iparába.

A másik jelentős változás Gyálarétnek közigazgatásilag Szegedhez való csatlóása 1973-ban. Először is megélénkült a falu és a város kapcsolata, megindult a buszközlekedés, de számunkra a legfontosabb momentum a portafelezés.

Gyálarét korábban egy igen zárt, kis közösség volt, ahol az emberek névről ismerték egymást. Éppen ezért elsősorban az új portákat rokonoknak, ismerősöknek igyekeztek eladni, de egy idő után kivédhetetlenné vált az ismeretlen beköltözők megjelenése. A falu élete egyszerre megváltozott, hisz az ősi lakosok is nyitottabbakká váltak a városban végzett munka miatt, és a falu is kénytelen volt nyitni az új beköltözők hatására. A régi közösség bomlásnak indult, s mára a fiatal, alapvetően értelmiségi „bevándorlók” megjelenésével egy teljesen új falu megszületésének lehetünk tanúi².

² Skultéti Dóra és Szarvas Eszter, a Szegedi Tudományegyetem szociológia szakos hallgatói 2003 áprilisában "Gyálarét vajon minden lakója számára ugyanazt jelenti?" címmel dolgozatot készítettek, melyben a gyálaréti lakosok mentális térképeit hasonlítják össze. A dolgozatban megállapították, hogy Gyálarét a lakosok számára három, jól elkülöníthető részből áll: a központi rész az ófalu vagy régi Gyála, az új osztás és a kiskertek. Ezen részek lakossági összetétele is különböző: az ófaluban él az idős óslakosok többsége, míg az új osztásban dominánsan új beköltözők laknak. A kiskertes részen találhatunk hétvégi kerteket, de számos kis ház fiatal gyálarétiak lakhelyül szolgál.

GYÁLARÉT TÁRSADALMA A STATISZTIKAI ADATOK TÜKRÉBEN

A statisztikai adatok gyűjtésére első lépésként a Központi Statisztikai Hivatal szegedi regionális központjában került sor. A 2001-től visszamenőleg rendelkezésünkre bocsátott gyálaréti népszámlálási adatok közül a legkorábbi számsorok 1900-ból származnak.

Év	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960	1970	1980	1990	2001
Lélekszám	145	173	153	202	452	552	571	715	949	928	1285

1. táblázat. Gyálarét népességének alakulása 1900 és 2001 között

Gyálarét létrejöttétől, 1923-tól kezdve folyamatosan gyarapodott a falu lélekszáma: a lakosság száma az első vizsgált évhez képest kilencszeresére nőtt 2001-re. A táblázat idősorát tekintve többször is megfigyelhető a népességszám hirtelen megugrása: ez a többször jelentkező betelepülési hullámoknak köszönhető. Ezek közül a legjelentősebbek a portafelezések időszaka, a Szegedhez való csatolást követő évek és a rendszerváltozás után felélénkülő szuburbanizálódás.

Részletes adatok nemek, korcsoportok, családi állapot, vallás és iskolai végzettség szerint 1941 óta állnak rendelkezésre. Kutatásunk idején, 2002-ben még csak előzetes, becsült adatokat találhattunk a 2001-es évrre, ezért 2003 elején felkerestük a szegedi Okmányirodát is, hogy az általuk tárolt aktuális állapotokról is tájékozódhassunk (azóta a KSH honlapja már közölte a korábbi, 2001-es hivatalos lélekszámot, ami 1123 fő).

	1941	%	1960	%	1970	%	1980	%	1990	%	2003	%
Férfi	225	49.8	284	49.7	347	48.5	481	50.7	482	52	616	48.6
Nő	227	50.2	287	50.3	368	51.5	468	49.3	446	48	652	51.4
Összesen	452	100	571	100	715	100	949	100	928	100	1268	100

2. táblázat. A gyálaréti lakosság megoszlása nemek szerint

A második világháborút követő évtizedekben napjainkig a lakosság száma folyamatosan növekedett, 60 év alatt a Gyálarét lakosait tekintve háromszorosára nőtt. A '80-as években enyhe megtorpanás figyelhető meg, sőt a lakosok elvándorlását mutatják a népszámlálási adatok. 2000 után ez a tendencia megfordult: többségében szegedi, főleg a lakótelepeken lakó, túlnyomóan magas iskolai végzettséggel rendelkező kisgyermekes családok fedezték fel a települést, illetve több olyan család is található a közösségben, akik már visszatérőknek, visszaköltözőknek számítanak. A biztonságos, természethez közeli élet lehetősége a városhoz közeli Gyálarét sokak számára vált vonzóvá, amit az új építésű családi házak vagy a felújított és modernizált ősi épületek sora bizonyít.

	1941	%	1960	%	1970	%	1980	%	1990	%
0-14 éves	175	38.7	159	27.8	177	24.8	222	23.4	170	18.3
15-39 éves	155	34.3	239	41.9	294	41.1	372	39.2	327	35.2
40-59 éves	99	21.9	108	18.9	152	21.2	247	26	284	30.6
60 éves és idősebb	23	5.1	65	11.4	92	12.9	108	11.4	147	15.9
Összesen	452	100	571	100	715	100	949	100	928	100

3. táblázat. Gyálarét lakosságának korcsoportonkénti megoszlása

Korosztályok szerint vizsgálva Gyálarét lakosságát megfigyelhető, hogy 1990-ig a falu folyamatosan előregedő. Annak ellenére, hogy a lakosok száma megkétszereződött, a gyermekek száma stagnált, arányszámuk folyamatosan csökkent. A középkorosztályok száma megkétszereződött ugyan, ennek ellenére a fiatal felnőttek és a középkorúak aránya nem változott jelentősen. A 60 évesnél idősebbek száma a fentiekkel ellentétben hatszorosára nőtt, arányukat tekintve is háromszor annyian vannak, mint a '40-es években. A változás drasztikusságát, Gyálarét fokozott előregedését jól példázza a gyermekek és a legidősebbek arányának változása 1941 és 1990 között.

A rendszerváltást követő új kiköltözési hullám, a Gyálarétet is elérő szuburbanizálódás a 4. táblázat adatain ragadható meg.

	2003	%
0-14 éves	239	18.8
15-25 éves	165	13
26-40 éves	303	23.9
41-65 éves	410	32.3
66 éves és idősebb	151	12
Összesen	1268	100

4. táblázat. Az Okmányiroda 2003. év eleji adatai

A fenti táblázat adatsora a Csongrád Megyei Okmányiroda adatbázisából valók. A KSH adatokkal nem hasonlíthatók össze, hiszen különbözik a mérés éve, más a módszertan és különböznek a korcsoportos bontások is. Ugyanakkor az Okmányirodában nyilvántartott lakosságszám jól példázza Gyálarét növekedését és korösszetételének javulását. A kiköltöző kisgyermekes családok hatására megkétszereződött a legkisebbek száma, és jelentősen gyarapodott az aktív korosztály lélekszáma is. A település drasztikus előregedése megtorpanni látszik.

A FÖLDHIVATAL ADATAI

A falu népesedésének és a telkek számának komplexebb megismerése a Csongrád Megyei Földhivatalban őrzött dokumentumokon keresztül is megközelíthető.

A Földhivatal térképtárában legkorábban 1941-ből található részletes térkép Gyálarétről. Az 1941-es és a napjainkban fennálló állapot közötti hatvan évet négy térkép mutatja be, melyek nagyjából húsz éves időközökkel regisztrálják a változásokat. Ezeken jól megfigyelhető, hogy a kezdeti szellős falukép hogyan válik egyre lakottabbá, hogyan épülnek be a korábban termőföldnek használt részek és aprózódnak fel a porták. Gyálaréten a porták száma 1970 után megduplázódott: az 500 négyszögöles telkeket meg kellett feleznie a tulajdonosoknak, és az újonnan keletkezett portákat el kellett adniuk vagy építeniük kellett rá.

KÉRDŐÍVES ADATFELVÉTEL

A lakosság árnyaltabb megismerése érdekében kérdőíves adatfelvétel is készült. A felmérésre nagyon jó alkalmat adott a csatornázással kapcsolatos szerződések aláírása. Az ehhez hasonló eseményeken elviekben minden háztartás képviselteti magát.

2002. decemberében a csatornázással kapcsolatos banki szerződéseket a gyálaréti művelődési házban kötötték szervezett formában. Itt egy nagyon rövid, csak néhány alapadat felvételére szolgáló kérdőív lekérdezésére nyílt mód³. A lekérdezés személyesen történt, a kérdések elsősorban arra irányultak, hogy melyik évben született a kérdezett, mióta él a faluban, milyen az iskolai végzettsége és a vagyoni helyzete, vagyis milyen modernizációs eszközökkel rendelkeznek a válaszadók.

Gyálarét hozzávetőlegesen 400 háztartásból áll. Ebből 271 háztartás képviselőjét sikerült megszólítani. Ez a háztartások 68%-a, a teljes lakosságnak valamivel több, mint 20%-át jelenti ez az arány. Ebből 146 válaszoló volt férfi és 125 nő.

A TEREPMUNKA MÓDSZERTANA

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK BEMUTATÁSA

A már említett előtanulmányok számbavétele után kvalitatív módszerrel, mélyinterjúk sorával kívántuk finomítani a Gyálarétről alkotott képet. Ez a módszer megfelelő keretet kínált arra, hogy kutatásunk tervezett témáit, a szolidaritás és társas kapcsolatok, valamint a mobilitási viszonyok alakulását tanulmányozzuk. Ehhez első lépésként a 2002-ben lekérdezett kérdőívek alapján klaszteranalízist végeztünk, melyhez az életkorra, az iskolai végzettségre, a kérdezett faluba kerülésének idejére és a vagyoni helyzetre vonatkozó változókat használtuk fel. Az eljárás segítségével négy markánsan elkülönülő csoportot állíthatunk fel.

³ Köszönetet mondok a falu népművelőjének, Dr. Máté-Tóth Andrásnének, hogy a saját kutatási munkájának részét képező kérdőívet rendelkezésre bocsátotta. Eredményeit a SZTE-JGYTFK művelődésszervező szakára benyújtott diplomamunkájában foglalta össze 2003-ban, ott található meg kéziratban.

Final Cluster Center

	Cluster			
	1	2	3	4
Vagyoni helyzet	3,99	2,86	2,30	3,13
Mióta él Gyálaréten?	7,93	17,12	54,63	40,05
Hány éves ön?	37,94	58,62	67,43	43,72
Legmagasabb iskolai végzettsége?	4	3	1	2

5. táblázat: a gyálaréti lakosok elkülöníthető csoportjai

Number of Cases in each Cluster

Cluster	1	86,000
	2	65,000
	3	54,000
	4	61,000
Valid		266,000
Missing		5,000

A vagyoni helyzet változó megállapításához néhány, háztartásban használatos eszköz – telefon, autó, mikrohullámú sütő, televízió, számítógép – meglétét vettük alapul. Az öt tárgyra külön-külön kérdeztünk rá, az „igen” válaszokhoz 1-es értéket rendelve, a „nem”-eket nullával kódolva. Az így kapott pontszámok összege adta azt az értéket, mely alapján megállapítottuk, hogy ebből a szempontból ki milyen vagyonos. Természetesen nem állítjuk, hogy aki itt a maximális 5-ös értéket elérte, az a rangsorban utána következőknél biztosan gazdagabb, ugyanis a felmérésben csak a birtoklás tényét vizsgáltuk. Ezért az nem derülhetett ki, hogy valaki csak ajándékba kapta-e a tárgyak egy részét, illetve azért nincs a háztartásában valamelyikből, mert nincs szüksége rá és esetlegesen a vagyona az általunk nem kérdezett javakban realizálódik.

Az iskolai végzettséget a következőképpen kódoltuk: az 1-es a legfeljebb 8 általánost végzetteket jelenti, a 2-es a szakmunkás végzettségűeket, a 3-as a szakkö-

zépiskolát végzetteket mutatja, a 4-es a gimnáziumi érettségivel rendelkezőkre utal és az 5-ös a diplomásokat takarja.

A kapott klaszterek végül nevet kaptak. Az 1-es az „új betelepültek” csoportja. Itt találhatóak a négy csoportot tekintve a legvagyonosabbak, a legfrissebben kiköltözők, a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők és átlagéletkorukat tekintve ők a legfiatalabbak.

A 2-es lett a „régibetelepültek” csoportja, akik körülbelül az 1980-as évek elején költöztek be a faluba, az újakhoz képest jelentősen elmarad a vagyonuk, az iskolai végzettségükre általában a szakközépiskolai érettségi a jellemző és korukat tekintve átlagosan az ötvenes éveikben járnak.

A 3-assal jelölt klaszter az „őslakosok” nevet kapta. Ők a legrégebbi falulakók és a legidősebbek, a legalacsonyabb végzettséggel rendelkeznek és a legszéresebb körülmények között élnek a többiekhez képest.

A 4-es klaszterba tartoznak az „őslakosok gyermekei”, náluk szinte egybeesik az életkor és a helyi kötődés, általában szakmunkásképzőt végeztek, de a vagyoni helyzetet tekintve ők lehetnek a legmódosabbak az „új beköltözők” érkezéséig.

Mivel a négy csoport a kérdőívekre válaszolók közül került ki, ezért csak sejteni lehet, hogy az egész falura jellemző kategóriákhoz jutottunk, mert a távol maradókról nincsenek információink. De a 18 év feletti lakosságnak közel 30%-át sikerült megkérdezni és ezért bízunk abban, hogy csak kis mértékben torzít a minta. A kutatás később bebizonyította, hogy a csoportok valós szereplői Gyálarét életének.

A kör, amelyből válogattunk az interjúkhoz, a 18 éven felüli gyálaréti lakosok összessége. Mivel négy csoportra osztottuk a falut és mindegyikből ki akartunk ragadni néhány embert, ezért a kvótás minta és a hólabda módszer egyfajta összedolgozása tűnt a legmegfelelőbbnek. Annyiban tehát célzatos volt a mintavétel, hogy előzetes ismeretek alapján már tudtuk, hogy milyen szempontok szerint akarunk válogatni. Minden kategóriából akartunk képviselőket, ennyiben ragaszkodtunk a kvótás mintához, de nem voltunk ismerősek a terepen egészen, ezért a hólabda módszert is bevontuk. Az első interjúalany ajánlott néhány másik potenciális válaszadót, akikkel tudtuk folytatni a munkát és tőlük is újabb ötletekhez jutottunk. Így sikerült a különböző típusba tartozó emberek elbeszéléseiből kibővíteni addigi tudásunkat. Voltak

olyan lakosok is, akiket szinte mindenki megkérdezésre érdemesként említett – a legtöbb közülük központi szereplője a falu életének –, sokukkal tudtunk beszélni. Itt meg kell jegyeznünk, hogy választott eljárásunk megbízhatóságának rovására írható a tény, miszerint az interjúzás közben nem zárhatóak ki a személyes elemek, benyomások. Óhatatlan, hogy a kérdező az egyik alanyt szimpatikusabbnak találja a másiknál. Ennek kiküszöbölése nagy koncentrációt igényelt.

Első interjúalanyunkat véletlen sétás módszerrel választottuk, majd tőle kértünk tanácsot, kit kereshetnénk fel. Az új adatközlőt szintén megkérdeztük, s így, lépésről lépésre készült el az összesen 21 interjú. Ennek legnagyobb veszélye abban állt, hogy könnyen foroghattunk volna körbe-körbe, vagyis esetleg egyetlen rokoni vagy baráti szálon haladhattunk volna. Meglátásunk szerint ezt a hibát sikerült kiküszöbölnünk. Az alkalmazott mintavételi eljárással a reprezentativitás csorbát szenvedhetett, viszont kutatásunk eredményei lehetővé teszik, hogy egy általános képhez juthassunk a gyálaréti társas és közösségi kapcsolatokról. A kapott eredmények további pontosításokra szorulnak, s remélhetőleg a későbbiekben lesz még mód az esetlegesen vétett hibák korrigálására.

A MAGYAR FALU NÉHÁNY SAJÁTOS VONÁSA AZ EZREDFORDULÓN

Az elmúlt években egyre nyilvánvalóbban megmutatkozik, hogy az urbánus és a rurális berendezkedés között nem egyensúlyi a viszony, mert az urbánus területhasználat gyorsan terjed a rurális rovására, ennek régóta megfigyelhető formája a központi belterület határának kitolódása, illetve peremének intenzívebb hasznosítása. Eerre példa, hogy az utóbbi évtizedekben a családi házas övezetek már inkább rátelepednek a tanyás területekre. A város nem mezőgazdasági munkahelyein dolgozó, viszonylag magasabb iskolai végzettségű népesség az 1980-as évek végén már csak minimális mértékű háztájizásra, sokkal inkább lakásra használta a házát. Másrészt a kis falusi települések zöme több mint egyharmadával növelte népességszámát az elmúlt évtizedben, az új lakók jelentős része a városból költözik ki és folytatja urbánus életmódját,

mint ahogy azt az új beköltözők esetében is tapasztalható Gyálaréten. Mivel pedig az újonnan osztott, egymást sűrűbben követő telkek, a modernebb házak térben elkülönülnek a régiektől, így erősödik a szegregáció (Timár, 1993). Noha a kutatásban inkább az egymás felé nyitás mozzanatairól számoltak be az interjúalanyok, melynek során több gesztusértékű és gazdasági jellegű tranzakciót bonyolítanak egymás közt az új lakók és a régebbiek, azért elvárva néhányan hangot adtak az ellenérzéseiknek a másik csoporttal kapcsolatban, amelyek leginkább az irigységben, a tisztelet meglétében, illetve hiányában és az eltérő műveltségi színvonalban nyilvánulnak meg:

„... a legnagyobb baj igazából az, hogy van itt egy olyan réteg, aki végérvényesen leszakadt, olyan kulturálatlan, még a gyerekeik sem fogják soha utolérni magukat...”
(őslakos gyermeke nő)

„... valaki azt mondja: 'Na, megjöttek a kirakat-parasztok!', ezt valamikor a nyáron hallottam először...” (új betelepült nő)

„... amúgy az átlag gyálarétiről nincs jó véleményem..., de ez talán annak is tudható be, hogy nagy a munkanélküliség, szóval itt sok olyan ember van, akikre régen azt mondták, hogy lumpenproletár...nem igazán becsülöm őket, mert úgy gondolom, hogy ha csak az marad nekik, hogy a kocsmába járás, az nem igazán nagy életcél...”
(új betelepült férfi)

„... szerintem vannak az őslakosok, az a keménymag...nehezebben fogadnak el új embereket, mint az új emberek az új idetelepülőket...” (új betelepült nő)

„... az utóbbi időben kiköltözők nagy része értelmiségi és tőlük azért is idegenkednek a tőzslakók (sic!), mert esetleg félnek, hogy nem tudnak velük egy hangot megütni, hogy társalogjanak...” (új betelepült nő)

„... gyűttek ide idegönök, városban dógozott és nem nagyon foglalkozott a helyiekkel, lenézték, mert parasztok...mert olyan csúnyán viselkedik némelyik, amelyik idegyűtt a városból...” (őslakos férfi)

De ezek nem kibékíthetetlen ellentétek, egy kicsit több odafigyeléssel és nyitottabb közeledéssel elsimíthatóak. Erre lehetnek jó példák az alábbi vélemények:

„...amikor kiköltöztünk, három nap múlva a szemközti utcából kijövők 90%-ával köszönő viszonyban voltunk, sőt minden elmenésnél egy rövid szociális társalgásba bonyolódtunk, ez mindenkivel így alakult itt a környéken...” (új betelepült férfi)

„...az őslakosoknak szerintem komoly bevételük van abból, hogy mi nem tartunk állatot, meg nem műveljük a földet, ha más nem, hát ez valamelyest oldja, oldhatja az ellenérzéseket...” (új betelepült nő)

És hogy még jobban érzékelhető legyen, mennyire nincsenek mély gyökerei a negatív véleményeknek, álljon itt néhány gondolat a település előnyös oldaláról is:

„...nem úgy, mint a városban, hogy belépsz a lépcsőházba és elmennek melletted, itt meg köszönünk...” (régibetelepült nő)

„...itt a gyálai rétbe az a jó, hogy itt mindenki segíti a családjaikat...rettenő sokat megtösznek a gyerekekért...” (őslakos nő)

„...nagyon jó, összetartó kis falu...” (őslakos gyermeke férfi)

A térbeli elkülönülés sem egyértelmű, mert sokan már meglévő házakba költöztek be, de a falu szélén a legújabb osztásban frissen épített és épülő házak bizony nagyon különböznek a környezetüktől:

„...ha megnézi itt a házakat, akkor szabad szemmel is jól látható, hogy csomó épület az frissen épült, gyakorlatilag a 2002-es évben itt egyszerre öt ház épült egymás mellett...” (új betelepült férfi)

HIPOTÉZIS

A mobilitással kapcsolatban több kérdés megvizsgálása is izgalmas feladatként kínálja magát, a témakör számos szempont alapján megközelíthető. Érdekesek a migrációs folyamatok: merről jöttek ide az emberek, miért ezt a települést választották. Az idők során bekövetkező sorsfordító események szintén izgalmas területet jelentenek: kinek milyen változtatásra nyílt lehetősége eddigi élete során vagy milyen módosításokra kényszerültek az emberek. A bővebb családot megfigyelve arra kapható válasz, hogy a generációk helyzete között milyen eltérések mutatkoznak meg. De az intragenerációs mobilitás sem kevésbé érdekes, például ha az 1950-es évek tsz-esítésének kihívásai kerülnek vizsgálatra.

A fentieket és az előtanulmányokat összegezve a dolgozat abból az elképzelésből indul ki, hogy a lakosság és így Gyálarét is összességében felfelé lehet mobil, mert az utóbbi évek beköltözési hulláma jó hatással van a falura, az új, magasabban kvalifikált réteg jó példát mutathat a többi lakónak és a közös ügyek intézése is komolyabb lendületet vehet. Ez azzal járhat, hogy az agrár-lét öröksége egyre szűkül, a szülők a tanulásban láthatják a jövőt és ezek a hatások a település vonzerejét növelhetik. A különbség abban is megmutatkozik, hogy míg az őslakosok a munka reményében jöttek erre a vidékre, addig az új betelepülőket már elképzelhető, hogy gazdasági és kényelmi megfontolások motiválták inkább. Elképzelhető, hogy idővel Gyálarét egyre fiatalodó és egyre iskolázottabb, jómódú lakók otthona lesz.

AZ INTERJÚK FELÉPÍTÉSE

Az interjúk készítése során az interjúalanyok élettörténetéből és az általuk tapasztaltak elbeszéléséből próbáltuk a Gyálarétre jellemző mobilitási viszonyok vizsgálatát elvégezni, de közben lehetőséget hagytunk a kérdéseink hatására kialakuló szabad asszociációkra is. Engedtük, hogy arról beszéljenek, amiről szeretnének, ami eszükbe jut a témával kapcsolatban, mert így olyan információkban is reménykedtünk, amelyek egy kötöttebb beszélgetésből nem biztos, hogy kinyerhetők. Többször nyílt alkalom ilyen kevésbé strukturált

beszélgetésre. A mobilitásnál a hangsúlyt olyan témákra helyeztük, melyek magukban foglalják a kérdezett esetleges térbeli helyváltoztatásait, a családjában jellemző iskolázottságot több generációra kivetítve, a foglakozás alakulását, a vallás jelentőségét, a vagyoni helyzet változásának irányát, de érdekelt még az interjúalanynak a faluról általánosságban kialakult véleménye is.

Huszonegy interjú készült, de sikerült több adathoz jutni, mert előfordult, hogy az interjúalany házastársa, szülője is jelen volt és bekapcsolódott a beszélgetésbe. Mivel nem életút-interjúkat vettünk fel, még hasznosak is voltak ezek az extenzív társalgások.

GYÁLARÉTRE JELLEMZŐ MOBILITÁSI VISZONYOK

A kutatás több szempont figyelembe vételével készült. A falura jellemző mobilitás tárgyalásánál először a 4 klasztercsoport ismerveinek a rendszerezésére kerül sor, majd ezután egy más jellegű csoportosítás keretében a belépési, illetve a kilépési és az intergenerációs, illetve az intragenerációs mobilitás vizsgálata történik meg.

AZ EGYES GYÁLARÉTI CSOPORTOK JELLEMZŐI

AZ ÓSLAKOSOK

A KSH adatbázisa szerint Gyálarét 1923-ban jött létre, bár a mi adatközlőink ezt nem tudták pontosan megmondani, a szüleik pedig, akik jobban emlékezhetnének, már halottak. Trianon után ez a terület néhány nagybirtokos tulajdonába került, ők szerveztek itt jól működő gazdaságokat, amelyek megműveléséhez természetesen szükségük volt emberi munkaerőre. A munkalehetőség csábította erre a vidékre a napszámból önmagukat fenntartó, cseleedsorban élő családokat. A beszámolók alapján voltak olyanok, akik az ország távoli pontjaira is elvetődtek, mielőtt Gyálarétre kerültek volna, ennek okát így fogalmazza meg egyikük:

„...ahol talált munkát, oda mönt cselédnek a szögény embör...” (őslakos férfi)

Néhányan a határon túlról kerültek ide, de megállapítható, hogy a kérdezettek többségének a családja a közeli falvakból vándorolt erre, például Algyő, Mórahalom, Röske. Ezek a cselédek mezőgazdasággal, állatokkal foglalkoztak, a bérért cserébe a gazda által rájuk bízott feladatokat kellett elvégezniük. A családok házhelyeket kaptak, ahol lakóhelyet építettek maguknak és így kezdett el kiépülni a falu. Az első házak a mai központ körül épültek, ez az úgynevezett „Öregfalu” vagy „Ófalu.”

Tulajdonképpen már 1880-1920 között elkezdődött a Szeged környéki külterület erőteljes népességnövekedése. Az 1920-1941 közötti időszakban már kimutatható a város környékére történő népességtömörülés megindulása, jelentősen nőtt a népesség száma a Szegedtől közigazgatásilag független, de a közvetlen környezetében lévő községekben is, itt a népességnövekedést elsősorban a bevándorlás eredményezte. Az 1930-as években Szegeden megtorpant a népességnövekedési folyamat, de például Gyálarét lakossága ekkor is jobban gyarapodott, erősödött a térségen belüli lakóhelycsere, sokan kiköltöztek Szegedről. Ekkor indult meg a várost közvetlenül körülvevő öt község, illetve a város külterületének ellentétes irányú népességfejlődési tendenciája. Fontos itt megemlíteni a foglalkozási struktúra változásának jelenségeit is:

év	Összes kereső	%	Östermelő	%	Ipari foglalkozású	%
1920	81	100	68	83,9	8	9,8
1930	67	100	51	76,1	12	17,9
1941	105	100	65	61,9	28	26,6

6. táblázat. A foglalkozási szerkezet változása a két világháború között Gyálaréten

Az adatokból kiviláglik egyfajta foglalkozási átrendeződési folyamat kibontakozása, fokozatosan növekedett az iparban foglalkoztatottak aránya az östermelőkhöz képest (Mészáros, 1981).

Az őslakosok szüleinek generációjára jellemző, hogy a családok egyötödében a családfőnek élete nagyobb részében nem volt állandó munkája. Az országos

tendenciák azt mutatják, hogy a mezőgazdasági cselédek gyermekei a legnagyobb számban maradtak mezőgazdasági fizikai dolgozók, minden más rétegnél kisebb esélyük volt átlépni a vezető és értelmiségi rétegbe, a felemelkedést az ipari segéd munkások, a betanított munkások és az egyéb fizikai dolgozók sora jelentette, szakmunkássá már csak 10%-uk válhatott. A mezőgazdasági munkások körében is a szakképzetlen ipari munka jelentette a legnagyobb kilépési esélyt, de nekik már nagyobb esélyük volt ipari szakmunkássá válni. Az extenzív, gyorsított ütemű iparosítás indította el az 1950-es évek elején a falusi lakosság társadalmi mobilitásának nagy hullámát, de az erőszakos tsz-szervezések szintén növelték a paraszti és a falusi élettől való menekülést. Az uralkodó mozgás a mezőgazdaságból a szakképzetlen ipari munkába való átlépés, majd az 1960-as években kezdett el emelkedni a falusi lakosság szakképzettsége jelentősebben (Hanák, 1982).

Andorka Rudolf és munkatársai (1981) több korszak társadalmi mobilitását hasonlították össze népszámlálási, illetve más adatfelvételek alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy az 1930-as viszonyokra az immobilitás a jellemző, a mezőgazdasági réteget ez jellemzi, kevesen hagyták el ezt a réteget. A mobilitási események nagy része abban az irányban ment végbe, amelyet a gazdasági fejlődés határozott meg: a parasztok átléptek a munkásság körébe és a fizikai rétegek tagjai átléptek a szellemi rétegbe. A háború után nőtt a mobilitás nagysága, a szellemi réteg veszített zártságából. A földreform következtében a mezőgazdaságon belül zajlottak le a legnagyobb mobilitási folyamatok, a nők előtt pedig megnyíltak a mobilitás csatornái.

Az 1930-as népszámlálás adataiból is kiolvasható, hogy ekkoriban a falusi népesség és a parasztság társadalmi mobilitási esélyei meglehetősen csekélyek voltak, a parasztság egész tömegéhez viszonyítva kevesen léptek ki ebből a rétegből és ezek a kevesek is a legkedvezőtlenebb társadalmi pozíciókat foglalták el a társadalomban: a legnehezebb, legrosszabbul fizetett és legbizonytalanabb foglalkozást nyújtó ágazatokban helyezkedtek el, a legkisebb szakképzettséget igénylő munkaterületeken dolgoztak (Andorka–Harcza, 1982).

Az életmódból adódóan a cselédeknek nem volt sok lehetőségük magasabb végzettséget szerezni, az elemi iskolánál feljebb nem jutottak. A munka mint legfőbb érték aztán továbbörökítődött a gyerekekre is, tehát arra a korosztályra, akik

a kutatásban az őslakos címkével illethetők. Ők azok, akiknek az iskola mellett keményen ki kellett venni a részüket a paraszti munkákból is. De mégis, az ő esetükben már összetettebb a kép, mert az általános az, hogy az elemi iskola elvégzése után az emberek a mezőgazdasággal foglalkoztak, de a háború és az utána következő időszak sok mindent megváltoztatott. A krónikák szerint 1944. október 9-én Gyálarétet elfoglalták a Szeged felé törő szovjet csapatok (Serfőző, 1994). Az őslakosok történeteiben is ott szerepeltek a háborús emlékek, volt akinek rokona esett el a fronton és volt olyan is, aki megjárta az Urál hegység lábánál felállított munkatáborokat és onnan csak évek múltán tért haza. Az új politikai irányvonal más hozzáállást követelt meg az emberektől. A tsz-esítés megrázta a falut:

*„... bevezették a tsz-t, elvették a földet, az nagyon csúnya vót, az vót a legcsúnyább...”
(őslakos férfi)*

Hatására az embereknek be kellett tagozódniuk, de idővel többen találtak kibúvót és a rohamosan fejlődő iparban helyezkedtek el. 1950 és 1953 között nőtt a tsz-tagok és földterületek száma, a termelőszövetkezeti átszervezés elsőrendű területeivé a térségünkben a jugoszláv határ közelében fekvő községek váltak. De a tsz-ek működése nem volt zavartalan, gyenge eredményeket hoztak, ennek hatására sokan elhagyták a tsz-eket (Belényi, 1979).

Néhányan szakmát tanultak, de a többség betanított munkásként, esetleg segédmunkásként dolgozott a gyárakban. A paraszti sorból való kitörésnek egy másik dimenziója az volt, hogy az interjúalanyok egy része „taktikázott”, a várhatóan jobb nyugdíj miatt vállalták a városi munkát:

„... mindig földművesi munkában vótam, csak 10 évet möntem e dógozni takarítani ide be Szeged városába, hogy a nyugdíjunk möglögyön...” (őslakos nő)

Az őslakosok nagy családból származtak, akkoriban sok gyerek született. A statisztika azt mutatja, hogy a harmincas években a falusi férjezett nők 46%-a volt többgyermekes (4 vagy több gyermek), a falusi lakosság magas természetes szaporodása fontos forrása volt a nemzedékek közti és a területi mobilitásnak is, az ifjabb nemzedékek szükségképpen kirajzottak. Az ehhez kapcsolódó gyálaréti

tapasztalatok vegyes képet mutatnak: a sok testvér vagy helyben maradt vagy a környékbeli településeket vette célba, de néhányan messzire is elkerültek. Ez a nemzedék általában a saját társadalmi-gazdasági csoportján belül házasodott. Az is jellemző, hogy az őslakosok szakítottak a sokgyermekes hagyománnyal, a megkérdezettek körében a két gyermek volt az általános. Erősen él bennük saját gyermekkoruk nehéz világa és ezt ellensúlyozandó igyekeztek gyermekeiknek megteremteni a lehetőségekhez mért legjobb helyzetet. Tanították, anyagilag segítették őket, bár néha ez nem volt zökkenőmentes:

„...kigúnyoltak, kinevettek, hogy mit akarnak ezők a szögényők, hogy még a lányt tanítatik, úrilányt akarnak belüle, abba az időbe ez így vót, mindönnnek mondták az embört, hát így küzdöttük az életöt...” (őslakos nő)

A gondos támogatás hatására gyermekeik minimum valamilyen mesterséget kitanultak, de nem ritka az érettségizettek előfordulása sem.

Az őslakosok anyagi helyzete már differenciáltabb képet mutat. Életszínvonalukat tekintve szinte mindannyian jobb helyzetűnek ítélik meg önmagukat a szülői családjuknál, amit főleg az alacsonyabb gyerekszámmal és a jobb munkakörülményekkel magyaráznak:

„...sok gyerök vót és az nem mindegy, hogy hány gyerököt tart el az embör...” (őslakos férfi)

Többen keményen dolgoztak és gyűjtöttek életük során:

„...én rettentő féltem az adósságtól mindig, úgyhogy én, ha csak egy mód volt rá, én éjjel-nappal át csináltam a munkát, hogy pénzt keressek, hogy aztat, amit elkezdtem, én kifizessem...” (őslakos férfi)

„...én fölépítöttem ezt a házat úgy, hogy kölcsönt se vettem föl, amikor a kocsit vöttük, akkor se...” (őslakos férfi)

Vannak, akik a kemény munka mellett a leleményességüknek is köszönhetik vagyoni gyarapodásukat:

„... mert mi mindég dógoztunk, forgattuk magunkat, mi mögjártuk az összes országot-világot... amit kaptunk pénzöket, azt mindég egy darab aranyba vagy egy értékös holmiba hoztuk haza...” (őslakos nő)

A javuló élethelyzetnek a hatására az önbesorolások alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy mindenki a középosztályba tartozónak vallja magát a kérdezettek közül.

AZ ŐSLAKOSOK GYERMEKEI

A következő csoport az őslakosokat követő generáció, azok gyermekei. Ide főleg az 1950-es, 1960-as években születettek tartoznak. Erre az időszakra országosan az a jellemző, hogy az ipari és a nem mezőgazdasági foglalkoztatottak száma nőtt, a mezőgazdaságiaké csökkent, sokan hagyták el a parasztságot. Nőtt a szakmunkások száma. Egyre többen léptek át a munkás- és a parasztszármazásúaktól a szellemi foglalkozásúak közé. Egy új értelmiség született, melynek nagy része fizikai munkás és parasztszármazású emberekből tevődött össze. Ugyanakkor a szakmunkás szülőktől származottakra inkább egy állandóság volt jellemző. Egy 1973-as KSH felmérés kitér arra is, hogy míg a férfiak mobilitása alig változott, addig a nők átrétegződése sokkal változatosabb, nőtt a gazdasági aktivitásuk. Különösen a vezető-értelmiségi rétegben nőtt az arányuk (Andorka és mások, 1981).

Ugyanebben a felmérésben található, hogy a községi értelmiségi férfiaknak közel fele (46%) mezőgazdasági munkás és parasztszármazású, az értelmiségi nőknél ez az arány 30%, a községi értelmiségben van a legtöbb munkás és parasztszármazású az országban, a városokban nagyobb a szellemi származásúak aránya az értelmiségben belül. A községi szakmunkások rétege több mint felerészben (59%) mezőgazdasági munkás- és parasztszármazású, az ilyen származásúak aránya a községekben élő szakmunkás férfiak között sokkal nagyobb, mint a városi szakmunkások között (40%), ugyanakkor a községi szakmunkások között alig van szellemi foglalkozású apától származó. A községi szakmunkásságon belül ki-sebbségben vannak a munkásszármazásúak, tehát egy új szakmunkásságot alkotnak, amely nagy többségben felfelé mobil személyekből áll. Még nagyobb a me-

zőgazdasági munkás és parasztszármazásúak aránya a községi betanított munkások és segédmunkások között, a férfiak körében az előbbieknél 67%-a, az utóbbiaknak 69%-a ilyen származású (Andorka – Harcsa, 1982).

Érdekes, hogy bár mindannyian itt születtek, mégis vannak olyanok, akiknek az életében tetten érhető a migráció. Ez főleg a családalapítás idejével van összefüggésben, néhányan akik nem helyi lakossal kötöttek házasságot, azok Szegeden próbálkoztak az élettel, általában panellakásban, így nem meglepő, hogy elhangzottak olyan vélemények, melyek szinte megváltásként értékelték a Gyálarétre való visszaköltözést:

„...mi éltünk hét és fél évig panelban, a panel után már minden jobb volt...örülök, hogy sikerült a panellakó életformától megszabadulni...” (őslakos gyermeke nő)

Ezeknek az embereknek a szülei, mivel az őslakosok közé sorolandók, szintén a környékbeli tanyavilágból érkeztek Gyálarétre, de volt, aki Szegedről a háború elől menekült vagy közalkalmazottként helyezték erre a vidékre az országnak egy távoli pontjáról. A szülők iskolai végzettségére továbbra is az elemi szint elérése a legjellemzőbb, a foglalkozást tekintve a mezőgazdasági munkavégzés mellett jellemző a nem mezőgazdasági fizikai munkák térhódítása a férfiak és a nők esetében is, mint kőműves, kazánfűtő, asztalos vagy halász.

Az őslakosok gyermekei már több eséllyel indulhattak neki az életnek, a megkérdezettek mindegyike legalább egy szakmát kitanult, de volt, aki érettségizett is, sőt diplomással is találkoztunk. A munkavégzés már sokkal bonyolultabb képet mutat az előző generációhoz viszonyítva, mert ritka az olyan, aki csak egy munkahelyen fordult meg tanulmányainak a befejezése óta, de ezek a váltások nem jelentettek teljes változtatást, mert sikerült többé-kevésbé a megszerzett végzettségüket hasznosítaniuk az új munkahelyen vagy az új munkakörben is. Hozzá kell tenni, hogy mivel helyben nagyon kevés a munkalehetőség, ezért az aktív dolgozók többsége ingázik, a városba jár be dolgozni.

A megkérdezettek úgy érzik, hogy az általuk elért életszínvonal jobb, mint amihez a szülői házban hozzászoktak, ezt egyrészt a javuló lehetőségekkel magyarázzák, másrészt viszont kiemelik a munka fontosságát is, tehát kedvezőbb körülmények megteremtése csak kemény munkával, spórolással és értelmes célkitűzésekkel valósítható meg:

„... egyfolytában gyűjtünk, olyan célokra, ami egyszer meg is valósulhat, mert az ember, ha át tudja ugrani az 1 métert, akkor a léceket rakhatja 1,20-ra, de 2,20-ra már nem érdemes...” (őslakos gyermeke nő)

„... előre megfontoltan, hosszú-hosszú kitartó munkával tudtuk összeszedni a pénzt...csak az valósult meg, amit mi előre megterveztünk és a kétkézi munkánkkal megvalósítottunk...” (őslakos gyermeke férfi)

A gyermekeikre nagy figyelmet fordítanak, még többet próbálnak nekik megadni, mint amit ők kaptak, iskoláztatják őket és jobb jövőt remélnék nekik.

A társadalomba való önbesorolásnál érdekes véleményeket hallottunk. Az általunk megkérdezett őslakos leszármazottak közül azok, akik szakmunkás végzettségűek az alsó rétegbe tartozónak vallják magukat, esetleg még a középosztály alsó részét említették, de ezt nem szégyenkezve, hanem a kemény munkában bízva és optimistán tekintve a jövőbe:

„... lehetne jobb is, de a napi örömmel kell az embernek elfoglalnia magát és akkor nem olyan rossz...” (őslakos gyermeke férfi)

A magasabb végzettségűek már egy erősebb középosztályi tudatot személyesítenek meg, sőt szétválasztották a lokális szintet az országostól. A falun belül a felső réteghez, országosan azonban inkább középosztályinak tartották magukat.

A RÉGI BETELEPÜLTEK

Gyálarétet 1973-ban Szegedhez csatolták, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy Szeged az 1960-as években gyors fejlődésnek indult és ezzel párhuzamosan felgyorsult a szomszédos falusi települések – így többek között Gyálarét – városhoz kötődésének folyamata, határozott agglomerációs jelenségek bontakoztak ki a térségben (Mészáros, 1981).

Ekkoriban született az a rendelet, amely kimondta, hogy a gyálaréti portákat meg kell felezni és be kell építeni. Így minden háztulajdonos rákényszerült arra, hogy eladja tulajdonának egyik felét. Néhány gazdának ezt sikerült meg-

oldani családon belül, kialakítva ezáltal egy új, rokoni-szomszédsági rendszert. A többi házhelyet pedig vagy más falubeliek vagy vidékről ideköltözni szándékozók vásárolták meg, növelve ezáltal a falu lélekszámát. Tehát az ebbe a csoportba sorolt megkérdezettek az 1970-es, 1980-as években kerültek erre a területre. Az interjúalanyok közül volt, aki helybélivel házasodott, de volt olyan is, aki munkája miatt került ide:

„...hát én vagyok itt az egyházközség vezetője és a munka miatt jöttünk ki...” (régibetelepült férfi)

vagy engedett a rokonok csábításának:

„...itt lakott a nővérem és mondta, hogy eladó itt egy kisebb ház, jöjjünk ki...” (régibetelepült nő)

A migráció többnyire megyén belül zajlott, Szegedről és a kisebb településekről érkeztek az új lakók.

Összehasonlítva az őslakosok gyermekeivel őket, a régi betelepültek átlagban idősebbek, az 1940-es, 1950-es évek környékén születtek a legtöbben. A szüleik családjához képest már kevesebb testvérrel rendelkeznek, kisebb családokból származnak.

A kérdezettek végzettsége eltérő, de összefüggést mutat a szüleik végzettségével. A gazdálkodó, legfeljebb általános iskolát végzett szülők gyermekei általában a szakmunkásvizsgáig jutottak el, míg az érettségizett vagy diplomás szülőknél már magasabb a gyermek végzettsége is. Viszont ebből a csoportból többen mondták, hogy sokféle munkával foglalkoztak, mire a jelenlegi tevékenységükhöz eljutottak és ezek a munkák általában eltérnek a szerzett végzettségtől. Már az őslakosok gyermekeire is érvényes, de itt is meg kell jegyezni, hogy a túlnyomó többség Szegedre jár dolgozni, ugyanis itt az óvodán, a postán, a bolton és néhány kocsmán kívül nemigen van más lehetőség. Sokan reggel korán elmennek és csak az esti órákban érkeznek haza:

„...de én nem vagyok itt sokat, mixelt az életem...ide tulajdonképpen csak aludni járok haza...” (régibetelepült férfi)

A foglalkozásra jellemző, hogy a nehéz fizikai munkákat felváltja inkább a könnyebb fizikai és többen már szellemi munkával keresik a kenyerüket. A gyermekek közt egyre több a diplomás, a fiatalabb utódokat pedig majd igyekeznek szintén erre az útra terelni.

A vagyoni helyzet tekintetében szintén a megfeszített munka volt az élet-színvonal javító tényező:

„...az ember élete arról szól, hogy gyűjtsön, amink van, azt mindent a kétkezi munkánkkal értük el...” (régibetelepült nő)

A társadalomba való önbesorolásokból egy erős középosztályi lét képe olvasható ki, annak is leginkább a közepéhez vélik magukat tartozónak a kérdezettek.

AZ ÚJ BETELEPÜLTEK

A negyedik csoportba azok tartoznak, akik a legrövidebb ideje élnek Gyálaréten, a rendszerváltás utáni időszakban költöztek oda ki. A betelepülésre serkentőleg hatott, hogy az illetékesek engedélyt adtak újabb területek beépítésére is. A megkérdezettek kivétel nélkül Szegedről vándoroltak ki, a belvárosban vagy a zsúfolt lakótelepi övezetekben laktak korábban.

Mindenképpen szabadulni akartak a számukra egyáltalán nem megfelelő környezetből, nagyobb élettérre vágytak:

„...szerettünk volna egy ilyen kertes házat, ami a sajátunk és nem a harmadik emelet...” (új betelepült nő)

Fontos szempont volt az is, hogy a vidéki élet előnyei mellett Szeged könnyen és gyorsan megközelíthető legyen:

„...elég messze van a várostól, meg elég közel...” (új betelepült nő)

És nem utolsó sorban fiatal – középkorú családokról van szó, akik több kisgyermekkel érkeztek remélve, hogy itt jobb körülményeket tudnak biztosítani gyermekeik nyugodt fejlődéséhez.

Ennek a rétegnek a szülei nagyon változatos képet mutatnak iskolai végzettség tekintetében. Vannak érettségizett és diplomás szülőktől származók, de a megkérdezettek egy markáns részének a szülei csak az általános iskoláig, esetleg a szakmunkás végzettségig jutottak el. Ennek megfelelően vannak orvos és szellemi munkát végző szülőktől származók, de olyanok is, akiknél a család mezőgazdasággal foglalkozott, vagy ahol szakmunkásként helyezkedtek el a szülők. A megkérdezettek között az iskolai végzettség tekintetében viszont egyértelműen az érettségi és a felsőfokú végzettség a domináns, többen közülük első generációs értelmiségiek.

Foglalkozásra nézve van közöttük köztisztviselő, tanár, vállalkozó, irodai dolgozó, de szakmunkás is. Beszéltünk olyan személyekkel, akik kívülről tekintve, de saját bevallásuk szerint is igen jó kondíciók között élnek, jobb körülményeket sikerült teremteniük a szüleik életszínvonalához képest, de a többség komoly áldozatokat hoz azért, hogy megfelelően tudjon élni, a vagyonuk jelentős részét a lakóházra és gyermekeikre költik, ezért nagyon fontos az anyagiak pontos beosztása.

A társadalmi önbesorolásnál a középosztályi létet érzik a legközelebb önmagukhoz, annak is a felső-közép részét és néhányan helyi szinten a felső rétegbe tartozónak vallják magukat.

Mivel sokan még kisgyermekeket nevelnek, ezért még nagyon korai az utódok jövőbeli boldogulásáról beszélni, de a megkérdezettek egyöntetűen azt tartják, hogy az iskoláztatás nagyon fontos, ezért minél tovább szeretnék támogatni a gyermekeiket, hiszen a jelenlegi körülményeik azt mutatják, hogy lakással és más javakkal úgysem fogják tudni ellátni majd őket, így legalább egy jó elindulási lehetőséget próbálnak teremteni nekik:

„...úgy gondoljuk, hogy önekik a képzésüket kell megadni, mert amennyire a nyugati példa mutatja, azt kell biztosítani, hogy álláshoz tudjon jutni, és nem azt, hogy egy házat toljak a feneke alá, mert úgyse fogom tudni megcsinálni, hanem majd ő is hitelből fog építkezni, tehát nem financiálisan fogom tudni elindítani, hanem a képzést próbálom biztosítani...” (új betelepült nő)

Fontos, hogy a régebb óta a településen lakók véleménye is helyet kapjon, ők hogyan látják, az új kiköltözők milyen változásokat hoztak magukkal:

„...szerintem mindenféleképpen jó, egy sokkal tanultabb-műveltebb réteg jön ki...”
(régibetelepült férfi)

„...az új beköltözőktől változik az összképe a falunak, az értelmiség kezd kijönni érdekes módon...ők azért megmozgatták ezt az állóvizet egy kicsit, szeretnének bármit elkövetni a falu érdekében...” (új betelepült férfi)

„...azzal, hogy ideköltöznek, egy kicsit emelik a falu renoméját, egy kicsit tekintélyesebbé teszik az itt élő embereket, hiszen ez egy pozitív dolog, hogy 'Hát nem vagyunk mi annyira eldobnivalóak meg annyira semmirekellők, hiszen még a városi értelmiség is kiköltözik ide hozzánk!'...” (őslakos gyermeke nő)

A MOBILITÁS TÖBBFÉLE SZEMPONTBÓL

A gyálaréti mobilitást a csoportjellemzők vizsgálata mellett a különböző mobilitásfajták oldaláról is megközelítettük.

MIGRÁCIÓ

Gyálarét esetében is igaz az, hogy a megkérdezettek szinte mindegyike a megyén belüli vándorlással került ide önszántából, vagy a szülei révén még korábban. Helyben nevelkedett, értelmiségi családokból származókról még nem beszélhetünk, a diplomás réteget a falunak egyelőre túlnyomórészt az újonnan bevándoroltak adják. Ezért nem beszélhetünk az értelmiségi származásúak elvándorlásáról sem, mindenesetre a település fekvése kedvező ennek a rétegnek, hiszen nagyon közel van a város, amely a munkához és egyéb más kapcsolattartási formákhoz elengedhetetlen egy értelmiséginek.

Eddig sem volt jellemző az elvándorlás Gyálarétről, de ha mégis elmentek néhányan, csak ideiglenes állapotnak volt tekinthető, mert sokan visszajöttek:

„...nagyon ritka az, aki itt marad, az én fiam is kihangsúlyozta, hogy nem marad itt, nyilván ő a városban nőtt fel, megszokta ott a kényelmet...érdekes, a fiatalok inkább

befele mennek, majd később, amikor elérik a 30-40 évet, akkor fordulnak vissza, az jellemző, hogy visszajönnek...” (új betelepült nő)

A megkérdezettek zöme azt szeretné, ha ez a hely lenne a végső állomás az életben, tetszik nekik a falu és már nem akarnak többet költözni, hacsak nem jön közbe valami nyomósabb indok. Sokan mások is, de főleg az őslakosok gyermekei mondták azt – hiszen ők itt nevelkedtek és rengeteg emlék és érzés halmozódott fel az évek során bennük – hogy már annyira hozzájuk nőtt Gyálarét, hogy az elköltözés elképzelhetetlen lenne számukra:

„...én nem is tudnám magamat elképzelni máshol, nem tudom elképzelni magam, hogy amikor kimegyek az ajtón, akkor ne az udvarra lépjek, hanem egy lépcsőházba, én attól megőrülnék...” (őslakos gyermeke férfi)

„...a Tisza ideköt, itt van neköm a területöm, ki van zárva, hogy elköltözzek innen...az én korombeliek, azokat innen el nem lehetne vontatni, kézzel-lábbal, foggal-körömmel ragaszkodik a faluhoz, hát mé' mőnne el, nem lakunk a világ végén...” (őslakos gyermeke férfi)

„...nekünk soha nem is volt eszünk ágában, hogy innen elmőnnyünk, mink ezt a kis fészkünket mőgszerettük...” (őslakos nő)

Legtöbbször már számos településen megfordultak életük folyamán, de érdekes módon az eltérő sorsok mégis találkoznak egy metszetben, mert nagyon sokan a szegedi életet cserélték fel erre a közeli kistelepülésre. Az indulásnál találni differenciákat, hiszen míg a fiatalabb beköltözők más közeli vagy távoli városokból elszármazva kerültek Szegedre, a legtöbbször a tanulmányaik miatt, majd pedig itt vállaltak munkát és alapítottak családot, addig a korábban érkezőket inkább az jellemzi, hogy a környező falvakból a nagyobb munkalehetőség reményében költöztek be a városba és éltek ott hosszú évekig. Később, ahogy gyarapodott a család, szükség volt valami megoldásra, amit ők Gyálarétben véltek felfedezni, hiszen a település a város része és így nem szakadt meg Szegeddel a folytonosság. Elmondható tehát, hogy Gyálaréten élnek olyan emberek, akiknek életében ez az első alkalom, hogy a városi életformát felcserélték a vidékire – ezt főleg az új be-

települteknél tapasztaltuk –, illetve élnek olyanok is, akik hasonlóan apró községben születtek, majd beköltöztek a városba a munka miatt és végül pedig újra egy nyugodtabb környezetet választottak. Az őslakosok gyermekeinek körében tapasztaltunk még egy lehetséges életpályát, amikor is a megkérdezett Gyálaréten született, de a városba költözött, például házasság útján, de néhány év elteltével mégis visszaköltözött az egész család a szülőfaluba.

Ha azt vizsgáljuk, hogy az adatközlőink vagy az ő családjaik körében a migráció és a mobilitás együtt jártak-e, azaz a migráció hatására megváltozott-e ezeknek az embereknek a társadalmi helyzete, akkor különböző életutakat találunk. Nyilvánvaló, hogy az őslakosok szülei a munka miatt érkeztek Gyálarétre és ez a gyermekeik életében is komoly helyet foglalt el, aminek révén sikerült tisztas eredményeket elérniük nyugdíjas éveikre, a gyermekeiket pedig sikerült elindítaniuk az életben. Az elérték alapján mondták azt, hogy a saját életük jobb feltételek között zajlott, mint a szüleiké. Viszont az új beköltözők szavaiból az következik, hogy ők nem a társadalmi helyzetük javítása miatt jöttek ide, hanem a jó környezet tetszett meg nekik, tehát ez inkább egy kényelmi megoldás volt, a munka, a karrier a városhoz köti őket.

Összességében elmondható, hogy mindegyik csoport profitált a Gyálarétre való kiköltözésből: az őslakosok azzal, hogy a szüleik vándorlása révén ide kerültek és ezáltal a családjuk élete is biztosabb alapokra helyeződött a rendszeres munkavégzés lehetőségének következtében. Az őslakosok gyermekei már a „megerősödött” család segítségével még több lehetőséghez jutottak az életben, magasabb lett az iskolázottságuk, jobb munkahelyekre is bekerültek, így lépve feljebb a társadalmi ranglétrán a szülőkhöz képest. A régebbi és az újabb beköltözők, ha nem is kerültek jobb társadalmi pozícióba a váltással, mégis egy komoly minőségi változás következett be az életükben. A nyugodt környezet, a városinál áttekinthetőbb szomszédsági viszonyrendszer és Gyálarét barátságos légköre egy jó háttérrel adhat akár egy későbbi felemelkedéshez is.

A KILÉPÉSI MOBILITÁS

Vajon hogyan alakul az apa gazdasági-társadalmi csoportjában maradók és az apa csoportjából kilépők aránya? A megkérdezettek többségének az apja

legfeljebb 8 általánost végzett, van néhány szakmunkás. Kevesebben vannak, akik érettségivel rendelkeznek és szinte alig találhatók olyanok, akiknek az édesapja diplomás. Nem is beszéltünk olyannal, aki iskolai végzettségét tekintve ne érte volna el az apa szintjét, de a legtöbben magasabb iskolát végeztek. Így szinte mindenki túlhaladta a mezőgazdasági munkás, esetleg segéd- vagy betanított munkás örökségét és a szakmunka vagy valamilyen szellemi munkavégzés vált általánossá.

A nők körében sokkal nagyobb távolságok vehetők észre az apa iskolai végzettségével összehasonlítva a lánygyermekek végzettségét, mint a férfiak körében.

Lehetőség nyílt arra is, hogy ne csak kettő, hanem három generáción keresztül is követhessük a mobilitási viszonyokat, azaz a megkérdezetteknek nemcsak a szülei felől érdeklődtünk, hanem az utódokról is kérdeztük őket. Bár a többségnek kisgyermek vagy még iskoláskorú utódok vannak a családjában, azt mindannyian elmondták, hogy ameddig lehet, addig iskoláztatják őket, ezt bizonyítja az is, hogy több ifjú most az érettségiért vagy a diplomáért tanul. A felnőtt korú leszármazottak közül pedig a legtöbben magasabb szintű munkakörben dolgoznak, mint szüleik vagy nagyszüleik.

A magasabb iskolai végzettséget tekintve – főleg a diplomásoknál – egy választóvonalat lehetne húzni az itt születettek és a bevándorlók között. Lehetőséges, hogy a beköltözők között azért is lehet több a magasán kvalifikált, mert nagyobbik részük városban nevelkedett és a lakóhely lényegesen befolyásolhatta a továbbtanulási esélyeiket.

Tehát generációról generációra iskolázottabb lesz a falu és minél inkább hasonlóak a különböző társadalmi osztályok és rétegek gyermekeinek mobilitási arányszámai, vagyis minél hasonlóbbak az esélyek a különböző társadalmi pozíciókba kerüléshez, annál nyitottabbnak mondjuk a társadalmat (Andorka és mások, 1981).

BELÉPÉSI MOBILITÁS

Vajon a falu különböző társadalmi rétegei miként oszlanak meg tagjaik származása szerint? Ha a diplomás, értelmiségi réteget nézzük először, akkor kitűnik, hogy származás tekintetében a megkérdezettek körében szinte hason-

ló arányban találunk általános iskolai végzettségű, érettségizett vagy értelmi-ségi szülőktől származókat. Az érettségivel bírók esetében, akik a mintában leginkább irodai munkát végeznek vagy a szolgáltatóiparban tudtak elhelyezkedni, homogénebb a származási háttér, mert a legtöbben elemi szintet végzett apáktól származnak, akik főleg mezőgazdasági, paraszti munkát végeztek életük során. A szakmunkás végzettségűek kisebb arányban képviseltették magukat a mintában, származásukat tekintve szintén a mezőgazdasági foglalkozású, alapszintű műveltséget szerzett rétegbe tartoznak. És végül vannak a legfeljebb 8 általánost végzettek – túlnyomórészt az idősebbek –, akik mind földművelő családokból származnak, ők annyiban tértek el szüleik életpályájától, hogy a föld helyett már a városban találtak valami segéd- vagy betanított munkát.

A GENERÁCIÓK KÖZÖTTI MOBILITÁS

Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek két generációba sorolhatók. Az egyikbe tartoznak azok, akik a második világháború befejezése előtt születtek, a másikba pedig azok, akik a háború vége és az 1970-es évek kezdete között látták meg a napvilágot. Az idősebb generációnak sokkal szűkebb terület jutott az előrelépéshez, nem tudtak olyan látványos fejlődési utat bejárni, mint a fiatalabbak, akik már magasabb végzettséget, jobb állásokat szereztek. A harmadik generáció pályájára még csak hipotéziseink lehetnek, de a fejlődési trendek azt mutatják, hogy köztük egyre több lesz a magasan kvalifikált. A foglalkozási struktúrában is egyre inkább a könnyebb fizikai munka nyer nagyobb teret, de ha a végzettség növekszik, akkor a fehérgalléros munkák túlsúlya prognosztizálható.

A GENERÁCIÓN BELÜLI MOBILITÁS

Generáción belüli mobilitást főleg az idősebbek között figyeltünk meg, amely leginkább azzal függhet össze, hogy ők azok, akik már életük aktív részének nagyobbik hányadán túl vannak, a nagy választóvonalakat már átlépték. Jellemző rájuk, hogy a mezőgazdasági munkát a legtöbben felcserélték vá-

rosi segéd- vagy betanított munkára. A fiatalabbaknál néhány esetben volt olyan, aki a munka mellett esti tagozaton leérettségizett és ezáltal egy jobb munkakör megszerzésére nyílt lehetősége.

AZ ANYA ISKOLAI VÉGZUETTSÉGÉNEK HATÁSA A GYERMEKEK TÁRSADALMI MOBILITÁSÁRA

Gyálaréten megvizsgálva az anyák végzettségének hatását a megkérdezettek végzettségére, akkor az mutatható ki, hogy az esetek 75%-ában megegyezik iskolai végzettséget tekintve a válaszadók szüleinek végzettsége. A néhány kivételtől eltekintve, ahol az anyák valamivel magasabb iskolázottsági szinten állnak, valóban nőtt a gyermekek végzettségének színvonala. A megkérdezetteknek körülbelül 35%-a él olyan házasságban, ahol a nőnek magasabb a végzettsége, 45% a homogén házasságok aránya. Mivel a gyermekek java része még el sem kezdte, illetve még folytatja a tanulmányait, ezért az anyák végzettségének hatására még nem lehet egyértelmű kijelentéseket tenni. Ami viszont kiderült, hogy minden válaszadó szeretné, ha a gyermeke akár magasabbra is jutna az iskolázottság terén, mint a szülők maguk.

A HATÁR MENTI JELLEG HELYI ÉRVÉNYESÜLÉSE

Mivel Gyálarét határ melletti kistélepülés, ezért érdemes megvizsgálni, hogy ez a perifériajelleg mennyire mutatható ki, kimutatható-e egyáltalán a település mindennapjaiban. A hátrányos helyzetű területekre jellemző, hogy jelentős részük periférikus fekvésű, tehát országhatár vagy megyehatár mentén, illetve közelében találhatóak. Természetesen, ha Szeged példáját vesszük, máris nem beszélhetünk elmaradottságról, illetve esetleges elmaradása a nyugati területekhez képest más tényezőkre vezethető vissza, nem pedig a határ melletti fekvésből adódik. Státuszát tekintve Gyálarét is a város szerves része, de a két terület fejlődési üteme koránt sincs párhuzamban. Ez egyrészt a centrumtól való távolságnak is betudható, másrészt az időbeli megkésettség is kifejeződik benne, vagyis a centrumból kiinduló fejlesztési folyamatok nemcsak késéssel jut-

nak el a perifériákhoz, de jellegükben is eltérőek lesznek. Így nem meglepő, hogy olyan vélemények is elhangzottak, melyekből kiderül, hogy nem mindenki örül a Szegedhez tartozásnak:

„... önálló község vót Gyála, mit tudom én hányba csatlakozott Szeged hozzá, én úgy mondom Szeged gyűtt ide, ű vitte el innen az egészet, addig vót élet a faluba, önálló iskolája vót neki, mönt valamire a falu, mióta Szegedhöz tartozunk, mindön csak Szeged, mög nincs egy olyan képviselő, aki azt mondaná az asztalnál, hogy 'Ide is, ehé!'. Mög köll nézni Kecskéstelepöt mög Mihályteleköt, egy képviselőjük van és azok hogy ki tudnak épülni, Hattyas (a mai Klebelsberg telep régi elnevezése – N. ZS.) és Gyála mög sehova...” (őslakos férfi)

„... egyelőre Gyála az mindig le volt írva, ez volt az utolsó, ide mindig utoljára ért ki minden, de ezt el kell fogadni, sok minden, ami már a többi környező faluban van, az itt még nincs, mi vagyunk az utolsók, ez így van régóta, az öregebbek tudják ezt jobban megmondani, hogy itt sokáig nem volt víz, busz is csak kettő-három ment naponta, én otthon nem ezt szoktam meg, szerintem a mai napig le van maradva a többihez képest...” (új betelepült nő)

Abban, hogy a falu fejlesztését az illetékesek nem tekintik elsődleges fontosságúnak, annak is szerepe lehet, hogy zsákfalu jellege miatt – határ menti fekvése ellenére – nem képes érdemi szerepet betölteni a szomszédos állammal való kapcsolattartást tekintve. Pedig a határ menti területek fejlődését, fejlesztési lehetőségeit erősen befolyásolja az államhatárokról alkotott kép és az államok közötti, történelmileg kialakult viszonyrendszer (Pál – Vörösmartiné, 2002).

A perifériák fejlődése nem a centrumok fejlődésének időbeni késéssel történő megismétlése, hanem jellegében is más. Centrum és periféria egymásra utaltak: a perifériának csak a centrum segítségével van esélye a gyorsabb fejlődésre, a centrum pedig csak a periféria révén képes megújítani dinamizmusát. Gyálarét esetében is több oldalról közelíthető meg a lemaradás a városhoz képest, úgymint gazdaságilag, az életkörülmények tekintetében, a döntéshozatalban való képviselői tekintetében vagy az időbeli megkészttség szempontjából is (Tóth – Csátri, 2002).

A zsáktelepülés jelleg bizonyos gazdasági tevékenységek lehetőségétől is megfosztja a falut, az itt lakók nem tudják kihasználni a két ország árkülönbségeiből

származó esetleges előnyöket. Így nem tudott kialakulni meghatározó gazdasági és társadalmi kapcsolat a határ túloldalán élő emberekkel (Kovács, 2002).

Ahhoz pedig, hogy az iparosítással nem járt együtt a tömeges beköltözés Gyálarétről Szegedre, nagyban hozzájárulhatott, hogy Gyálarétről sűrű a busz-közlekedés a várossal, ami nagyon megkönnyíti az ingázók helyzetét és a településen népességmegtartó erőt generál. Ez is erősíti azt a tényt, hogy a település közlekedés-földrajzi potenciálja kihat gazdasági életének minden területére és az emberek mindennapi személyes kapcsolataira is. A közlekedés biztosítja a régió organikus egységét és domináns szerepe vitathatatlan a terület- és településfejlesztésben (Pál, 2002).

ÖSSZEGZÉS

A kutatás bemutatta egy apró falu lakóinak térben, időben és társadalmi helyzet tekintetében történő mozgásait. Egy korábbi adatfelvétel alapján 4 csoportba soroltuk a falu lakosságát és mindegyik csoportból felkerestünk embereket, így próbálva meg rekonstruálni a település történetét és összehasonlítani az egyes kategóriákba tartozó adatközlők életében fellelhető hasonlóságokat és különbségeket. Örömmel töltött el bennünket az, hogy a kategorizálásunknál nem tévedtünk, volt értelme Gyálarétet ilyen szempontból megvizsgálni, a lakosság legalábbis könnyen és gyorsan megértette a szándékunkat és szívesen segítettek a munkánkat.

A legbeszédesebbeknek az őslakosok bizonyultak a megkérdezettek közül, hiszen ők tapasztalták a legtöbbet, számos kedvező vagy kedvezőtlen eseményen keresztülmentek életük folyamán és ezek mélyen rögzültek bennük. Az ő szülei szinte kivétel nélkül parasztok voltak, akik még nem az iskolában, hanem a földben és a kemény munkában látták a boldogulásukat. Az őslakosok életében is ott ez a szemlélet, de az idő múlásával már egyre többen a városban és így az iparban vállaltak munkát, emelkedve valamelyest a társadalmi ranglétrán.

Az őslakosok gyermekeinek életében már ott a változás, a súlypont egyre inkább a városi, ipari munka felé tolódott a mezőgazdaság felől, ami magával hozta a tanulás felértékelődését. Végzettséget tekintve heterogén a csoport, szakmunkástól a diplomásig mindenféle végzettségű található.

A régebbi beköltözőknek nem tartott sokáig a beilleszkedés, ők főleg Szegedről vagy a környező falvakból érkeztek, iskolai végzettség és foglalkozás tekintetében leginkább az előző csoporthoz hasonlíthatóak.

Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a lakosság összetételében az utóbbi időben beköltöztek révén emelkedett meg az értelmiségiek aránya. Apró súrlódásokról hallottunk az őslakosok és az újak között, de végül mindenki azt állította, hogy nincs komoly probléma, mindkét fél részéről egy kis tolerancia sokat segíthet.

A kiköltözés motivációjánál az a különbség, hogy az őslakosok – még gyermekként – a családjukkal érkeztek erre a területre a kínáló munkalehetőség miatt, a régi beköltözőket már inkább a rokonaik csábították vagy például beházasodtak a faluba, míg az újaknál a kényelem volt az elsődleges szempont.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mennyire esik egybe a 4 klaszter és a társadalmi rétegek, akkor az állapítható meg, hogy iskolai végzettség tekintetében a megkérdezettek között az őslakosok a legkevésbé kvalifikáltak, míg az új beköltözők között találtuk a legtöbb felsőfokú végzettségűt, ők főleg tanárok, vállalkozók. Az őslakosok gyermekei és a régi beköltözöttek között pedig a mintánk alapján lehetetlen választóvonalat húzni, mert nagyon hasonló a helyzetük a megszerzett tudásszint és a foglalkozási struktúrában betöltött helyük alapján.

Ha pedig az önbesorolásokból indulunk ki, akkor csoporttól függetlenül a legtöbben a középosztályba tartozónak vélik önmagukat.

Bár néhányan hangot adtak azon véleményüknek, hogy nem feltétlenül előnyös a Szegedhez való tartozás, ez nem gerjeszt egyfajta önállósodási törekvést. Az igaz, hogy a jobb érdekérvényesítés miatt összefogott 4 környékbeli csatolt rész – Gyálarét, Kecskételep, Klebelsberg telep, Szentmihály – és Délikert néven létrehozta egy tömörülést, az együttes fellépéstől remélve a jobb pozíciók elérését a város vezetésénél. Szeretnek ezen a vidéken lakni a gyálarétiak és az elköltözés lehetőségéről pedig hallani sem akarnak.

A hipotézis beigazolódni látszik, a lakosság és a falu felfelé mobil, egyre iskolázottabb a népesség, ami a foglalkozások presztízsét is emeli. A mezőgazdasági munka már régen nem dominál, sőt helyben alig találni munkahelyet, főleg Szeged lett az ingázók célpontja a munkát tekintve. Ezért is eltérő az új beköltözők és az őslakosok Gyálarétre költözésének motivációja. Azaz tényleg minden adott, hogy egy fiatalodó, egyre iskolázottabb, jó anyagi feltételek között élő emberek otthona legyen Gyálarét!

IRODALOM

- ALBERT FRUZZINA–DÁVID BEÁTA: Ha elszakad a háló. 2001.
- ANDORKA RUDOLF–HARCSA ISTVÁN – KULCSÁR RÓZSA–MATORICZ ANNA: A társadalmi mobilitás alakulása és összefüggése a társadalom szerkezetével (In: Rétegződés, mobilitás, egyenlőtlenség. Társadalmi struktúránk fejlődése. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1981: 7–84.)
- ANDORKA RUDOLF–HARCSA ISTVÁN: A községi népesség társadalomstatisztikai leírása (In: A falu a mai magyar társadalomban, szerkesztette Vágvölgyi András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982: 179–235.)
- BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete I. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974–75/2. Szeged, 1976
- BELÉNYI GYULA: A termelészövetkezeti mozgalom első kísérlete Szegeden és vidékén 1948-1953 (In: Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon 1944–1962, szerkesztette Balogh Sándor és Pölöskei Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979: 155-168.)
- BOCZ JÁNOS – SÁGHI TAMÁS: Háztartások közötti együttműködés és segítségnyújtás. (In.: Társadalmi helyzetkép 2002. KSH. 174–177.)
- DOMBI ALICE: A Tisza-Marosköz települései a demográfiai jellemzők tükrében az 1500-as évektől 1900-ig (In: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából, szerkesztő Pál Ágnes, JGYF Kiadó Szeged, 2002: 131–150.)
- FARKAS JÓZSEF (SZERK.): Szeged története 2. 1686-1849. Szeged, 1985: 138–781.
- HANÁK KATALIN A falusi lakosság nemzedékek közötti mobilitásának néhány vonása (In: A falu a mai magyar társadalomban, szerkesztette Vágvölgyi András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982: 237–288.)
- KISS JÁNOS: A város-vidék peremzóna személyközlekedésének átalakulási folyamatai az Alföld négy megyeszékhelyén (In: Alföldi Tanulmányok 1998/99. Nagyalföld Alapítvány Békéscsaba, 1999: 112–130.)
- KOVÁCS TERÉZ: Néhány módszertani elképzelés a határmenti térségek szociológiai vizsgálatához (In: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából, szerkesztő Pál Ágnes, JGYF Kiadó Szeged, 2002: 127–130.)

- KRISTÓ GYULA (SZERK.): Szeged története 1. A kezdetektől 1686-ig. Szeged, 1983: 53–381.
- MÉSZÁROS REZSŐ: A szegedi agglomeráció gazdasági, társadalmi előzményeinek néhány vonása (In: Alföldi Tanulmányok V. kötet, 1981: 205–213.)
- PÁL ÁGNES: A Dél – Alföld határmenti településeinek társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata (In: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából, szerkesztő Pál Ágnes, JGYF Kiadó Szeged, 2002: 201–228.)
- PÁL ÁGNES–VÖRÖSMARTINÉ TAJTI ERZSÉBET: A határmentiség földrajzának fogalmai (In: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából, szerkesztő Pál Ágnes, JGYF Kiadó Szeged, 2002: 13–25.)
- REIZNER JÁNOS: Szeged története 1. kötet. Szeged, 1899a: 36.
- REIZNER JÁNOS: Szeged története 2. kötet. Szeged, 1899b: 253.
- RÓBERT PÉTER: Státusz és szülői támogatás. (In.: Utasi Á. (szerk.): Társas kapcsolatok. Bp. 1991. Gondolat, 59–84.)
- SERFŐZŐ LAJOS (SZERK.): Szeged története 4. kötet. 1919–1944. Szeged, 1994: 530.
- TIMAR JUDIT: A városok körüli rurális peremzóna átalakulásának néhány sajátossága az Alföldön (In: Kiút a válságból. II. falukonferencia, szerkesztő Kovács Teréz, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 1993: 303–308.)
- TÓTH JÓZSEF–CSATÁRI BÁLINT: Az Alföld határmenti területeinek vizsgálata (In: Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából, szerkesztő Pál Ágnes, JGYF Kiadó Szeged, 2002: 29–41.)

Kékesi Márk – Mihálka Mária
– Szabó Endre – Terbe Andrea

ÓPUSZTASZER A HIÁBA VÁRT PROSPERITÁS

(2003)

*„Ha ez az ország szíve,
akkor piszok beteg lehet...”
(az ópusztaszeri plébános a faluról)*

BEVEZETÉS

Településszociológiai kutatásunk témájául Ópusztaszer községet választottuk. A település országos ismertsége, és a Szegedhez való közelsége voltak azok a tényezők, amelyek figyelmünket ráirányították erre a falura. Vitathatatlan tény, hogy ezt a települést országsszerte ismerik, és ezt az ismertséget a falu mellett elterülő Nemzeti Történeti Emlékparknak köszönheti.

A faluban járva azonban – az évi több százezer látogató ellenére – a prosperitásnak nyoma sincs. Éppen ezért hipotézis-párunk első felének lényege a következőképp foglalható össze: A park léte nem gyakorol lényegi gazdasági hatást a településre. Ennek az objektív tényezőnek a szubjektív oldala a hipotézis-pár második eleme: Az országos hírnév büszkeséggel tölti el az itt lakókat.

Kutatócsoportunk négy főből állt, valamennyien a Szegedi Tudományegyetem Szociológiai Tanszékének harmadéves hallgatói vagyunk. Közülünk ketten levelező tagozatos hallgatók, ők az órák látogatása mellett szociális munkásként, illetve tanítónőként dolgoznak. Ez némi segítséget jelentett a nehezebben elérhető személyekkel való kapcsolatfelvételben. Általánosságban azonban elmondható, hogy az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú egyének meggyőzése meglehetősen nehéznek bizonyult.

A helyi emberek többsége – mi tagadás – szokatlan bizalmatlansággal fogadott bennünket. Ez a hozzáállás a hátrányosabb társadalmi helyzetű egyének esetében végig meg is maradt. Ezért elsősorban a helyi értelmiségre, valamint a falu életében meghatározó szerepet játszó, nem iskolázott, ám magas presztízsű egyénekre (mint kulcsinformátorokra) hagyatkoztunk. Ők a kutatás végére – mindannyiunk egybehangzó véleménye szerint – nagy bizalommal voltak irántunk, és olyan viszonyt sikerült kialakítanunk jó részükkel, hogy bármikor szívesen látnának újra minket – akár egy újabb kutatás alakalmával is.

HIPOTÉZISEK

A parkban természetesen már mindannyian jártunk. Anélkül azonban, hogy magát a települést alaposabban szemügyre vettük volna, valamennyien úgy véltük, hogy egy országos jelentőségű turisztikai látványosság – az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark – minden bizonnyal egy olyan község mellett terül el, amelyik a látogatók áradatából hasznot tud húzni.

Ez az elképzelés azonban már az első látogatáskor megdőlni látszott. Ópusztaszer község utcaképe sivár, az épületek állaga leromlott, a földeken a korszerűtlen mezőgazdaság explicit jeleit véltük felfedezni. A faluban a (kis)kereskedelem láthatólag a helyi igények ellátására szorítkozik, a fizetővendég-látás szinte teljes hiánya tapasztalható, a szolgáltatások csak a legalapvetőbb szükségleteket elégíti ki.

A gazdasági elmaradottság ellenére azonban feltételeztük, hogy a község ismertségéből, komoly történelmi múltjából és a park jelenlétéből adódóan létezik egy speciális ópusztaszeri identitás, ami túlmutat a (lokál)patriotizmus általánosan meglévő szintjén.

Ópusztaszer község története a nagy hírnévvel és történelmi hagyománnyal szemben, meglehetősen egyszerű. A Pallavicini család egykori birtokán, uradalmi központként jött létre a mai település a századfordulón, Sövényháza elnevezéssel. A községesítés az 50-es években indult meg, ekkor épült ki a település mai belterületi része. Tanyái számban már megritkultak, de ma is a település jellegzetes részei. A lakosság mintegy fele külterületen él.

Az előzetes információk alapján – melyeket a helyszín bejárása során szerzett benyomásokból, a település történetének tanulmányozásából és a három kulcsfontosságú személlyel készült interjúból nyertünk – két, egymással némiképp összefüggésben álló (egymást kiegészítő) hipotézist alkottunk meg. Ezek a következők:

1. A Nemzeti Történeti Emlékpark szorosan összekapcsolódik a település nevével, mindezek ellenére nem játszik komoly szerepet a település társadalmi-gazdasági pozícióinak alakulásában.
2. Továbbá feltételezzük, hogy a helyi lakosok szemében Ópusztaszer – ismertségéből, történelmi hagyományaiból adódóan – szubjektíve felértékelődik.

MÓDSZEREK

A település tanulmányozását és hipotéziseink ellenőrzését két, a település-szociológiában bevettnek számító módszerrel végeztük: fókuszcsoportos interjú és mentális térkép készítésével. Emellett előzetesen szakértői interjúkat készítettünk abból a célból, hogy mire a fókuszcsoportos beszélgetésre sor kerül, tisztában legyünk olyan, a falu életét meghatározó jelenségekkel, amelyek irányadóak lehetnek a fókuszcsoportos interjú kérdéseinek összeállításakor. Ennek keretében egy-egy mélyinterjút készítettünk a falu polgármesterével, a plébánossal, valamint egy mezőgazdasági nagyvállalkozóval.

A fókuszcsoportos interjúnak két alapvető típusát különíthetjük el. Ezek alapvetően a résztvevő interjúalanyok számában különböznek. Az ún. kreatív csoport nagy számú (8-12 fő) résztvevőből áll, és – a résztvevők megfelelő kiválogatása esetén – képes a (viszonylagos) reprezentativitás igényeit is kielégíteni. Hátránya, hogy elmélyültebb beszélgetésre nem igazán nyílik lehetőség. Az elmélyült csoport ezzel ellentétben kisebb létszámú (4-6 fő) és olyan személyekből áll, akik megfelelő rálátással rendelkeznek az adott témára (jelen esetben a vizsgált településre). Mi ez utóbbi mellett döntöttünk, elsősorban azért, – mint ezt később látni is fogjuk – mert a településen igen nehéz lett volna egy asztalhoz ültetni 10-12 olyan embert, akik megfelelő módon reprezentálják a falu társadalmának minél több rétegét.

Másik módszerünk a mentális térképezés. Itt elsősorban Ópusztaszer különböző településrészeinek, és természetesen a Történeti Emlékparknak a „mentális térben” való elhelyezkedésére voltunk kíváncsiak. Ennek érdekében helyi lakosokkal 12 darab mentális térképet rajzoltattunk egy olyan, előre elkészített térképvázlat segítségével, amelyen csak a főutak és a település belterületének határai voltak feltüntetve. Az adatközlők kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy minél több, a falu közösségének összetételét hűen tükröző személy készítse el a mentális térképet.

A FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚ

A FÓKUSZCSOPORT BEMUTATÁSA

A csoport összeállításánál kiemelkedő figyelmet fordítottunk arra, hogy a csoport tagjai kellő rálátással rendelkezzenek a vizsgált témára. Így került kiválasztásra a polgármester, aki tiszténél fogva is kellő kompetenciával bírt. A csoport másik tagja a helyi általános iskola igazgatónője. Továbbá a csoport tagja volt egy nyugdíjas agronómus és az iskola gondnoknője.

A polgármester, mint adatközlő a kutatásunk során kiemelkedően fontos szerepet játszott. Ő biztosította számunkra a beszélgetés lebonyolításához szükséges helyszínt is. A beszélgetésre a polgármesteri hivatalban került sor, az Európai Unió tagságunkról rendezett népszavazás napján. A polgármester a hivatalát társadalmi munkában látja el, amúgy mezőgazdasági vállalkozó, aki jól menő mezőgazdasági kisüzemmel rendelkezik. Született Ópusztaszeri, és külterületi lakos.

Az iskola igazgatónője a helyi értelmiség reprezentánsa. Ő a 80-as évek végén került Ópusztaszerre tanárként, először tanyán lakott, aztán beköltözött a faluba. Nagyvárosban nevelkedett, így a település viszonyainak megítélésében a külső és a belső szemlélő pozícióját egyaránt fel tudja venni. Ő a fókuszcsoport „lelke”, nélkül eruptív módon, érzelemdúsán önti szavakba mondanivalóját. Jelenléte dinamizálja a csoport működését. Véleményére adnak a csoport tagjai, ellenvélekedés nyomokban sem fedezhető fel. Az igazgatónő a helyi kulturális élet, a fiatalokról és a lokális identitásról szóló kérdésekben mutat kiemelkedő aktivitást.

Az agronómus „Józsi bácsi” 65 év körüli, szintén köztisztletnek örvendő. Véleményét a polgármester is kiemelten kezeli. Ő is külterületen, tanyán él, és mezőgazdasági vállalkozó. Született ópusztaszeri. A tanyasi életről, életvitelről szóló mondandója igen hasznosnak bizonyult kutatásunk szempontjából. A képviselőtestületnek is tagja. Mondatai velősek, sokatmondóak.

Az iskola gondnoknője a fókuszcsoporthoz „társutas figurája”. Ő is tanyán született, de már bent él a faluban. Mondanivalójában igyekszik felzárkózni a csoport tagjainak véleménye mögé. Ha a kérdést vele kezdjük, akkor nem igazán képes véleményt formálni. Szerepe mindazonáltal nem elhanyagolható, hiszen ő a csoportban az a személy, aki a község társadalmának jó részét kitevő kvalifikálatlan, erősen partikularisztikus szemlélettel rendelkező polgárokat reprezentálja.

Összességében, a tagok interjúszituációban való viselkedéséről elmondható, hogy egymás vélekedéseit, véleményét maximálisan tiszteletben tartották, ellenvélemény megfogalmazására, konfliktushelyzet felvállalására nem került sor. A többi résztvevő álláspontját azonban gyakran kiegészítették a saját, témába vágó ismereteikkel. A csoport tagjai már korábban ismerték egymást, ezért összeszokott társulatként viselkedtek. Kérdésfeltevéseink azonban olyan témákra irányultak, amelyek egy része újként hatott rájuk, és korábbi, bár látszólag módon meglehetősen, de egymás előtt még nem taglalt vélekedések előcsalogatására irányultak. Ilyen volt például az ópusztaszeri identitás kérdése.

A FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚ KIÉRTÉKELÉSE

A fókuszcsoporthoz interjú alkalmával szerzett ismereteket az utólagos kiértékelő elemzés során három tematikus blokkba soroltuk. Az eljárással a célunk az adatsűrítés és a jobb tematikus átláthatóság volt.

1. Kül- és belterület problematikája a helyi lakosok vélekedései alapján
2. A fejlődés kérdése, habituális diszpozíciók, összehasonlítás a szomszéd településekkel, a park jelentősége a település gazdasági életében, a prosperitás hiányának vélhető okai

3. A lakók szubjektív viszonyulása a településhez, a park jelentősége a települési identitás kialakulásában

1. A kül- és belterülettel kapcsolatos problematika, a településszerkezet sajátosságai

A kül- és belterületi dichotómia vizsgálata eredetileg is szándékunkban állt, de mielőtt megkérdeztük volna, ők már válaszaikban megkülönböztették e kettőt egymástól. Ez a kérdés annyira fontos szerepet játszik a település lakóinak fejében, hogy valamennyi interjúban és a fókuszcsoportos beszélgetésben önmaguktól kitértek rá. Ópusztaszer község belterülete és külterülete között húzódó határvonal tehát igen fontos törésvonalat jelent. A beszélgetés második kérdése arra irányult, hogy mely részén élnek a településnek. Ők a megnevezések mellé hozzáfűzték, melyik terület minősül bel-, illetve külterületnek. A külterületen való élethez a következőket társították: a tanyasi életforma leértékelődik, a 70-es évek végétől megerősödött egyfelől a tanyáról a faluba történő beáramlás ("...a többség befelé költözik inkább, ahhoz komolyabb egzisztencia kell, ahhoz, hogy maradjon az ősi földeken, a faluba áramlás jellemző inkább, tíz-húsz éve erősödött fel ez a tendencia" – agronómus), másfelől pedig a városból való kiköltözés a tanyákra. Ez utóbbi azonban kényszerűségből történik, a városban (Szegeden) marginális helyzetbe került, alacsony státuszú emberek költöztek tanyára az igen alacsony ingatlanárak miatt. Ezek az emberek a tanyára való kiáramlással próbálják elrejteni szegénységüket. A fókuszcsoport tagjai megjegyezték, hogy ezek az egykori városi lakosok nem rendelkeznek a tanyasi élethez szükséges alapvető tudással, éppen ezért itt sem tudnak megfelelő körülményeket teremteni maguk és családjuk számára. A paraszti életforma véleményük szerint költséges, ehhez is szükség van megfelelő anyagi kondíciókra. Ők azonban a kiköltözéssel gyakran még rosszabbul jártak: „aki kényszerből jött ki a városból, hogy majd jobb lesz neki – de nem lesz neki jobb – rosszabb helyzetbe kerülnek (...) Szemléletbeli különbség is más, nem lehet a városról csak úgy idejönni, sérülékeny a gazdálkodás, ki kell menni, ha az állatok úgy kívánják” (polgármester); „van egy-két bevándorolt Szegedrűl, de annak igencsak ebbe a parasztizálásba beletört a bicskája, nem tud létezni az itten. Hát ugye ahhoz érteni is köll, nem beleugrani egyből... Ugye ez olyan, mint a gyerekeknek járni, lépésről lépésre lehet

csak. Akinek annyi pénze van, hogy egy ilyen gazdaságot be tudna indítani, annak vagy gyakorlata nincs, vagy nem is akar idegyünni” (őstermelő, külterületi lakos).

Az urbanizáltabb életforma megjelenésének hatására a tanyán élők közül többen vágnak komfortosabb, kényelmesebb életre, és bevágyódnak a faluba, illetve városba.

A külterületeken a lakosság majdnem fele él, ez kb. 1000 fő. A tanyán élés okaiként a következőket említették: a) beleszületés ebbe a tradicionális környezetbe – ők ezt fogadják el természetes élethelyzetként; b) a tanyán élők másik típusa talán úgy jellemezhető, hogy ők azok, akik a városi élet zaja, zsúfoltsága elől, vagy a városi élet drágasága, az olcsóbb élet utáni vágy által motiválva költöztek ki tanyára.

A csoport tagjai szerint kevés a jó állapotú tanya, az infrastruktúra nem szolgálja ki megfelelően az igényeket, fontos az anyagiak szerepe. A tanyasi élet a TSZ működése idején még nem küzdött ennyi problémával. A belterületen élők ennek megfelelően elsősorban a komfortosságot emelik ki a legfontosabb előnyként, minden közel van, megoldott a közlekedés. Hátrányt csak a szubjektív megítélések kapcsán éreznek a csoport tagjai, mondván, hogy aki a tanyasi élethez szokott hozzá, az nehezen tud beilleszkedni, azonosulni a falusi élettel: „...nem tudja hova tenni magát, aki külterületről beköltözött, nem könnyű az életformaváltás, aki azelőtt tanyasi módon viselkedett, bekerül a faluba, sok mindent másképp képzel el és sokan nehezen alakulnak át” (agronómus, külterületi lakos). Ugyanez jellemző a városból tanyára költözőkre is, akik nehezen képesek felvenni az új életritmust. A tanyasi ember sokkal inkább kiszolgáltatta a természetnek. A zord időjárás és a hosszú tél gyakran huzamosabb időre elzárja őket a külvilágtól. Autó nélkül szinte teljesen ellehetetlenül a közlekedésük. Ugyanakkor egyre inkább ki vannak szolgáltatva a centrális intézményeknek – gondolunk itt a hivatalokra, az iskolára, az egészségügyi ellátásra – melyeknek könnyű elérhetősége számukra nem megoldott. A legfőbb hátrányként azonban mégis a kulturális lehetőségek hiányát emelték ki.

A gyermekek szempontjából a résztvevők említenek pozitívumokat mind a kül-, mind a belterületre vonatkozóan. Megkülönböztették a tagok a jó- és rosszindulatúság szempontjából a különféle területen élőket. A tanyán segítőkészek, míg a faluban inkább az irigység dominál egyes vélemények szerint. A falu plé-

bánosa a tanyán élők erősebb vallásosságát és patriotizmusát; tradicionálisabb életmódját, mint értéket emeli ki: „A vallásosság a tanyai emberekben még sokkal jobban él. (...) Az, hogy valaki tanyán él, azzal tovább őrzi a hagyományokat. Valahogy jobban odakötődik, a földszeretet, hazaszeretet mindig nagyobb bennük”. Életviteli keretként számukra a mezőgazdaság szolgál és ez az, ami a bourdieu-i értelemben vett habitusukat is alakítja. (Pokol 1997: 461.o.) Abban a kérdésben, hogy ki melyik életformát (a belterületit vagy a tanyasít) tartja előnyösebbnek, meghatározó az, hogy kit milyen (főképp gazdasági) szálak kötnek az adott településrészhez: „Nem is akarom feladni a külterületi életmódot, mert a kenyérszelet nagy része onnan van. Sok jövedelem származik belőle, és nem olcsó a tanyasi élet, nagyon sok jó oldala van: nem az a bezártság, mint akik a belterületen, keskeny földparcellákon élnek, kint óriási szabadság van, nagy területek vannak általában” (polgármester).

AZ ELMARADT PROSPERITÁS

Mint azt a bevezetőben már említettük, a falut tüzetesebben megvizsgáló látogatónak hamar szembetűnik a nagyfokú elmaradottság. A park nem hozott fellendülést a település és lakói számára, ebben viszonylagos konszenzus van a lakosok körében:

„– *És azóta, hogy az emlékpark fölépült, ez hozott valami változást?*

– Itt semmit. Semmit a külterületen.

– *Tehát csak van?*

– Csak van. De hát azt mondták, hogy micsoda izé lesz itten, nagy változások, vagy micsoda, de a községben semmi.

– *Igazi haszna nincsen?*

– Abból élnek, hogy nem tudom, a megyei önkormányzaté az a terület, úgy kéne nekik ottan dolgozni, hogy körülbelül nullára fussa ki, hogy ne kelljen őket patronálni.

– *Tehát gyakorlati haszna nincsen?*

– Nincs a községnek semmi. Nem tudunk itten eladni se többet, szóval...

– *Mi arra gondoltunk, hogy Ópusztaszer nevét azért országszerte ismerik. Ez az ismertség számít valamit az ittenieknek?*

– Semmit. Semmit. Nézze, ez a község ugyanaz.” (mezőgazdasági őstermelő)

„Az, hogy a nemzeti park az létezik, külön, mint egy jogi személy, és egy nagyon jó üzlet, akár a csárdának, akár a boltosoknak, na meg az alkalmazottaknál, sokan dolgoznak ott, azt tudom, ismerem őket. De abból maga a község az nem sokat kap. Sőt, semmit se kap. Hát, aki ki tudja használni a turizmust.” (plébános)

Az egyetlen résztvevő a fókuszcsoportban, aki lát némi pozitívumot a park jelenlétében, az iskola igazgatónője. Ő a következőképp vélekedik: „Az iskola, óvoda profitál a parkból. De kizárólag kulturális és identifikációs szempontból. Így forintálisan, csörgő forinttal nem, szellemi értékekben nagyon sokat profitálunk. Áttétesen is, munkalehetőség a szülőknek”

Mi lehet ennek az oka, amikor ez a település ad otthont az ország egyik legfontosabb turisztikai látványosságának? Az első gondolatunk abból indult ki, hogy a nemzeti emlékpark nem biztosít egy napnál hosszabb programot látogatói számára. A látogatók jó része olyan, leggyakrabban turistabusszal érkező általános- vagy középiskolás diák, akik délelőtt megérkeznek, megtekintik a parkot, majd késő délután a buszba visszazállva hazaindulnak. Szeged közelsége (és Ópusztaszerhez viszonyított sokkal gazdagabb kulturális kínálata) miatt azonban az utazásukat több naposra tervező látogatók is a városban töltik az éjszakát. A látogatók évi háromezrezes számához képest a faluban eltöltött 900 vendégéjszaka elhanyagolhatónak tekinthető.

Nem kell azonban a park vendégének feltétlenül a faluban töltenie egy (vagy több) éjszakát ahhoz, hogy a helyi lakosság és az önkormányzat mégis profitálni tudjon ottlétéből. A településen két, meleg ételt is felszolgáló vendéglátó egység üzemel. Az egyik közvetlenül a park bejáratánál található, a turisták – csillagászati árai ellenére – inkább ebben ebédelnek, vacsoráznak. A Szeri csárdát azonban egy, a megyében több hasonló létesítménnyel rendelkező szegedi nagyvállalkozó üzemelteti. A másik melegkonyhás intézmény, az Árpád vendéglő viszont egyrészt távol esik az emlékparktól, másrészt inkább a helyi alacsonyabb státuszú réteg ital fogyasztási igényeit elégíti ki, és ez a község a turistákat – a csárdánál jóval alacsonyabb árai ellenére – inkább taszítja, mint vonzza. A vendéglátó-ipari szolgáltatások hiányosságain túl szembevetődő az is, hogy az ide látogatókat – eltérően például a Balaton partjától vagy

a Halászbástyától – nem fogadja semmiféle bazársor vagy kirakodóvásár, pedig ebből a falu lakói komoly hasznot húzhatnának.

Megállapításaink szerint a hatalmas látogatottságból fakadó lehetőségek kiaknázatlan volta alapvetően három fő tényezőre vezethető vissza:

a) Az objektív lehetőségek nem olyan kedvezőek, mint ahogy a laikus ember első látásra gondolná. A park látogatottsága erőteljesen szezonális jellegű: „Az emlékpark is csak időszakosan tud foglalkoztatni, mivel hogy időszakosan van nyitva a skanzen, a Fesztí Kőrkep az ugye állandóan nyitva van. De így sokkal kevesebb a dolgozói létszám, hogy ott működtessék ott az egész skanzent. Azt szokták, hogy októberben zár, és októbertől áprilisig az ottani dolgozók elmennek jövedelempótló támogatásra” (polgármester). A látogatók az igen kevés kivételtől eltekintve csoportosan, egy napra érkeznek, és a „szuvenír-igényüket” a parkon belül ki tudják elégíteni: „Őnekik ott belül az a kerítés, belül, amit ott ők meg tudnak mutatni, ugye az van. De oda se bevinni, se kihozni nem lehet.” (mezőgazdasági őstermelő). „Az éttermek meghalnak, csak a helyi embereket kiszolgáló vendéglátóegységek maradnak talpon (...) a program egynapos, ez meghatározza a vállalkozások sorsát. Nincsenek olyan szolgáltatások, amik itt tartják a vendégeket. Ha nincs megfelelő étkeztetés sem, nem maradnak itt a vendégek.” (polgármester)

További problémát jelent, hogy maga a falu nem egy kifejezetten vonzó idegenforgalmi látványosság, így az olyan próbálkozások, mint a falusi turizmus, eleve kizártak: „Hát a falusi turizmus is úgy működik, hogy van látnivaló. Tehát olyan programok vannak, hogy egy hetet itt van. Itt nincs ilyen” (polgármester); „Ugye ez olyan, hogy eljön messziről, megnézi, semmi újat nem lát benne, hogy mittudomén egy fürdő, megfürdik, holnap elmegy, mögnézi, azt akkor aztán elmegy. Itt nincs sok látnivaló, semmi sincsen. Egyszer ha megnézi, és két év múlva megint megnézi, semmi újat nem látna a faluban. Ugyanazt lássa. Mondom, minket egyáltalán nem vitt ez följebb” (mezőgazdasági őstermelő)

b) A falu lakosai megfelelő ismereteik és a vállalkozói szemléletmód hiányából, szakképzetlenségükből fakadóan nem képesek megragadni a kínálgzó lehetőségeket. Történetileg a faluban nem alakult ki a kapitalista szemlélet-

módhoz elengedhetetlen gondolkodásmód. Az uradalmi cselédsorshoz, majd a szocialista kollektív mezőgazdasághoz szokott emberek nagy része képtelen a weberi értelemben vett kapitalista vállalkozói szemlélet szerinti életfelfogásra. (Weber 1979, 1982) Mi a kutatás során ez utóbbi jelenség okainak feltárására törekedtünk. Az önállótlan és a kezdeményezőképtelenség szinte teljes hiánya tapasztalható a faluban annak ellenére, hogy a fókusz-csoport résztvevői szerint hatalmas potenciális lehetőség rejlik a parkban: „a park óriási lehetőséget biztosíthatna, de nem tudnak élni ezzel” – véli a polgármester. A habitus kedvezőtlen voltáról a falu plébánosa a következőképp vélekedik: „A magyarázat az, hogy ezek az emberek tulajdonképpen sosem voltak szabadok. Ez az Ópusztaszer az ötvenes évekig egy tanyavilág volt. Teljesen szétszórt, majorok voltak, meg még ma is megvan. Ez a grófnak a tulajdonában volt, a Pallavicini grófnak. A cselédbirtokok leszármazottai élnek a mai napig, nekik mindig megmondták, hogy mit csináljanak. Nem köllött gondolkodni. Jól éltek, már olyan formában, hogy nem volt különösebb igényük. Utána bejött a tévészcsé a hatvanas években, akkor meg ott mondták meg nekik, hogy mit csináljanak. '89 után meg bejött az úgynevezett szabadság, és nem tudtak vele mit kezdeni, mert senki nem mondta meg, hogy mit kell csinálni. Aztán az élelmesebbje erőre kapott turizmusból, fóliázásból – meg lehet nézni a házaikat – és a többiek meg, akiknek nem is volt anyagi megalapozottsága, meg nem is gondolkodott, mentek a kocsimba.” A polgármester véleménye sem különbözik, ő a közeli Balástya községgel hasonlítja össze Ópusztaszer: „Balástyán kissé más a habitus, ott sok szorgalmas ember van, akik primer árút termelnek, és meggazdagodtak. Ott több a tehetős ember. Ez a többi embernek is ott húzóerőt jelent, követték a pozitív példát, ott önállóbbal az emberek”. Az emberek beletörődését, a változástól, újítástól való félelmét az általános iskola igazgatónöje a következőképp jellemzi: „Engem bánt, hogy végre elindultunk, és mégis vannak olyan visszhangok, melyekről már beszéltünk, mi is felnőttünk tornaterem nélkül, el bírtunk gyalogolni az ebédlőbe, minek ez a kövesút, előttem hagyják ki, mert nekem kocsim sincs. Minek ide ez a szökőkút, osztották volna szét segélybe.”

- c) A munkakapcsolat a park és a község vezetése között nem volt megfelelő. „Az intézmény nem fogadja el, hogy a falu része az emlékpark (...) »a falu-

ban korábban» Fontos lehetőségeket passzoltak el, személyi alkalmatlanság miatt. A téusz akkori vezetése sokban hozzájárult ehhez. A vezetők nem tudtak megegyezni a településrendezésben sem. A parkra pedig rátette a kezét a megye. Már csak kisebb lehetőségek vannak.” – véli a polgármester. Az iskola igazgatónője is osztja ebbéli véleményét: „Ópusztaszer mint község azért vagyunk, és nagyon sokáig a park mellett léteztünk, de a kettő nem kapcsolódott össze, a saját önös érdekek kerültek előtérbe”. Az igazgatónő elmondása szerint volt olyan korábbi időszak, amikor az iskola teljes vezetősége ki volt tiltva a parkból.

A PARK ÉS AZ IDENTITÁS

Hipotézis-párunk második fele az ópusztaszeri identitás sajátos alkotóelemeire vonatkozik. A fókuszcsoporthoz interjú és a kulcsinformátorokkal folytatott beszélgetések alapján az alábbiakra bukkantunk:

- a) Olyan értelemben, mint ahogy azt a hipotézisünkben feltételeztük, nem létezik sajátos ópusztaszeri identitás. A helyiek mindenképpen tisztában vannak a park és a falu országos ismertségével, és önazonosság-tudatosságukban a park igenis szerepel, de sokkal inkább úgy, mint az idegenek számára egy, Ópusztaszer földrajzi elhelyezkedésének azonosítását segítő pont, mintsem úgy, mint a „szokványos” a lokálpatriotizmuson túlmutató, identitásalakító tényező.
- b) Ugyanakkor a helyi identitásban meghatározó szerepe van a településen belüli lakóhely konkrét elhelyezkedésének, elsősorban a belterület-külsőterület dimenzió mentén. Erről bővebben írtunk a fejezet első részében, és a téma további kifejtésére a mentális térképekből nyert információkat tartjuk adekvátnak.

Az ópusztaszeri identitással kapcsolatban a fókuszcsoporthoz vizsgálat és a mélyinterjúk alapján azt állapítottuk meg, hogy az emberek mindenképp büszkék arra, hogy településük neve országosan ismert, ám identitástudatuk-

nak nem ez képezi a meghatározó részét. Arra a kérdésünkre, hogy jelent-e plusz érzelmi töltetet, vagy büszkék-e arra, hogy ópusztaszeriek, az igazgatónő például a következőket mondta el:

„Én ennyire nem élezném ki, hogy a park, én úgy gondolom, hogy Ópusztaszer nem csak a parkból áll! Ópusztaszer mint község, azért vagyunk, és nagyon sokáig a park mellett léteztünk, de a kettő nem kapcsolódott össze, a saját önös érdekek kerültek előtérbe. Tehát száz és száz szállal, még ha betelepült vagyok is, kötődnek egymáshoz az emberek is. Pozitívumnak tartják, hogy a település neve messze földön ismert. Az emberek büszkék erre, de az nem biztos, hogy csak az emlékpark felé. Ez a település, az emlékparkkal együtt. Most már hál' Istennek, ezt mondom, hogy az emléppalakkal együtt jelenti nekünk Ópusztaszeret.” (...) „Nem biztos, hogy ez az emlékpark a településsel együtt jelenti nekünk Ópusztaszeret. Én nem azt mondom, hogy Ópusztaszer, hanem a falu az emlékparkkal együtt. Hogy büszke vagy az emlékparkra? Így még nem tette fel senki a kérdést. Arra büszke vagy, hogy te itt élsz, hogy te ezért teszel, aki tesz, az büszke rá. Aki nem tesz, csak a kocsmába eljár, annak meg édes mindegy, hogy az emlékpark itt van, vagy nincs itt.

Ezek alapján ahhoz, hogy valaki identifikálódjon egy településsel, kevés az, hogy oda születik, vagy ott él. Sokkal inkább szerepet játszik az, hogy tesz-e valamit a településért. Ha ez a „befektetés” később megtérül, ez alkothatja az identitás bázisát. Mivel az igazgatónő kívülről érkezett személy, saját bevallása szerint is sokkal többet kellett tennie azért, hogy a helyi közösség őt befogadja. Befektetett munkája révén vált ópusztaszerivé, identitását is a falu érdekében elvégzett rengeteg munka erősítette meg.

A helyi (többlet)identitás az aluliskolázott rétegek körében még gyengébbnek mutatkozott. A helyi östermelővel folytatott mélyinterjúból az derült ki, hogy az illető nem igazán tartja relevánsnak az erre vonatkozó kérdést, és e tekintetben is inkább a várt (és elmaradt) gazdasági fellendülést hiányolja:

„– De azért, ha elmegy valahova, azért az gondolom csak egyfajta büszkeséggel tölti el, hogy...

– Voltak is barátaim... nem tudom... valahonnan Zala megyéből, mondtam, hogy gyűjjenek, azt keressenek meg, aztán én elkalauzoltam őket. De mondtam, nekünk hasznunk ebből semmi, de semmi.”

A római katolikus pap meglehetősen lesújtóan nyilatkozik a helyzetről:

„– Ópusztaszeren azt gondolná az ember, hogy egy olyan identitást ad, vagy egy olyan löketet ad, tehát Ópusztaszer nevéről országszerte rögtön valakinek a park jut eszébe.

– De ez a döbbenetes, hogy még emberségben is nehezen érik el azt a bizonyos szintet. De nincs is nekik kulturális lehetőségük, meg igényük nincs, de nincs is semmiféle rendezvény. (...) Én ott »a parkban« ópusztaszeri embereket még rendezvényen nem láttam. Csak a gyerekeket viszik be, az iskolásokat⁴. Tehát ők »mármint az ópusztaszeriek« sokkal magányosabbak, attól függetlenül, hogy van az a híres objektum. Tehát éppen az, hogy amit mondtam, hogy ha ez a szíve Magyarországnak, akkor piszok beteg lehet. De hát reméljük, hogy nem ez. (...) Az ópusztaszeriek egy kicsit függetlenek a nemzeti parktól, legfeljebb munkaalkalmat ad nekik, de mást nem.”

Az Ópusztaszerrel, mint településsel való azonosulás még egy tekintetben problematikus. A falu ezt az elnevezést 1973-ban kapta, korábban az itt elterülő tanyákat a mai Dóc és Baks településekkel együtt Sövényházának hívták. Ez az elnevezés a mai napig él az idősebb lakosok, sőt még a pap fejében is, a ma használatos névvel gyakran keverik, néha nem is egyértelmű, hogy pontosan mire gondolnak.

A FÓKUSZCSoPORTOS VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Röviden összegezve a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat eredményeit, hipotézis-párunk első fele beigazolódni látszik, míg az identitásra vonatkozó részt elvetettük. Első feltételezésünk vizsgálatát azzal kezdtük, hogy megpróbáltuk a helyiek véleményét kikérni arról, hogy a prosperitás valóban elmaradt-e. Anyagi vonzatait tekintve ebben valamennyien egyetértettek. Ezek után megpróbáltuk ennek okait feltárni, és három, együttesen ható tényezőre bukkantunk. Ezek: az objektív feltételek a látszathoz képest kedvezőtlenebbek voltak, a vállalkozói szellem és a kapitalista habitus hiánya, valamint a település és a park vezetése közötti viszony igen rossz minőségű volt. Ez utóbbi öröndetes módon az elmúlt idő-

⁴ Ez tökéletesen egybeesik az igazgatónő ide vonatkozó állításával

szakban javuló tendenciát mutat. Azt leszámítva tehát, hogy a község lakosai alanyi jogon ingyenesen látogathatják a parkot, továbbá mintegy ötven embernek ad munkalehetőséget a falu 2300 lakosa közül, általánosságban elmondható, hogy az intézmény jelenléte nem jelent komolyabb – és kézzel fogható – előnyt a lakosság nagyobb része számára. De mint arra az igazgatónő rámutatott, vannak olyan – látens – előnyök, melyek nem jelennek meg explicit módon például anyagi javak formájában, és ezek leginkább az iskolás korosztály számára jelentenek majd előnyöket.

Ez átvezet minket hipotézis-párunk második feléhez. Az ópusztaszeri azonoságtudatban a Nemzeti Történeti Emlékpark lényegesen kisebb szerepet játszik, mint azt korábban gondoltuk. Minél alacsonyabban kvalifikált, vagy alacsonyabb presztízsű egyénnel beszélünk, annál nagyobb volt az értetlenség az ópusztaszeri identitást firtató kérdések tekintetében. Ez alapján arra a következtetésre jutotunk, hogy a megkérdezettek identitását sokkal inkább az anyagi formában manifestálódott előnyök foglalkoztatják, mintsem Árpád vezér és a vérszerződés legendája. Az ismertség még nem jelent önmagában identifikációs bázist, a falu közösségi életét meglehetősen jól ismerő iskola-igazgatónő szerint az azonosulás akkor következik be, ha az ember tesz is valamit azért, amivel identifikálódni szeretne. Véleménye szerint az büszke az emlékparkra, aki büszke Ópusztaszerre is. Azoknak az inaktívoknak és alacsony státuszúaknak, akiket nem igazán foglalkoztat az identitás kérdése, teljesen mindegy, hogy ott van-e a park, vagy sem.

ÓPUSZTASZER MENTÁLIS TÉRKÉPE

A MENTÁLIS TÉRKÉPEZÉS, MINT MÓDSZER

Egy település (vagy egy településrész) mentális leképezése gyakran jelentősen eltér attól, ahogy ugyanazt a területet egy térképész ábrázolná. A lakók az egyes településrészek felé értékelő viszonyulást tanúsítanak. Az adott területről való vélekedésünket befolyásolhatja például a személyes kötődésünk, szubjektív értékrendszerünk, a településrészhez kapcsolódó személyes emlékeink, élményeink. Egyes részekhez a lakók bizonyos tipikus jegyeket kapcsolnak, például arra vonatkozóan, hogy azt a környéket kik lakják, milyen a házak ál-

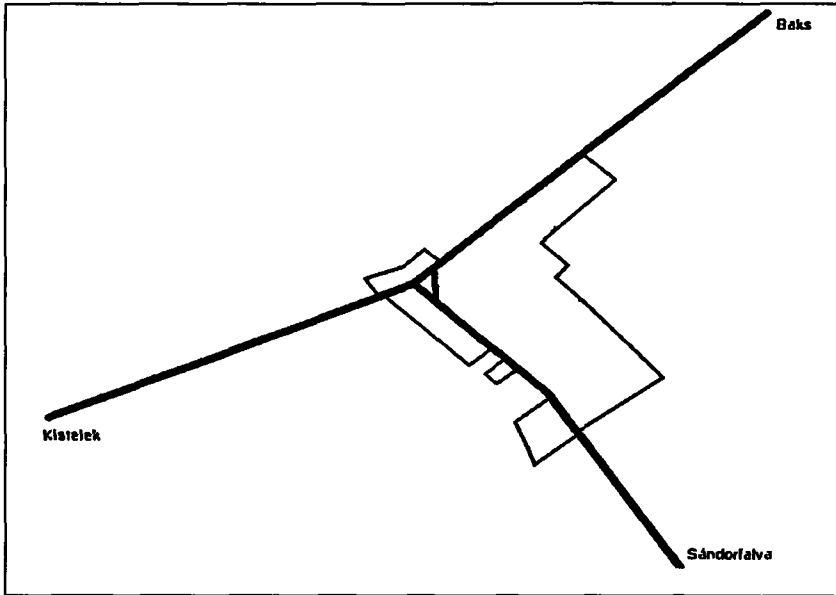
lapota, barátságos, vagy lepusztult vidék, stb. Ezeknek a vélekedéseknek egy summázott változatát ábrázolja az ún. mentális vagy kognitív térkép.

AZ ÁLTALUNK KÉSZÍTETT MENTÁLIS TÉRKÉP

Ópusztaszer általunk felvázolt mentális térképe 12 megkérdezett személynek a faluról alkotott kognitív képét foglalja magába. A megkérdezett személyek fejében azonban a település természetesen nem ugyanolyan formában él, ezért ellentmondásokkal is találkoztunk. Előfordult, hogy a megkérdezettek egyik fele egy bizonyos településrészt az út egyik, míg a másik felük a másik oldalára helyezte el. Ezt az ellentmondást nem feladatunk feloldani, ezért a kérdéses településrészt mindkét helyen feltüntettük.

A térre vonatkozóan a következőkre voltunk kíváncsiak: a lakosok ismerve alapján szerveződő településrészek elnevezésére és konkrét térbeli elhelyezkedésére, az ezeket összekötő útvonalakra, a falun belüli csomópontokra, valamint az általuk leggyakrabban bejárt és kiemelkedően fontosnak tartott útvonalakra. Végezetül érdeklődtünk az egyes településrészek és az ott lakók jellegzetességeiről, a velük kapcsolatos sztereotípiákról.

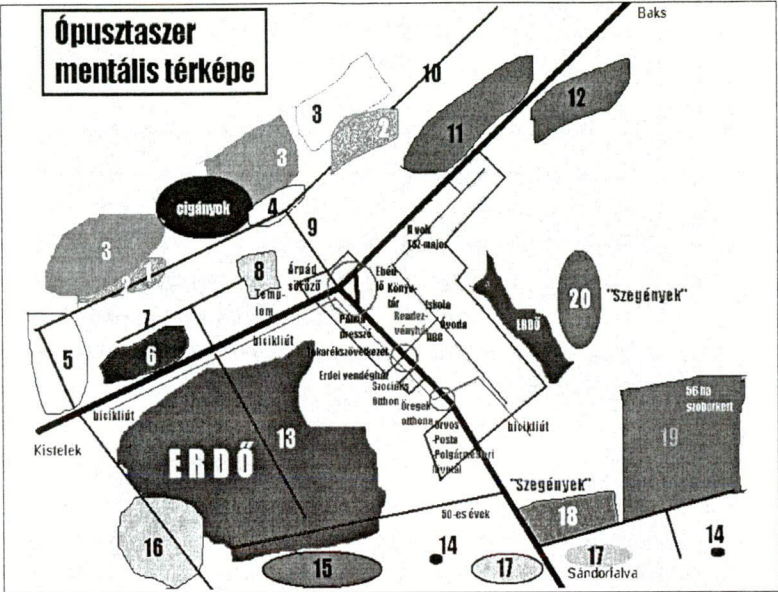
Mivel Ópusztaszer közigazgatási területe meglehetősen nagy, azt gondoltuk, hogy nem célravezető egy teljesen üres lapot átadni az adatközlőknek. Ezért elkészítettünk egy olyan sematikus térképvázlatot, melyen csupán a települést átszelő, Y-alakban elágazó főút volt feltüntetve:

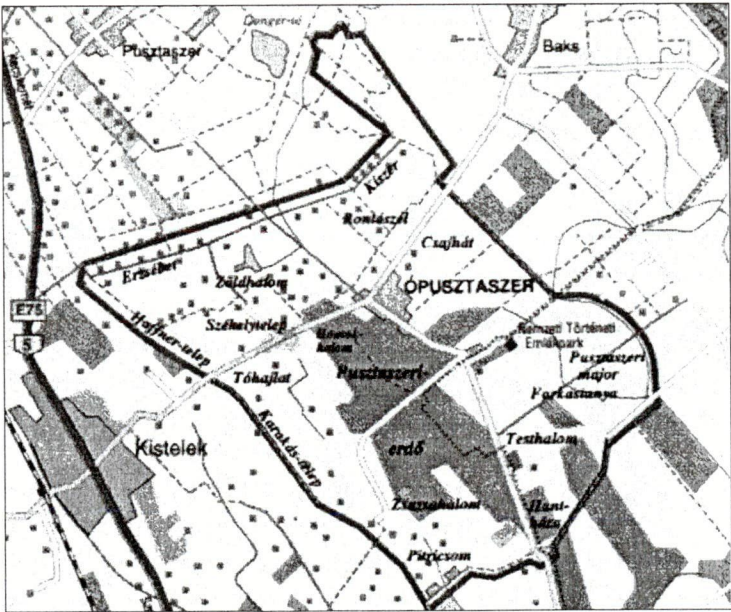
Az elkészült rajzokat összesítettük. A végleges térképen csak azok a településrészek kerültek feltüntetésre, amelyet legalább a megkérdezettek egynegyede (3 fő) feltüntetett. Kíváncsiak voltunk a határ-és törésvonalakra, az iránypontokra is. A lakók a következő településrészeket nevezték meg:

Sorszám a térképen	A településrész neve	Határ- és törésvonalak	Iránypontok	Az ott lakókkal kapcsolatos sztereotípiák
1	Kisnyak			
2	Kutyanyak			
3	Kis-zer	dűlőúton túl	rontószéli út	cigányok, kitelepültek, néhol kihaló lakosság
4	Székelytelep	dűlőúton túl		cigánygyanús, kitelepültek, jöttek
5	Erzsébet-telep	máksor végén		sűrűn lakott, kitelepültek
6	Heffner-telep	kisteleki út mellett		

Sorszám a térképen	A településrész neve	Határ- és törésvonalak	Iránypontok	Az ott lakókkal kapcsolatos sztereotípiák
7	Máksor			
8	Zöldhalom („Grünberg”)	tározó		Kft, nagyban nyomják
9	Kis-országút	sándorfalvi út nyúlványa		
10	Öregnyak			
11	Rontósfél			
12	Csajhát	Farkasmajori csatorna		cigányok (is) lakják
13	Rákosi sor			
14	Farkas-tanya	Farkasmajori csatorna	emlékpark	egy ember lakja
15	Pitricsom	erdőn túl		sűrűn lakott
16	Karakás-telep (Karakács-telep)			ott lakik a polgármester, pénzes nagygazdák lakják
17	Hantháza			félíg lakott
18	Pusztaszeri major	emlékpark mellett	emlékpark	szegények, de nem cigányok
19	Nemzeti Történeti Emlékpark			
20	Sándor-major			szegények, ritkásan lakott

Az összehasonlíthatóság kedvéért nézzük Ópusztaszer határának „valódi” térképét:

A KÖZPONT PROBLEMATIKÁJA

A falunak külön érdekessége, hogy nincsen olyan, egyértelműen lokalizálható központja, mint amilyen a legtöbb hasonló településen van. A templom, a polgármesteri hivatal és a posta, az általános iskola földrajzilag meglehetősen távol esnek egymástól, tulajdonképpen a település belterületének legtávolabbi szegleteiben találhatók. Ennek az okát a település kialakulásának sajátos történetében találtuk meg. Mint erre már korábban utaltunk, Ópusztaszer mai közigazgatási területén az ötvenes évek előtt nem voltak szabályosan kiépített utcák és házak, hanem a terület tulajdonosától (a Pallavicini családtól) bérelt majorok köré szerveződtek a szétszórt tanyák. A mai főutat és környékét erdő borította. Történelmileg a település (jobban mondva: az egész körzet, hiszen faluról még nem beszélhetünk) központja a Pallaviciniek vadászkastélya volt. Ebben az impozáns épületben ma pszichiátriai otthon üzemel. 1947-ig, az épület államosításáig ez a rész volt az uradalom központja. A főút közelében elhelyezkedő komplexumot vizsgálatunk során kizárólag az idősebbek jelölték meg a település központjaként, ők valószínűleg még emlékeznek a szocializmus előtti időkre.

Valamivel többen jelölték meg a kastélytól néhány száz méterre keletre, a falu szélén elhelyezkedő polgármesteri hivatalt és a postát. Ez a „közigazgatási központ” az ötvenes években épült; a falut átszelő főút mellett áll a két nem túl esztétikus földszintes épület. Előttük az utóbbi években kisebb parkot alakítottak ki padokkal, szökőkúttal⁵, amely ennek a résznek a centrumjellegét erősíti. Ezt a részt inkább a középkorúak jelölték meg Ópusztaszer központjaként.

A legtöbben azonban – főképp a fiatalabbak – az előzőekkel ellentétben a település központjának azt a teret tartják, ahol az általános iskola épülete, a legnagyobb élelmiszerbolt és az újonnan épült, tetszetős kivitelű rendezvényház található. Ezen a területen 1998 óta (vagyis a jelenlegi polgármester hivatalba lépése óta) nagy ívű fejlődés tapasztalható: a falu képébe nehezen illeszkedő, kétszintes, paneltechnológiával épült iskolaépület felújítása során

⁵ A szökőkút építése a lakosság egy részében ellenérzést váltott ki. Sokan fölösleges kiadásnak vélték, jobbnak találták volna, ha az összeget inkább szociális kiadásokra fordítják.

ízlésesebb nyeregteret kapott, valamint itt valósult meg az utóbbi évtizedek legnagyobb beruházása, a rendezvényház, melynek hiányát a település kulturális élete igencsak megsínylette.

HOL VAN A PARK?

Megfontolandó, hogy a térképet rajzoló tizenkét ember közül hatan a Nemzeti Történeti Emlékparkot egyáltalán nem tüntették fel kognitív térképükön, sem mint a település részét, sem mint iránypontot. A parkot a térképen feltüntetők egy része közelebb helyezte el Hantháza tanyaközpontot a település központjához, mint az emlékparkot⁶. Megemlítendő, hogy azokon a térképeken, amelyekre a parkot felrajzolták, a park felrajzolását minden esetben megelőzte más létesítmények feltüntetése. A parkot a község lakosai meglehetősen ritkán látogatják, dacára az ingyenes belépés lehetőségének. Az, hogy a ritkábban lakott, ám a lakosok kognitív térképén mégis fontos helyet elfoglaló Hantháza jóval közelebb került a faluhoz, mint valójában van, alátámasztani látszik azt az állítást, miszerint a mentális térben a gyakrabban járt utak lerövidülnek. A ritkábban látogatott emlékpark messzebb, míg a sűrűbben látogatott Hantháza közelebb került a mentális térben, mint az valójában van.

Az, hogy az emlékpark, melynek a külső szemlélő kulcsfontosságú szerepet tulajdonít, ilyen meglepően alacsony számban került feltüntetésre, valamint a falu más létesítményeihez képest ennyire „sokadrangú” szerepet kap, véleményünk szerint cáfolja hipotézis-párunk identitásra vonatkozó részét. Vagyis a park nem játszik kulcsfontosságú szerepet az ópusztaszeri identitás kialakításában és formálásában.

ÖSSZEGZÉS

Településszociológiai kutatásunk témája Ópusztaszer község volt. A település országos ismertsége – amely az itt található Nemzeti Történeti Emlékparknak köszönhető – volt a fő tényező, amely figyelmünket erre a településre irányí-

⁶ Hantháza valójában közel háromszor olyan távolságra van a falutól, mint a park bekötőútja.

totta. Eredetileg a település példáján keresztül azt szerettük volna bemutatni, hogy egy ilyen kiemelkedő jelentőségű idegenforgalmi vonzerővel bíró látványosság miként járul hozzá a település fellendüléséhez. Ezzel szemben a település bejárását követően előzetes vélekedésünk revideálására kényszerültünk. Figyelmünk egyre inkább az elmaradt fejlődés okainak a feltárására irányult.

Vizsgálatunk vezérfonalául a következő hipotézispárt fogalmaztuk meg:

- A park léte nem gyakorol lényegi gazdasági hatást a településre
- Az országos hírnév büszkeséggel tölti el az ott lakókat

A hipotézis-pár első része a Park által gyakorolt objektív hatások tesztelésére, míg a második része a Park által gyakorolt, az „érzelmi” dimenzióban megmutatkozó hatások megragadására irányult. Hipotéziseink teszteléséhez a fókuszcsoporthoz interjúzás és a mentális térképkészítés módszerének alkalmazását találtuk célravezetőnek. A terepviszonyokhoz való alkalmazkodás kényszere által vezérelve, kiegészítő módszerként három kvalitatív interjú felvételére is sor került. Ezen interjúk nagyban hozzájárultak a településről szerzett ismereteink elmélyítéséhez.

A vizsgálat a következő eredménnyel zárult:

- Az Ópusztaszeriek egyetértének abban, hogy a park óriási lehetőségeket jelenthetne, ennek ellenére úgy vélik, hogy ezt nem sikerült kihasználni.
- Pozitívként jelölik meg, hogy a park, ha időszakosan is, de mintegy 40-45 embernek nyújt kereseti lehetőséget. Az átmenő idegenforgalomból csak eleenyésző mértékben képesek hasznot húzni. A sikertelenség okaként három tényező látszik kirajzolódni.
- A park és a falu vezetőségének rossz munkakapcsolata.
- A tradicionálisan mezőgazdasági népesség professzionális vendéglátással kapcsolatos ismereteinek/habitusának a hiánya.
- Az objektív feltételek kedvezőtlen volta.⁷

⁷ A park, mint látványosság csak igen rövid időre képes lekötni a látogatókat, a falu pedig önmagában semmiféle idegenforgalmi vonzerővel nem bír. A feltételek nem adottak ahhoz, hogy több napra marasztalják a fizető vendégeket.

A hipotézis-pár második részében tett állításra reflektálva megállapíthatjuk: a helyiek tisztában vannak településük nevének országos ismertségével, ez azonban nem nyújt semmiféle alapot egy, a minden település esetében átlagosan meglévő lokálpatriotizmuson túlmutató büszkeségre.

A mentális térképek is megerősítik következtetéseinket. A térképrajzolásra felkért adatközlők mintegy fele nem is szerepeltette a településről készített mentális térképén a parkot. Ugyanakkor a mentális térképek és az interjúk egy másik fontos tényezőre is ráirányították a figyelmünket. A település nem rendelkezik tulajdonképpen centrummal. A kérdezettek mintegy három pontot jelöltek meg centrumként. Ottlétünk alkalmával e kistelepülés multicentralitásának okait is igyekeztünk feltárni.

HIVATKOZOTT IRODALOM:

- BABBIE, EARL: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Balassi kiadó 1996
- POKOL BÉLA: Szociológiaelmélet. Budapest: Felsőoktatási Koordinációs Iroda 1997
- WEBER, MAX: Gazdaságtörténet. Budapest: KJK 1979
- WEBER, MAX: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Budapest: Gondolat 1982

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- ERDEI FERENC: Futóhomok: A Duna-Tisza köz földje és népe. Budapest: Athenaeum 1937
- FÉJA GÉZA: Viharsarok. Budapest: Magvető 1957
- KONCZ JÁNOS (SZERK): Ópusztaszer. Budapest: Kossuth 1998
- TROGMAYER OTTÓ: Szer monostorától Ópusztaszerig. Budapest: Magvető 1980
- VÁLYI KATALIN ET AL.: Ópusztaszer. Budapest: Száz magyar falu könyvesháza Kht. 2000

**Erős Péter – Havasi Mónika
– Szalai Viktor – Szemző István**

BETELEPÜLŐK ÉS ŐSLAKOSOK SÁNDORFALVÁN (2005)

BEVEZETÉS

A betelepülés, a beköltözők integrációja egy már kialakult közösségbe több szociológiai relevanciával bíró kérdést vet fel. Kik költöznek be? A település mely részeit preferálják? Mennyire illeszkednek be a település életébe? Mennyire változtatják meg a kialakult helyi közösséget? Létezik-e távolságtartás az betelepülők és az őslakosok között? Sándorfalva – más Szegedhez közeli kistelepüléshez hasonlóan – a szegedi kitelepülők egyik célállomása. Dolgozatunkban az elmúlt egy hónap Sándorfalván végzett kutatómunkájának eredményeit összegezzük, és megpróbálunk válaszokat adni a fenti a kérdésekre.

A terep bejárása és néhány helyi lakossal folytatott beszélgetések után vázoltuk fel kutatásunk hipotéziseit. Sándorfalvára az elmúlt évtizedben sok betelepülő érkezett, elsősorban Szegedről. A helyi lakosok bizalmatlansággal fogadják a betelepülőket és egyfajta távolságtartás figyelhető meg a viselkedésükben. A betelepülők még rendelkeznek a városi kapcsolataikkal, többségük Szegedre jár vissza dolgozni, és a nap nagy részét ott tölti, így se igényük, se idejük nincs arra, hogy bekapcsolódjanak Sándorfalva közéletébe, ezért az ő oldalukról is távolságtartást tapasztalhatunk.

Kutatásunk további részében interjúkat készítettünk a helyi lakosokkal és a civil szervezetek vezetőivel és a település vezetőivel. Az interjúk végén mentális térkép rajzolásra kértük fel az interjúalanyokat. Az így kapott 20 interjú és 14 mentális térkép alkotja a dolgozat alapját. Emellett elemeztük a Sándorfalvi lapokat és a Déli Apró 2005. évi számait (ez utóbbit az ingatlanpiaci ku-

tatáshoz használtuk fel). Segítségünkre volt még ezen kívül egy összefoglaló kiadvány, melyet a Sándorfalvi Önkormányzat adott ki 1999-ben Sándorfalva története és népelete címmel.

VÁROSBÓL A FALVAKBA

Enyedi György „urbanizációs ciklus” elmélete szerint három főbb szakaszra lehet osztani az urbanizációs folyamatot. Az első szakasz az ún. „városrobbanás” a városok népességének növekedését hozza. A második szakaszban „relatív dekoncentrációt” tapasztalunk – a városok központjaiban csökkenni kezd a népesség, és gyors fejlődésnek indulnak az elővárosok. A harmadik a „dezurbanizáció” szakasza – a városnövekedés megáll és a falusi népesség száma és aránya nőni kezd.

A Népszabadság 2005. február 23-én megjelent írásában a szegedi kivándorlásról a következőket olvashatjuk:

„Sorra alakítanak ki a Szeged környéki községekben új telkeket, hogy ösztönözzék a lakosság számának növekedését. A falvakban a legtöbbször örülnek a megyeszékhelyről érkező új lakosoknak, ám megjelenésük olykor konfliktusokat is gerjeszt.

Évről évre fogy Szeged népessége: 1990-ben még csaknem 173 ezer állandó lakost tartottak nyilván, napjainkra azonban a város lélekszáma 163 ezer alá csökkent. A fogyásban a születésszám országszerte tapasztalható csökkenésén túl az is közrejátszik, hogy évente több százan költöznek ki a környező településekre. A várost elhagyók két nagy csoportba sorolhatók: egyes családok azért költöznek, mert sok pénzük van, mások azért, mert kevés. A kiköltözők egy része felborult családi költségvetését reméli egyensúlyba hozni azáltal, hogy a család városi ingatlanát olcsóbb falusíra cseréli, s a különbözetet feléli vagy abból rendezi felhalmozódott adósságát. A tehetősebbek viszont nem kényszerből, hanem a városi forgalom elől menekülnek a környező településekre, s építenek olcsóbb telken impozáns házat.

Nagy Sándor, Szeged városfejlesztési alpolgármestere azt mondja: az önkormányzatnak sem eszköze, sem szándéka nincs a kitelepülések lassítására. A kiköltözők java része a lakóhelyváltás után is a városban dolgozik, gyerekeit Szegedre járattja iskolába, a bevárosi szolgáltatók számára pedig az elköltözésekből adódó bevételkiesést pótolja a főiskolások és egyetemisták növekvő száma. A kitelepülők személyi jövedelemadójának arányos részétől ugyan elesik a város, ám ez mindeddig nem okozott jelentős hiányt a költségvetésben.

A falu nagyobb telkein a tehetősebbek építkeznek, de a betelepülőkkel együtt nőtt a szociális segélyt kérelmezők száma is.

A Hódmezővásárhely és Szeged között lévő Algyóit Varga Ildikó jegyző tájékoztatása szerint szintén a tehetősebbek választják. Darázs Sándor, a városi rangra pályázó Sándorfalva polgármestere ugyanakkor arról számol be: amíg a falu nagyobb telkein a tehetősebbek építkeznek, a betelepülőkkel együtt nőtt a szociális segélyt kérelmezők száma is. Az utóbbiak elsősorban a kis hétvégi házakban laknak. A faluban összességében örülnek a népesség gyarapodásának – 1990 óta az akkori hétezer lakoshoz közel 1200 betelepülő csatlakozott –, ám Darázs Sándor nem titkolja: a beköltözők konfliktusokat is gerjesztenek. Többen panaszkodnak arra, hogy zavarja őket az őslakosoknál ugató kutya vagy a sertésólak szaga. Új elvárások is jelentkeztek: a falu szélére költözők az úthálózat fejlesztését, a közvilágítás javítását várják.” (B. Papp László: Falvakba költöző szegediek – Népszabadság 2005. Február 23.)

SÁNDORFALVA GAZDASÁGA

Sándorfalva a hetedik legfejlettebb település Csongrád megyében, és a megye hatodik legnagyobb települése. A lakosság nagy része mégis Szegedre jár dolgozni, mert Sándorfalván megszűntek az ipari létesítmények: TSZ, Hódgép, Ruházati Szövetkezet. Az utóbbi három körülbelül 1000 helybélit foglalkoztatott. A Sep-rűgyár is csak egyharmad részben üzemel – ez 50-60 fő megélhetését tudja biztosítani. A jövedelmi viszonyokra kihat az, hogy nincs ipar, bár a polgármester szerint lenne hely ipari parkra. Mivel ipar hiányában csekély az iparűzési adó, így a település sem tud miből fejleszteni. Szinte mindent önerőből építettek – az egy főre jutó éves támogatás 370 Ft (Mórahalmon ez kb.10000 Ft; Kisteleken pedig 8000 Ft). A település eddig eredményei közül az egyik legjelentősebb a szelektív hulladékgyűjtés megvalósítása. A hulladékok feldolgozására ún. hulladékudvart hoztak létre, ezért a szilárd hulladék már nem jelent problémát. Május 1-én nyílt meg az okmányiroda és pályáznak egy új művelődési központra mivel a közművelődési infrastruktúra szétszabdalt és elöregedett). A település legnagyobb problémáját a munkanélküliség mellett a szennyvízkérdés jelenti. Bár több pályázaton pályáztak, eddig még nem sikerült megoldani. A csatornázás más problémát is felvet: a település belterületén az utak 80% aszfaltozott, de a csatornafektetési mun-

kák valószínűleg az útburkolat felbontásával járnának, tehát a csatornázás után sok helyen újra kell betonozni, ami jelentős költségekkel jár.

AZ ELSŐ BETELEPÜLÉSEK

Az 1879. márciusában árvíz sújtotta Algyő lakóinak Pallavicini Sándor őrgrof 597 ingyen háztelket parcellázott birtoka ármentes homokhátságán, ahol évekkel azelőtt dohánykertészek éltek. A lakosság áttelepítése azonban másként alakult, mint ahogy azt a hitbizományi uradalom és a megyei törvényhatóság megszabta. Az algyőiek zöme visszavándorolt Algyőre és elkezdte az árvíz utáni újjáépítést. Sándorfalva benépesítését az is nehezítette, hogy Rónay Lajos főispán, az árvízkárosult községek újjáépítésének kormánybiztosa, az algyőieket jelentős kölcsönhöz segítette. 1789. augusztus 20-án a falu ünnepélyes átadásakor mindössze 74 család lakott a településen. 1880-ban megindult a betelepülés más árvíz sújtotta településekről; főként Szegedről, a Felső-feketeföldekről jöttek föld nélküli parasztok, de érkeztek Sövényháza, Mindszent, Szegvár községekből és az ezekhez tartozó pusztákról – összesen 142 család csatlakozott a betelepült algyőiekhez. 1895-re befejeződött a kiosztott házhelyek betelepülése.

A falu alaposan kinőtte magát a XX. század elejére. Terjeszkedési lehetőség nem volt az új házhelyek osztásához. 1906-ban a képviselő-testületi közgyűlés napirendjére került a község belterületének növelése. 1909 őszén Csongrád Vármegye Törvényhatósági Bizottsága átiratban fordult a hitbizományi uradalomhoz és kérte, hogy Sándorfalván egy munkástelep létesítésére bocsásson megfelelő területet rendelkezésükre. A kimért 13 holdnyi terület túlnyomórészt futóhomok, gyenge termőerejű birtokrész volt. Az új telep a „pipcsafalu” elnevezést kapta – míg az öreg falu kilenc utcájának parasztházain nád, zsúp vagy zsindelytető volt, addig az új falu háztetőin cserepek piroslottak.

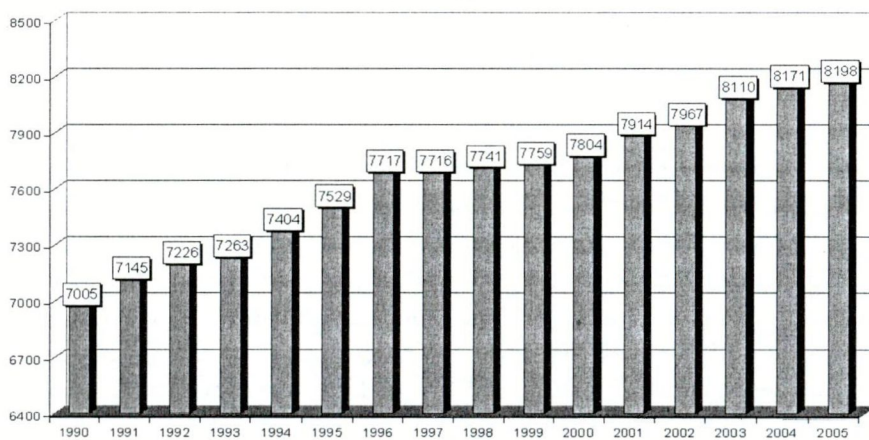
Az első világháború után az országSZerte folyó házhelyjuttató munka adminisztrálása Sándorfalván csak 1920 őszén kezdődött meg. Ebben az évben 312 új házhely területét bocsátotta a házhelyrendező bizottság rendelkezésére a hitbizományi uradalom képviselője. Ez a parcellázás alakította ki a község keleti oldalán a mai Kölcsény, Petőfi és Csongrádi utcát, valamint a Jókai utcától északnyugatra lévő bővítést. A házhelyrendező bizottságnak 312 házhelyet 386

igénylő között kellett szétosztania, ezért a házhelyek nagyságát csökkentették. A település történetének újabb szakasza 1945-ben a nagybirtokrendszer felszámolásáról hozott földreformtörvény által kezdődött. Ekkor a helyi földosztó bizottság 800 katasztrális hold területet tartalékoltt abból az uradalmi birtokrészből, amely keleti irányból egészen a falu szélső határáig tartott a sövényházi határból. 1950 és 1970 között közel 300 korszerű, vízvezetékkel és villannyal ellátott két – három szobás családi ház épült a legújabb juttatású parcellákon.

BETELEPÜLÉS NAPJAINKBAN

Sándorfalvára 1983-ig főleg a közeli tanyákról vándoroltak be – Dóc, Szatymazról, Balástyáról, Ópusztaszerről és Baksról. 1983-tól főleg Szegedről költöztek be, de a kivándorlás főiránya is Szeged volt. A Szegedről beköltözőket – a polgármesterrel készült interjú alapján – két csoportra oszthatjuk. Egyrészt a tehetősebb középréteg költözik ki Sándorfalvára, aki a városi lakást kinötte, vagy elege lett a városból. Ők általában lakótelket vásárolnak és azon építkeznek, vagy egy régi ingatlant újítanak fel. A másik csoport a munkanélküliek, részben deklaszáltak, akik nem tudták fizetni a számláikat ezért eladták városi panellakásukat és az árából kifizették a tartozásaikat, majd a maradékból zártkerti kis ingatlant vásároltak. Ők nagy mértékben igénybe veszik az önkormányzat segítségét.

Sándorfalva népessége a '90-es évektől

(Forrás: Sándorfalvi Önkormányzat)

A beköltözések pozitív és negatív hatással is voltak Sándorfalva életére. Pozitívumot jelent az, hogy a beköltöző középréteg elősegítette a városiasodást (növekvő igényszint, kulturáltabb lakáskörülmények). Negatívum, hogy ez a réteg nehezebben illeszkedik be, hiszen dolgozni továbbra is Szegedre jár át. A külterületre költözők több mint fele elvált, kevésnek van legális munkahelye. Többségükben munkanélküliek, szociális járadékból és segélyekből élnek. Néhányan alkalmi munkát vállalnak, de kiegészítő jövedelemként megjelenik a megélhetési bűnözés.

A lakosság 1%-a roma (bár népszámláláson összesen öt fő vallotta magát romának), szintén 1% körüli a határon túlról betelepült magyarok aránya (Szerbia, Románia). Azok a határon túlról jött magyarok, akik Sándorfalván élnek asszimilálódtak, de érződik rajtuk hogy más szokásaik vannak (pl.: magyarságtudat)

TÁVOLSÁGTARTÁS A BETELEPÜLŐK ÉS AZ ŐSLAKOSOK KÖZÖTT

Interjúinkból az derült ki, hogy létezik bizonyos távolságtartás a betelepülők és az őslakosok között. Ennek oka egyrészt az lehet, hogy az őslakosok bizalmatlanok a betelepülőkkel szemben, másrészt az, hogy a betelepülők nem próbálnak meg beilleszkedni Sándorfalva életébe. Egyedül egy határon túlról jött lakos említette, hogy komoly távolságtartásba ütközött: az utcán megjegyzéseket tettek rá és családjára. Elmondása szerint ennek oka az lehetett, hogy a helyiek szemében úgy tűnik, mintha az őslakosok elől venné el a munkalehetőséget. A tapasztalatunk az volt, hogy azokat fogadják be legkönnyebben, akik tagjai valamelyik aktív civil szervezetnek, vagy akinek a gyermekei Sándorfalván járnak iskolába. Sok betelepülő egyáltalán nem vesz részt a község életében – velük szemben a távolságtartás megmarad. Konfliktusforrást jelent az őslakosok és a betelepülők között az is, hogy a betelepülők megszoktak egy városi életszínvonalat, és amikor kiköltözve mást találnak, elégedetlenkednek (pl.: rendszeresen érkeznek panaszok a kábeltévé miatt, és sokan hiányolják a település fejlődését). A beköltözők – néhány őslakos szerint – lenézik a sándorfalviakat.

A betelepülők és az őslakosok közti konfliktussal kapcsolatban többen megemlítették a két helyi lapban, a Sándorfalvi Kisbíróban és a Sándorfalvi Életképekben 2004 őszén lezajlott vitát. Bár a vita háttérében gazdasági, politikai és személyes nézeteltérések húzódtak, előkerült az őslakos – betelepülő

szembenállás is. A Kisbíró a Sándorfalvi Önkormányzat által kiadott újság, melyet szinte kizárólag öslakosok szerkesztenek, míg az Életképeket 2004. tavaszán indította egy beköltöző. A két lap konfliktusa 2004. júliusában kezdődött, amikor a Kisbíró megjelenése körül felmerült problémák megoldódtak az önkormányzat közreműködésével. Az 2004. augusztusi Kisbíróban megjelent egy álnéven közölt írás, amely az önkormányzat munkáját méltatta, mire Életképek hasábjain erre a következő reflexió volt olvasható:

„Kedves Kisbíró! Örömmel üdvözöllek az élők sorában! Remélem tényleg feltámadtál és nem csak a neveddel él vissza valaki. 8 évvel ezelőtt Te egy falusi újságként születted meg, közös akarat és sok közös munka tartott életben. Rövid életed során az igazmondás és az igazság keresése mindig jellemző volt rád. Fordult ugyan elő, hogy a cenzúra megkosztalkázta soraidat, de idővel az is elmúlt, és elmondhattad a magadét. A szókimondás lett a veszted is, ezért fokoztak le helyi újságból önkormányzati értesítővé, „örömhírek” szócsövévé, méregdrága színes képek kommentár nélküli közvetítőjévé. Kell az örömhír is, mert a rosszból manapság jut mindenkinek bőven, de attól, hogy nem olvashatjuk a rossz híreket, még léteznek! ... Sokan olvasnak téged is, és más lapokat is. Bízhatok benne, hogy olvasóid el fogják tudni dönteni, hogy mi a sárdobálás, mi a párt intrika és mi a valóság. ... Ez a település semmivel sem húz jobban szét mint a másik, csak az összetartó erő gyengébb benne. Sokáig Néró is azt hitte, hogy cirkusszal be lehet fogni a nép szemét és száját. Akik figyelmeztetni akarták tévedésére azokat elégették, vagy karóba húzták. ... Hajdani Kisbíró! A megbékélés és a közös munka első lépése lehetne, ha tényleg újjá születnél és közéleti lapként megférne benned a település teljes véleménye. Addig azonban szüksége van a közösségnek egy másik fórumra, a más nézőpontok megismeréséhez. Akár hogy is tagadod, a kételkedők és a másként gondolkodók is ennek a közösségnek jelentős létszámú tagjai.” (Sándorfalvi Életképek 2004 . augusztus)

Bár a kiemelt részek elsősorban politikai és közéleti szembenállásra világítanak rá – ismerve a két lap szerkesztőinek hovatartozását – az írásban a reformokat sürgető betelepülők elégedetlenségét is felfedezhetjük. Ezt igazolja az a tény is, hogy a képviselő-testület ülésein a szegedi betelepülők rendszeresen felszólaltak a beruházásokat és fejlesztéseket hiányolva. A Kisbíró válasza a

szeptemberi számban jelent meg „Az utolsó szó jogán” című írásban, ahol a korábban álnéven publikáló szerkesztő felfedi magát.

„... Büszkén valloam magam tősgyökeres sándorfalvinak ... Ide születtem, nem anyagi haszon céljából, vagy karrierem alakítása miatt kerültem erre a településre. Sajnos egész életemben éreztem azt a sándorfalvi „tulajdonságot”, hogy tősgyökeres sándorfalviként milyen nehéz élni Sándorfalván. Mi „régiek” mindent „tudunk” egymásról ... de ha valaki idejön a nagyvilágból, kiről azt sem tudtuk, hogy a nagyanyám szavaival élve „Ki fia, borja?”, Őt tiszta emberként tisztelve, mindent elhittünk neki, és mindent megengedtünk neki elérni. És hányszor „megégettük a szánkat” emiatt, de még mindig nem tanultunk belőle! (Tisztelettel adózom azonban nagyon sok Sándorfalvára „beköltöző” előtt, akiket a munkám és magánéletem során megismerhettem!)” (Sándorfalvi Kisbíró 2004. szeptember)

Az Életképek szerkesztője még ebben a hónapban reagált:

„...Magamról is megtudtam néhány fontos dolgot: pl. szavahihetetlen, nagyvilágból idejött, „ki fia borja” vagyok, sajnos még a zárójelbe rakott „beköltöző”-t sem érdekelttem ki, (egyszerűbb lett volna leírni, hogy „gyüttmönt”), anyagi haszon és karrierépítés céljából jöttem ide aki még egy „valamit” sem tudott letenni a sándorfalvi köz asztalára. Vagy, hogy valakik mindent megengedtek nekem, és én nem háláltam ezt meg, hanem többszörös csalódást okoztam. Feleslegesen izgulom magam agyon a közélet miatt, mert az jó kezekben van! ... Sokat segítettek! Segítettek abban, hogy rájöj-jek nem elég dolgozni, példamutató családban élni, néha erőn fölül próbálni a köz javát szolgálni, nyílt színen vállalni véleményünket. Meg kell tanulni színeszkedni! ... Egy „gondolatmag” 8 éve motoszkál bennem és még sok Sándorfalván élő emberben! ÉN Sándorfalván „első generációs gyüttmönt” vagyok. Nincs igazán felmenőm e faluban. Feleségem az aztán igazán gyüttmönt, mert messzebből jött és minden nap messzire is megy dolgozni. A lányaim kis gyüttmöntek, mert már az óvodába és iskolába is itt jöttek – mentek. Szívük mélyén már sándorfalviak és nem értik, hogy Ők miért gyüttmöntek. A pici fiam az már nem gyüttmönt, mert ide született és pontosan 4 napos kora óta itt él. Ő, ha elég kitarító, akkor pl. 37 év múlva leírhatja, hogy tősgyökeres. De, ha valaki figyelmezteti rá, hogy lassabban, mert az apád gyüttmönt volt, feltehetően Ő sem fogja ezt akkor érteni. De, ha belegondolok, hogy ennek a falunak

a legtősgyökeresebb tagjai is gyűttmöntek voltak egy gyűttmönt földbirtokos ajándéktelkein akkor kicsit megfájdul a fejem. Van értelme egyáltalán Sándorfalván ezt a két szót használni, hogy tősgyökeres és gyűttmönt (beköltöző)? Szerintem nincs! Ugyanis ez se nem érdem, se nem dicsőség és nem is előjog, hanem egy állapot. Kétes haszonnal jár a tősgyökerességet folyvást hangoztatni, mert esetleg az is gyűttmöntnek érezheti magát, aki nagyon szeretett volna HAZAÉRNI. Sokáig lehetne ezt a kérdést még még ragozni, pl. hogy hány tősgyökeres sándorfalvi díszpolgár, tanár, tanító, orvos, pap, gyógyszerész, állatorvos, jogász, kertész, boltos, földműves stb. van a faluban. Néhol több a gyűttmönt, néhol kevesebb. ... valamennyien itt szeretnénk ÉLNI, hasznos tagjai lenni a közösségnek. Van, aki ezt hangosan teszi, van aki halkán, van aki hangoztatja, hogy a faluért él, van aki nem, van aki ezt fizetésért teszi, van aki hivatalból, és van aki szívből.”

CIVIL AKTIVITÁS – CIVIL SZERVEZETEK

Sándorfalva kulturális élete bővelkedik rendezvényekben, a legjelentősebb ezek közül a Falunap (június 12.), ez a falu alapításának ünnepe. Erre a rendezvényre meghívják a testvértelepülések képviselőit. Sándorfalva részt vesz a megyejáró fesztiválokon. A Böllérnapot november utolsó szombatján tartják és hagyományos falusi disznóvágásokat rendeznek. Sándorfalván működik mozi; heti három előadást tartanak. Nagyobb rendezvénynek számít még a karácsonyi koncert a templomban, és a Tavaszváró Fesztivál. Ezek a programok egyes szervezésűek – a betelepülők egy része is aktívan közreműködik a szervezésben. Sándorfalván hivatalosan 21 civil szervezet működik. Ez a település lélekszámát figyelembe véve pezsgő civil életre utal.

Interjúink során megkérdeztük az öslakosoktól, hogy ha egy frissen betelepült sándorfalvi szeretne beilleszkedni a település életébe, mit tanácsolnának neki. A válaszok egységesek voltak: mindenki a civil szervezetekben való aktivitást és a település rendezvényein – melyek a civil szervezetekhez köthetők – való részvételt említette. A legismertebb szervezetek a Sándorfalváért Alapítvány, a Sándorfalvi Nagycsaládok Egyesülete, a Sándorfalvi Citerások Egyesülete, a Sándorfalvi Kulturális Egyesület, a Polgár?r Egyesület, a Tűzoltó Egyesület, és a Nyugdíjas Egyesület voltak. Több civil szervezet vezetőjével

készítettünk interjút, melyben a szervezet tagságáról, tevékenységéről kérdeztünk és arról, hogy tudják/tudnák-e integrálni a frissen betelepülőket a sándorfalvi közéletbe.

INGATLANPIACI HELYZET SÁNDORFALVÁN

A városból falura való kiöltözés egyik feltétele, hogy a faluban legyenek olyan ingatlanok melyek egyrészt megfizethetők a városból kiköltözők számára, másrészt megfelelnek annak az igény szintnek, amit a városból jövő megszokott. Kutatásunk ezen részéhez az interjúink mellett a Déli Apró hirdetőújság 2005. január – áprilisi számait néztük meg, és ez alapján mértük fel a sándorfalvi ingatlanpiac helyzetét.

Sándorfalva térképén pirossal jelöltük be a két újosztást, ahova az elmúlt évtizedben betelepültek építkeztek (a térkép forrása: www.terkepcentrum.hu). Ezek a Fürj, Cinke és Sövényházi utcák, illetve a Május1. tér környéke.

Egyik interjúalanyunk a következőt mondta az ingatlanpiac helyzetéről:

„...Most megindult a házadás. Nem tudom, mi lehet az oka. Tavaly még mindenki beköltözött Sándorfalvára, most egyre több ingatlant hirdetnek meg eladásra. De ahogy észreveszem, ezek mind olyan ingatlantulajok, akik már régebb óta szeretnének Szegedre, vagy nagyobb városba költözni, és most jutottak el odáig, hogy meg kéne szabadulni az ingatlantól. Vagy azért, mert most már elég nagy az ingatlanok ára Sándorfalván is, vagy be akarja fektetni valamibe a pénzüket.”

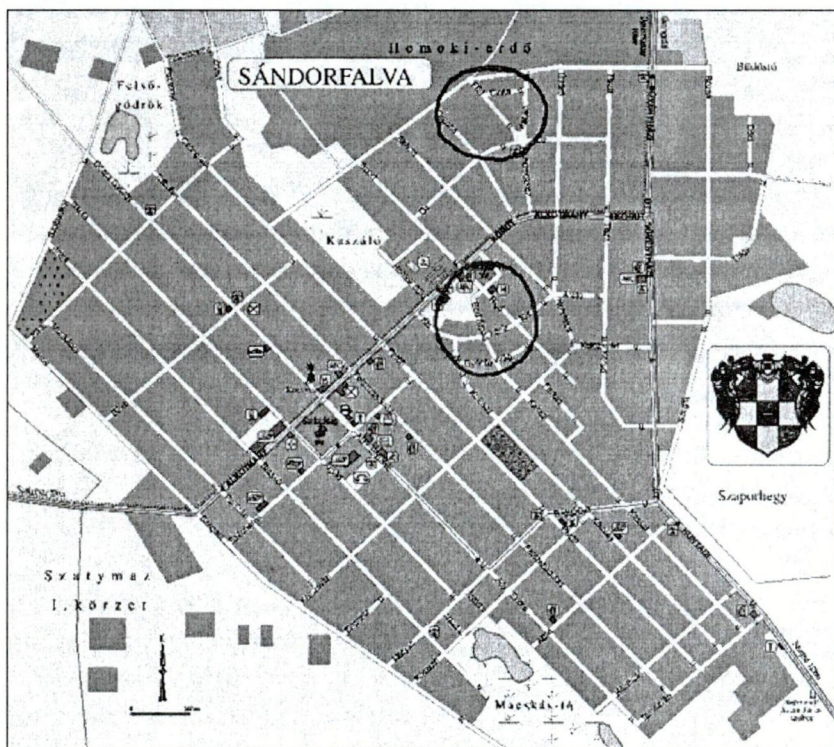
Az Önkormányzati telkek elfogytak – a belterület határának 30 % egyben közigazgatási határ is, illetve további 30% tájvédelmi körzet. Emiatt bezárt a település belterülete.

Önkormányzati telekosztások 1983 – 1999:

Év	Telkek száma
1983	142
1992	72
1996	6
1999	29

(Forrás: A Sándorfalvi Önkormányzat)

A Déli Apró 2005-ös számait átnézve tettünk néhány megállapítást a sándorfalvi ingatlanpiac jelenlegi állásáról. Az eladó ingatlanok túlnyomó többsége családi ház. Lakásokat nem árulnak, mert panelépületek és társasházak nincsenek Sándorfalván (kivéve 2-3 házat a központban). Januártól áprilisig

körülbelül 70 családi házat hirdettek meg eladásra, ezek között volt régi vályogház, felújításra szoruló régi ház, felújított régi épület, új építésű családi ház és félkész vagy szerkezetkész állapotban lévő ház. Az ingatlanok árai sokban függtek elhelyezkedésüktől – bár kutatásunkat nehezítette, hogy sok hirdetésben nem volt feltüntetve az utca. Sok házhoz kert, garázs és melléképület is tartozik. Összesítve az adatokat egy 2-3 szobás felújított családi ház kerttel és melléképülettel Sándorfalva központjában 8 – 12 millió Ft közötti árban van. Az új építésű házak átlagosan 3-4 szobával rendelkeznek – áruk 15 – 20 millió Ft körüli. Vályogházból viszonylag kicsi a kínálat, és a meghirdetett házak iránt sincs nagy kereslet (legalábbis erre következtettünk abból a tényből, hogy ezek a hirdetések több hónapig szerepeltek a hirdetőújságban).

Építési telekből viszonylag kevés forog a piacon – összesen 14-et találtunk az elmúlt négy hónapban. A telkek árai 2,5-5 millió Ft között vannak; áruk függ a telek helyétől és bevezetett közművektől.

Sándorfalva külterületein az év első harmadában 23 zártkertet hirdettek meg, mindegyiken található valamilyen kisebb épület – a többségen téliesített nyaraló vagy kisház, néhányon faház. Áraik az épület méretének és felszereltségének függvényében 2,3 és 5,5 millió Ft között mozognak.

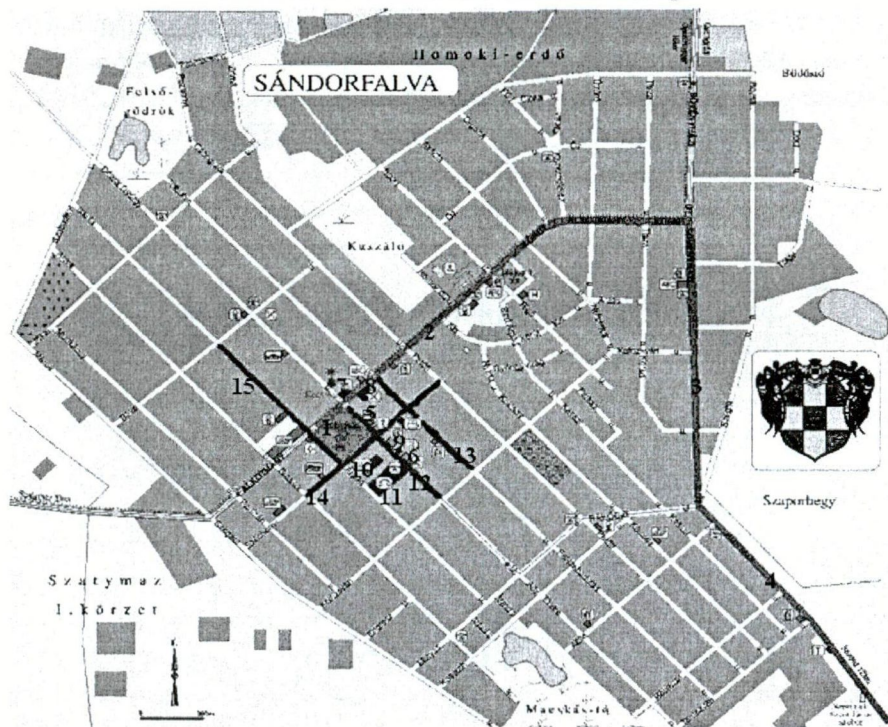
MENTÁLIS TEREK SÁNDORFALVÁN

Interjúalanyaink által készített mentális térképek elemzéséből megpróbáltunk választ kapni arra, hogy milyen különbségek élnek a betelepülők és az őslakosok fejében Sándorfalva földrajzi felépítését illetően. A település főtere minden térképen szerepel – ez lehet a térképek közös viszonyítási pontja. A Szabadság tér környékét mind a betelepülők, mind az őslakosok jól ismerik. Hasonlóan közismertek a jelentősebb utak, különösen az Alkotmány Körút, ahol a szegedi busz jár. A kisebb utcákat viszont az őslakosok közül nem mindenki tudta név szerint – ennek oka esetükben nem feltétlenül a helyismeret hiánya vagy a település iránti érdektelenség, hanem az, hogy a rendszerváltás után több utcát is átneveztek. A fiatalok rajzain a diszkót, a mozit, a művelődési házat és a könyvtárat többen feltüntették. Azok, akik csak pár éve laknak a településen a központon kívül eső részt nem ismerik túl jól. Az őslakosok és a betelepülők mentális térképei abban

egyeznek, hogy a központot mindenki jól ismeri, abban különböznek, hogy az ezen kívül eső részekről az őslakosok több ismerettel rendelkeznek, bár az őslakosok közül sem mindenki. Azok rajzolták a legpontosabb térképeket, akik munkájukból kifolyólag sokat mozognak Sándorfalván belül.

A mentális térképek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy Sándorfalvából a lakosok egy részének a település központja (Szabadság tér és környéke) jelenik meg elméjében, ha lakóhelyére gondol. A centrumban található a Polgármesteri Hivatal, a Művelődési Ház, az orvosi rendelő, a katolikus templom, a Street diszkó, a busz végállomása, a mozi, a posta, a piac, az iskola és a fontosabb üzletek. A legfontosabb utak az Alkotmány körút, a Sövényházi út és a Hunyadi utca – a szegedi busz ezen az útvonalon jár. A település többi részén szinte kizárólag lakóházak vannak, nincsenek a közösség mindennapi élete szempontjából kiemelkedően fontos helyek.

Sándorfalva összesített mentális térképe

Az összesített mentális térképen piros színnel jelöltük azokat a helyeket és utcákat, melyek minden mentális térképen szerepeltek. Kékkel azokat a helyeket jelöltük, amelyeket a térképrajzok több mint felénél megtalálható. Ezek a fontosabb pontok az alábbiak:

1. Szabadság tér	6. Művelődési Ház	11. Piac
2. Alkotmány körút	7. Könyvtár	12. Ady Endre utca
3. Sövényházi út	8. Street diszkó	13. Felszabadulás utca
4. Hunyadi utca	9. Posta	14. Széchenyi utca
5. Polgármesteri Hivatal	10. Általános Iskola	15. Iskola utca

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS PERSPEKTÍVÁK

Dolgozatunkban a sándorfalvi betelepülők vizsgálata kapcsán több társadalmi jelenséggel és problémával foglalkoztunk. Egyrészt találtunk bizonyos fokú társadalmi távolságtartást a betelepülők és az őslakosok között, amely a mindennapi életben – ha gyengén is – kimutatható. Ennek egy emeltebb szintje az a konfliktus, ami a lokális politika szintjén zajlik. Ezen a szinten a távolságtartás problémája átdimenzionálódik – átszövik a személyes és politikai el-lentétek. Megpróbáltuk a távolságtartás feloldásának módjait megkeresni – a probléma megoldását a civil szféra aktivitásában találtuk. Vizsgálataink során arra a következtetésre jutottunk, hogy ha valaki be akar illeszkedni a helyi társadalomba, akkor a civil szervezeteken keresztül erre minden lehetősége meg-van. Tehát nem beszélhetünk kasztszerű elkülönülésről őslakosok és betelepü-lők között sem földrajzi, sem társadalmi értelemben. A fiatalok jelentős része kiköltözik Sándorfalváról míg Szegedről sokan beköltöznek- ez a népességcse-rélődés hosszabb távon a betelepült – őslakos arány megváltozását eredmé-nyezheti. Ezért is fontos, hogy a betelepültek identitásukban „sándorfalvivá” váljanak, mert lehet hogy néhány évtized múlva már nekik kell integrálni a frissen betelepülőket a helyi közösség életébe.

Erdős Csaba – Széll Krisztián – Vágási Tamás

DESZK KÖZSÉG NÉPESSÉGMEGTARTÓ ILLETVE NÖVELŐ, VALAMINT NÉPESSÉGINTEGRÁLÓ LEHETŐSÉGEI ÉS TENDENCIÁI (2005)

BEVEZETÉS

Jelen tanulmány Deszk község népességmegtartó illetve növelő, valamint népesség integráló lehetőségeit és tendenciáit kívánja feltárni, különös tekintettel vizsgálva a Deszkre betelepülők e tekintetben megnyilvánuló hatásait. Ezért kutatásunk során a Deszken élők két nagyobb csoportját alkottuk meg: az egyik csoportba a tősgyökeres deszkiek, a másikba a Deszkre kitelepülők kerültek. A két csoport tekintetében külön-külön igyekeztük feltárni a településsel kapcsolatos véleményeket, a faluval és egymással szemben elvárt igényeket, értékítéleteket.

Tanulmányunk legelején fontosnak tartottuk, hogy néhány szót ejtsünk Deszk mindazon jellemzőiről, amelyek témánk szempontjából fontos jelentőséggel bírnak. Ennek értelmében először sorra vesszük a község lényegesebb földrajzi, társadalmi, demográfiai és gazdasági adottságait, adatait illetően infrastrukturális ellátottságát. Az adatok összegyűjtésében nagy segítségünkre volt Deszk Község Polgármesteri Hivatala, a KSH Deszkhez köthető kimutatásai, valamint Deszk saját honlapja, melyen minden információ szerepel a község múltját, jelenét, jövőbeli elképzeléseit illetően. Dolgozatunk további részében a különböző kutatási módszerek alapján birtokunkba került információkat elemezzük. Először arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen „térkép” él a Deszken élő lakosok fejében a településről, vagyis milyen fontosabb gondolatok, érzések, objektumok mentén tájékozódnak a falujukban. Hogy Deszkkal kapcsolatban minél többféle véleményt megismerjünk, számos beszélgetést folytattunk és jó néhány interjút készítettünk deszki lakosokkal (kitelepülőkkel és „ősdeszkiekkel” egyaránt), köztük a város vezetésének pro-

minens személyeivel is. A kitelepülők véleményének megismeréséhez kérdőíves adatfelmérést is végeztünk, amelynek alapjául a falu kitelepülők által frekventáltan lakott lakórészéből, egy lényegében egyszerű véletlen mintavételi eljárással vett minta szolgált. A tanulmány megírásakor az elkészített interjúk anyagokat és a belőlük származó információkat nemcsak külön blokkban és szó szerint is közöljük (a polgármester monológjától eltekintve), hanem minden olyan pontnál, ahol véleményünk szerint plusz háttéranyagot szolgáltatott, felhasználjuk azokat.

Kutatásunk során igyekeztünk megfelelő képet adni Deszk jövőbeni fejlődési tendenciáiról, a lakosok lehetőségeiről, azokról a motivációkról, amelyek a deszki emberek életében releváns tényezőknek bizonyulnak. Kiváltképp érdekes vizsgálódási szempontnak minősültek a kitelepülők Deszkre költözésének az okai, Deszk életében való szerepvállalásaik, valamint az, hogy a község távlati céljában miként jelenik meg a kitelepülők igényeihez való alkalmazkodás. Deszk jövőbeni fejlesztési koncepciójának egyik alapvető pillére a kitelepülők elvárásainak felértékelése és azok minél nagyobb mértékben való figyelembe vétele.

DESK KÖZSÉG ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Bármelyik település fejlődési lehetőségeit és kapacitását természeti adottságain kívül nagy mértékben befolyásolja, hogy milyen a helyi társadalom összetétele, milyen gazdasági, foglalkoztatási és jövedelmi viszonyok a jellemzőek, milyen a kulturális, infrastrukturális helyzet. Mivel tehát egy község fejlődését megfelelő társadalmi-gazdasági környezet megteremtésével lehet biztosítani, ezért az alábbiakban röviden áttekintjük ezeket az aspektusokat a vizsgált településünkre vonatkozóan.

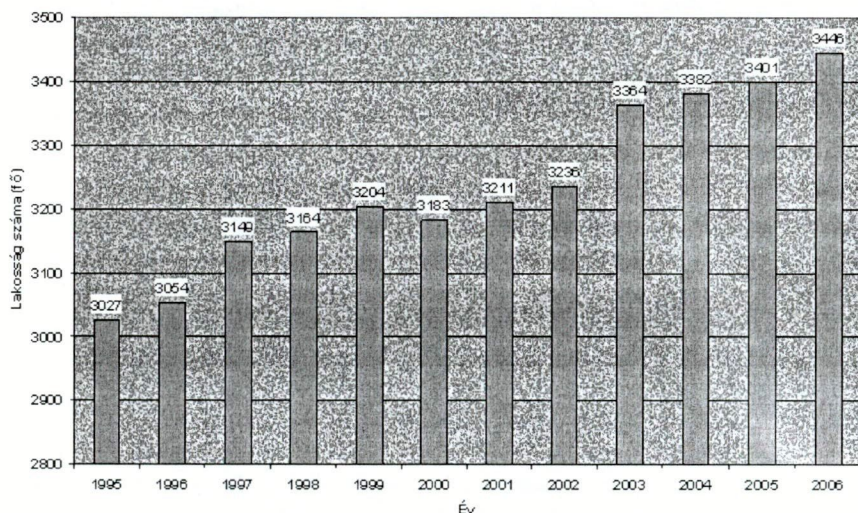
Deszk község Szeged központjától 9 km-re található, a szegedi kistérség részeként, amely Csongrád megye déli-délnyugati részén, a szerb határ mentén helyezkedik el. Szeged vonzása rendkívül meghatározó, hiszen az ország negyedik legnagyobb városaként társadalmi és gazdasági tekintetben is regionális központ. Deszk közúti közlekedési hálózatban betöltött szerepével kapcsolatban meg kell említeni, hogy a községet keresztülszeli a 43-as nemzetközi főút, amely Makon át egészen a nagylaki román határátkelőig halad, ebből adódóan forgalma is

igen nagy. Vasútvonal is áthalad a településen, vagyis a Szeged-Mezőhegyes vasútvonal vasúti közlekedési kapcsolatait biztosítja. A községre nem jellemző a tanyaavilág, jelenleg mindössze 19 tanya van.

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

A község több mint ötszáz éves múltra tekint vissza. A 18. század eleji török háborúkban teljesen elpusztult és elnéptelenedett, ezek után szerb határőr katonákat telepítettek be a községbe. A szerb nemzetiségűek aránya napjainkra már nem túl jelentős, de arányát tekintve még mindig itt a legnagyobb a térségben, a teljes népesség 4,9%-át teszi ki.

Deszk, mérsékeltén ugyan, de növekvő lélekszámú településnek mondható, a település népességszáma az utóbbi 10 évben egyenletesen 3000-3400 fő között mozgott. Lakossága az 1995-ös népszámlálási adatok alapján 3027 fő, 2006. január 1-jén 3446 fő volt, tehát a növekedési ráta 1995-ös évhez viszonyítva 13,8%, az az tíz év távatában a deszki népesség 419 fővel gyarapodott (1. ábra).

1. ábra: A deszki népesség alakulása 1995-2006 között adott év január 1-jén (fő)

(Forrás: KSH)

Deszk korcsoportonkénti megoszlását nézve a 0-5 év közötti, azaz óvodás vagy annál kisebb korú gyermekek száma 202 fő, a 6-14 éves korintervallumban, vagyis az általános iskolás korú gyermekek száma 399 fő. A 15-18 év közötti fiatalok létszáma 185 fő, a 19-59 év közöttiek, vagyis lényegében a munkaképes korúak száma 2070 fő. A 60 év felettiek, vélhetően már nyugdíjas lakosok száma 1960-tól (431 fő) fokozatosan emelkedett, 2006-ra 590 fő lett. Tehát elmondható, hogy a deszki lakosok majd 1/5-e nyugdíjas, amit a Szegedről kitelepülők kedvezőbb korösszetételével kíván a település kompenzálni. Népsűrűsége a Csongrád-megyei átlag (102 fő/km²) alatt van: 62,2 fő/km². A nemek megoszlása az országos átlagnak megfelelően billen a nők javára, 2006. január 1-jén a férfiak száma 1712 fő, a nők pedig 1734 fő volt.

Az élveszületési és halálozási arány az országos átlagnak megfelelően alakul, vagyis többen haláloznak el, mint ahányan születnek. 2000-ben volt a mélypont, amikor 51 fő halt meg és csak 26 fő született, ez megmutatkozott a népesség számának visszaesésében is. Tehát a természetes fogyás a község területén is jellemző, azonban Deszk esetében ezt a csökkenést jól kompenzálja a pozitív vándorlási különbözet (lásd: 1. sz. táblázat). Vagyis a demográfiai folyamatok ellenére a lakossági létszám mégis fokozatosan nő (2000. évet kivéve), elsősorban a kitelepülőknek köszönhetően, akik zömében Szegedről költöznek ki.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Természetes szaporodás	0	2	-14	-12	-16	-26	-6	-1	-14	-8	-3
Vándorlási különbözet	0	25	109	27	56	5	34	26	142	26	22
Egyenleg	0	27	95	15	40	-21	28	25	128	18	19

1. sz. táblázat: Deszk lakosságának számát befolyásoló tényezők: természetes szaporodás és a vándorlási különbözet alakulása 1995-2005 között (Forrás: KSH)

A GAZDASÁG ALAKULÁSA: JÖVEDELMI ÉS FOGLALKOZTATÁSI VISZONYOK

Deszk község gazdasági fejlődését régebben alapvetően befolyásolta a mezőgazdasági jelleg, de most már nem csak ez a mezőgazdasági profil a domináló. Jelenleg döntően a nagybirtok keretein belül folyik a mezőgazdasági termelés, de kisebb földterületeken mezőgazdasági őstermelők is végeznek gazdálkodó tevékenységet. 1987-től folyamatosan csökkent a mezőgazdaságból élők száma, de sok nyugdíjas és aktív dolgozó kötődik ma is a TSZ-hez (356 fő). A falubeliek elmondása szerint a településen már szabad föld nincs. Egyrészt megvették házhelynek, illetve lakóparkosítás céljából már csak a telkeket árulják, másrészt a nagybirtokosok megvették a külterületi vetésterületeket. Továbbá itt nem jellemző, hogy a munkáltató éhbérért dolgoztatja, kihasználja, kizsákmányolja a munkavállalót, igaz sok az illegális munkaerő, sok kisgazda „románokat”⁴ dolgoztat.

A nagyobb munkaerőt foglalkoztató intézmények a TAUGÉP Kft., az Agronómia Kft., a Tüdőkórház, a Footmark és a Polgármesteri Hivatal. Az ipari ágazatot tekintve a település egyik legnagyobb ipari területe a TAUGÉP Kft.-é, ahol az 1990-es évek közepére egy több mint 150 főt foglalkoztató gépgyár alakult ki, és ahol a dolgozók több mint 50%-a deszki lakos. A településen működik az Agronómia Kft. korszerű szarvasmarha telepe, amely osztrák tulajdonban van. Deszk neve az országban nagyon sokaknak egybeforr a megyei fenntartású és a volt Gerliczy kastélyban működő Tüdőkórházzal. A Csongrád megyei Önkormányzat által fenntartott szakkórház közel 100 fő deszki lakost foglalkoztat, de sokan járnak ide Szegedről és a környező településekről is. A rendszerváltozást követően nőtt a helyi kiskereskedelmi egységek (bolt, kocsmá, stb.), és közel 350 a kisvállalkozók száma.

Gazdasági aktivitást nézve a KSH adatai szerint Deszk munkaképes lakossága kb. 1300 fő, a munkanélküliségi ráta 2005. augusztusi adatok alapján 6,8%, a nyilvántartott munkanélküliek száma 88 fő. A mezőgazdasági foglal-

⁴ A román kifejezés ebben a kontextusban használt változata nem minden esetben a nemzetiségi hovatartozást jelenti. A kutatási terepen szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakosság nagy része egységesen a román kifejezést használja minden Románia területéről érkezett vendégmunkásra, még akkor is, ha az illető egyébként magyar származású. (a szerk.)

koztatás drasztikus csökkenése után nőtt az önálló mezőgazdasági gazdálkodók, őstermelők száma, de sokan maradtak munka nélkül, elsősorban speciális mezőgazdasági munkások és az alacsonyabb iskolai végzettségűek. Növelte az 1990-es évek elején a munkanélküliek számát a TAUGÉP Kft. nehéz helyzete is. A képzett szakmunkások munkát találtak környékbeli települések üzemiben, vállalkozásaiban. Deszken érvényben van a „segély helyett munkavégzés” elve, vagyis mindenkinek munkát ajánlanak, aki dolgozni akar, ilyenek többek között a különféle közcélú munkák. Tehát a rendszeres szociális segélyre jogosult aktív korú, nem foglalkoztatott lakosok közhasznú illetve közcélú foglalkoztatottként dolgoznak az Önkormányzatnál illetőleg a Deszki Település-üzemeltetési Kht-nál. A munkanélküliség csökkentésével párhuzamosan további cél az egyes társadalmi csoportok leszakadásának megállítása.

INFRASTRUKTURÁLIS ELLÁTOTTSÁG ÉS KULTURÁLIS ÉLET

Elmondható, hogy az utóbbi években infrastrukturálisan látványosan és sokat fejlődött a település. Az utcák aszfaltosak, a fő tér impozánsan van kialakítva, ahol megtalálhatóak az Egészségház, a Polgármesteri Hivatal, Posta és a Faluház intézményei. A Faluházban helyet kapott a könyvtár, a művelődési ház, a teleház és a mozi. Deszk mindmáig legjelentősebb intézménye a Mellkasi Betegségek Szakkórháza, amely a szegedi Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Szív- és Tüdőklinikájához tartozik. Emellett van a településen iskola (külön alsó és felső tagozatosok számára), napközi otthonos óvoda, sportcsarnok és szabadidő park is. Várhatóan 2006. december 31-ig Európai Unió támogatással kiépül a település egészére a szennyvízhálózat. A község egy új lakópark építését is elkezdte a település észak-nyugati részén, ahová nem titkolt szándékkal, a Szegedről kitelepülőket várják.

A község lakosságának kulturális és szabadidős tevékenység iránti igényei többféle változatban nyerhetnek kielégítést, amelynek színterei is adottak az 1997. őszen átadott sportcsarnok, valamint az 1998-ban avatott Faluház révén. A Faluházban havi rendszerességgel tartanak különféle összejöveteleket, civil szervezetek programjait. Az önkormányzat is évente több alkalommal tart itt rendezvényt, továbbá az általános iskola kulturális, szakköri tevékenysége is

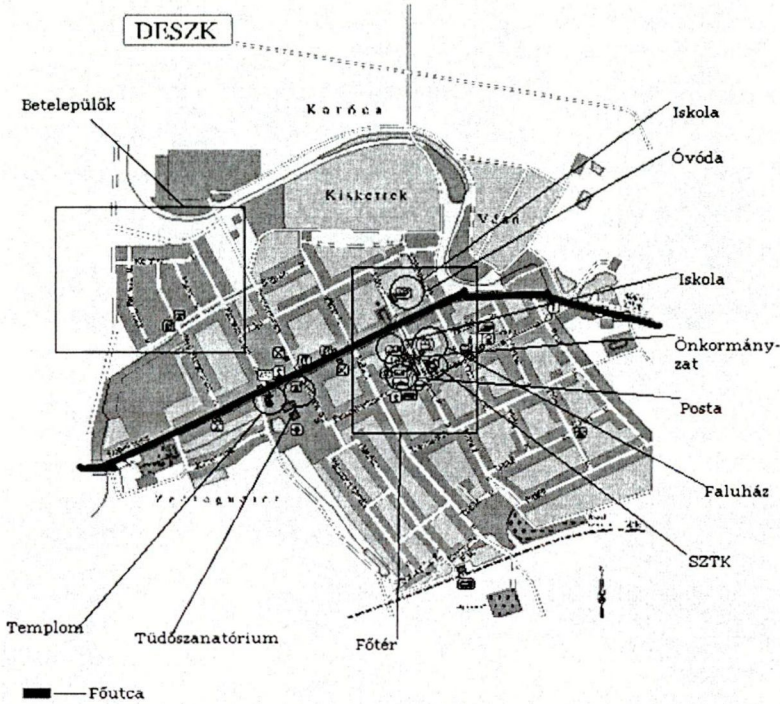
döntően a házban történik. Az ország kulturális életében jártasaknak a szerb kultúra egyik fellegvárát is jelenti Deszk neve és a Nemzetközi Kulturális- és Gasztronómiai Fesztivál helyszínét is, melynek keretében 2006-ban már hetedik éve kerül megrendezésre a Polgármesterek Nemzetközi Főzőversenye.

A TELEPÜLÉS MENTÁLIS TÉRKÉPE

Deszken mentális térképeket készítettünk a kötetlen felidézés módszere alapján. A húsz mentális térkép közül tízet tősgyökeres deszkiek, másik tízet pedig kitelepülők készítettek. A mentális térképek készítettésekor igyekeztünk a faluban lakók közül különböző társadalmi rétegekből válogatni a térképek készítőit, és tettük ezt a falu különböző pontjain.

Módszerünk elérte a kívánt eredményt, ugyanis sikerült olyan csomópontokat találni, melyek mindenki számára jelentősek. Az alábbi térképen (2. ábra) szemléltetjük a csomópontok előfordulását (csak azokat a pontokat jelöltük, melyeket minden térképkészítő megjelölt a maga rajzán). Érdekes megjegyezni, hogy a kitelepülők által rajzolt mentális térképeken lényegében ugyanazon tájékozódási pontok szerepeltek, mint a tősgyökeres deszkieknél, ideértve a főtéren található valamennyi intézményt. Ez több ok miatt is lehetséges: egyrészt az ideköltözéssel kapcsolatos ügyintézés céljából mindenképpen fel kellett keresni a Polgármesteri Hivatalt, másrészt valószínűsíthető, hogy a kiköltözők nagy része előzetesen informálódott a faluról, annak fontosabb intézményeiről, kulturális adottságairól. Persze a kitelepülők a saját körzetüket lényegesen részletesebben rajzolták meg, mint a Deszk „ősi” belső területén élők. Volt aki, azt mondta, hogy már lassan az új utcaneveket sem ismeri arra, mert annyi keletkezett az utóbbi években.

Az összesített mentális térképen látszik, hogy melyek voltak azok a hangsúlyos pontok, amelyek minden térképkészítő számára annyira fontosak voltak, hogy azt rárajzolta saját térképére. A különböző intézmények bejelölése, mint például a két iskola (alsó és felső tagozat), az „Sztk” (Egészségház), az önkormányzat, a posta, a Faluház, valószínűleg azokat a fő pontokat jelölik, melyek hangsúlyosak a településen, és melyeket igénybe is vesznek.

2. ábra: Deszk mentális térképe

A rajzolóknak szinte kivétel nélkül a főutca megrajzolásával kezdték a mentális térkép elkészítését. Legtöbb esetben ezt követte a templom, majd a tüdőszanatórium berajzolása. Ebből látszik, hogy a legelső között azokat a jellegzetességeket rajzolták, melyek meghatározzák a település jellegét, melyek jelentősek Deszk megítélése szempontjából. A főút a leghangsúlyosabb, hiszen az átmenő forgalom helyszíne, a templom a település jellegzetessége a tüdőszanatóriummal együtt, mely korábban kastélyként funkcionált. Világosan láthattuk a sorrendből, hogy előbb a település jellegét meghatározó épületeket jelölték be a rajzolóknak, és csak ezt követően jelölték a közszolgálati intézményeket.

A mentális térképen látható, hogy a rajzolóknak az új lakóparkon kívül nem preferálták a központon kívül eső falurészeket vagy intézményeket. Jelen esetben csupán azokat tartottuk fontosnak, melyeket az összes térképrajzoló felvázolt. Természetesen voltak sematikusabb és egészen precíz térképek.

Igyekeztük a rajzolókat úgy irányítani, hogy azzal a térképkészítést ne befolyásoljuk. Felhívtuk a rajzolók figyelmét arra, hogy számukra fontos intézményeket, valamint azokat a részeket jelöljék a térképen, melyeket valamilyen okból fontosnak tartanak. Elemzésünk során azért nem részletezzük az összes mentális térképet, mivel tanulmányunkban a betelepülők helyzetére, valamint ezzel kapcsolatban az őslakosok attitűdjeire fektettük a fő hangsúlyt. Előzetes hipotézisünk, miszerint a rajzolók jelentős része jelölni fogja a lakóparkot, helytállónak bizonyult, hiszen mindenki jelölte.

A két csoport mentális térképeit összehasonlítva szembevetendő momentumként mindenképpen megemlítenénk, hogy azok a „térképkészítők”, akik régóta Deszken élnek „betelepülők” címszó alatt jelölték meg az új osztású telkeket (a térképen a bal felső sarokban található terület), míg a – főként Szegedről – kitelepülők lakóparkként. Nem véletlenül tulajdonítanak ennek a területnek oly nagy jelentőséget, hiszen lényegében az újonnan betelepülők egyfajta lökést adnak a falunak, népességnövelő erőként vannak jelen, s nem mellékesen a falu képét gazdagítja a lakópark egy impozáns falurésszel, mely néhol az amerikai kertvárosokat idézi az arra járó számára. Továbbá nem elhanyagolható az anyagi szempont sem, hiszen az odaköltözők által fizetett helyi adók is Deszk Község Önkormányzatához folynak be. A lakópark jelentősége látható, hiszen a húsz térképkészítő mindegyike megjelölte, akárcsak a fent látható közintézményeket. Tehát a deszki „őslakosokkal”, vagy már régebben ott élőkkel és a kitelepülőkkel készített mentális térképek fontos kutatási irányra vetítettek rá, hiszen ezzel a lakóparkhoz való viszonyulást, annak fontosságát is vizsgálni tudtuk, és mint utólag látni fogjuk, a deszkiek életében valóban fontos helyen szerepel a betelepülők lakóparkja. A fontosság vitathatatlan, és a térképek rajzolása közben egyéb, különböző attitűdöknek lehettünk fültanúi a lakóparkra vonatkozóan.

A térképkészítők egy részének elmondása szerint ugyanis jelentős, hasznos a betelepülők által birtokolt falurész, ám olyan szegregációs folyamatok is közrejátszanak, mely az ősfalusi számára visszatetszést okoz. Voltak olyan vélemények, hogy Deszk lassan olyan lesz, mint a panel a városban, senki nem fog ismerni senkit. A kitelepülőket sokan csak látásból ismerik, a tősgyökeres deszkiek elmondása szerint, főleg szegediek és főként orvosok, ügyvédek költöznek a régi-új lakópark telkeire. A deszkieknek ugyanis nincs rá pénzük, hi-

szen nagyon felment a telekár, sőt minden földnek az árát megemelte Deszken a lakópark. Ezért inkább telekmegosztással illetve öröklés révén próbálnak a deszki fiatalok helyben lakáshoz jutni. Az új lakóparkba a deszkiek közül szinte senki sem költözik. Többen sérelmezték azt is, hogy a betelepülők nem vesznek részt kellőképpen a falu életében, nem mutatnak hajlandóságot a beilleszkedésre, csupán ágybérletet váltottak Deszken. Ez a folyamat jól kimutathatóan több tősgyökeres deszki számára csodálkozással és egyfajta rosszallással jár. Mindazonáltal azt mégsem lehet mondani, hogy konfliktus lenne a kitelepülők és a deszkiek között. Mi úgy ítéltük meg, hogy egyfajta tartózkodás tapasztalható mind a két fél részéről a másik irányába.

INTERJÚK

Kutatásunkat Deszk községről, a település feltérképezésével kezdtük. Lendületesen fejlődő faluról van szó, melynek határozott tervei, elképzelései vannak a jövőt illetően. A viszonyok feltérképezése érdekében strukturálatlan interjúkat készítettünk a település meghatározó alakjaival, akiknek vélhetően rálátásuk van a település helyzetére, és segítségünkre lehetnek gondolataikkal. Később jobbnak láttuk strukturált interjúk készítésébe fogni, mivel a kutatásunk elején jártunk, és ezért inkább gondolatokra, meglátásokra, javaslatokra lettünk volna kíváncsiak, melyek mentén elindulva akár mélyebb összefüggéseket is feltárhatunk a községgel kapcsolatosan. Három jelentős mélyinterjút készítettünk, mind a hármat olyan személlyel, aki tisztában van Deszk társadalmi, infrastrukturális helyzetével.

Az interjúk során igyekeztünk a személyeket kutatási témánknak megfelelően kompetenciájuk alapján kiválogatni. Első interjúalanyunkat Deszk múltjáról, jelenéről, jövőjéről kérdeztük, valamint megkértük arra is, hogy meglátásait, véleményeit is tárja elénk, hiszen őslakos deszkiként kiválóan ismeri a faluval kapcsolatos teendőket, problémákat. Tőle tudtuk meg, hogy a jelenlegi polgármester MSZP-s és a rendszerváltás előtt tanácselnökként tevékenykedett, aztán a rendszerváltás után megválasztották polgármesternek. Ez a harmadik ciklusa. Egyszer volt csupán más polgármestere a falunak. Beszél

ellenzéki erőkről, melyek rövid ideig felütötték a fejüket Deszk életében, de nem voltak hosszú életűek. Láthatóan teljes mértékben elégedett a polgármesterrel, hiszen Deszk fejlődik, virágzik amióta ő tartja kezében a „marsall botot”, fejlődést pedig nem kell megmagyarázni, az párhovatartozástól független. Megkérdeztük, hogy van-e konfliktus a képviselőtestületen belül, de elmondása szerint konfliktusról szó sincs, teljes az összhang, annak ellenére, hogy különböző pártszimpátiájú emberek ülnek a képviselők között. Szinte mindig ugyanazok a képviselők, tehát egyfajta állandóságról lehet beszélni. Elmondása szerint a település a rendszerváltozás óta töretlenül fejlődik, melynek következményeként Deszk adottságait tekintve minden igényt kielégít. Például a Faluháznak a település nagyságához mérten elég nagy forgalma van, amely forgalmat zömében iskolások jelentik.

A betelepülőkkel kapcsolatban azon véleményének ad hangot, mely szerint őket nagyon ritkán lehet látni Deszk belső körzetében. Nem nagyon ismerik őket, ám ennek megszüntetése érdekében próbálnak lépéseket tenni. A községben alapvetően megvannak a helyi hírközlő eszközök lehetőségei, már több mint 10 éve havi rendszerességgel jelenik meg a Deszki Hírnök, amely az elmúlt 8 évben minden önkormányzati, intézményi és lakossági hírt közölt, amely a szerkesztőség tudomására jutott, és a szerkesztőség azt közlésre alkalmasnak tartotta. Ebben a helyi lapban általában mindig beszámolnak arról, ha egy érdekes személy költözik ki a faluba, ezzel is elősegítve a beköltöző integrálását, mert ezáltal ők is szívesebben fordulnak a település felé, és nem csak a lakópark és Szeged között ingáznak. Néha lehet falunapokon látni egy-egy családot, de számottevően nem veszik ki részüket a deszki társadalmi életből. Ennek elősegítése céljából próbálnak olyan rendezvényeket, eseményeket megszervezni, amelyek sikeresen bevonják a betelepülőket a helyi közéletbe. Ilyen volt például a szép kertek díjazásának eseménye, amelynek kapcsán körbejárták a községet és kiválasztották a legszebbeket, majd egy kertészmérnökökből álló zsűri (Szeged és Mórahalom főkertészei is a zsűriben voltak) ítélte oda a díjat épp egy Szegedről kiköltözőnek. A díjátadó ünnepségen megjelent a díjazott, amely egy kapcsolat elindulását is magával hozta és azóta rendezvények szervezésébe is besegít az illető.

A mozi törzsközönsége sem a lakóparkból kerül ki, hiszen az ott élők elsősorban Szegedi filmszínházakat látogatják. Deszken általában a deszkiek

néznek filmeket és inkább a harmincas korosztályra jellemző a mozi látogatása. Egyébként a településen szemmel láthatóan nem lehet panasz a kulturális adottságokra, legalábbis, ami méretéből a lakosságszámától várható lenne, azt túl is teljesíti a település. A Faluház próbálja a híd szerepét betölteni a betelepülők és a már régóta Deszken élők között. Interjúalanyunk is azon elkeseredésének adott hangot, hogy a betelepülők nem is nagyon szeretnék a deszki társadalom tagjaivá válni, nem akarnak részesei lenni a helyi kultúrának. A faluház kis csapata azonban próbál mindent megtenni annak érdekében, hogy ha már Deszken élnek érezzék magukat lélekben is deszkinak.

A betelepülők társas érintkezésének aktivitását leszámítva kedvező képet kaptunk Deszkről. Fejlett infrastruktúra, szilárd burkolatú utak minden utcában, elindult és lassan be is fejeződik a csatornázás teljes körűvé tétele. A betelepültek közül sokan járatják a faluházba néptáncra gyermekeiket, így amikor értük jönnek, lehetőség nyílik elbeszélgetni velük. Azt kell látnunk, hogy lényegében a betelepülők távolságtartása azon is múlik, hogy gyermekeiket mennyire engedik résztvenni a deszki kulturális életben, ami által közvetett módon a szülők is bekapcsolódhatnak a helyi közösség életébe.

Egy-egy település népességmegtartó képességének egyik fő meghatározó intézménye az iskola. Az iskola léte és működése nagyban befolyásolja egyrészt a városból kiköltözni kívánó társadalmi csoportok betelepülési szándékát, másrészt pedig a helyben maradás mértékét. Városi agglomerációs övezetekben végzett vizsgálataink során többször szembesültünk olyan, az oktatási alapintézményeket érintő folyamatokkal, melyek szerint a lakosság egy része nem a helyi oktatási intézményekbe járatja gyermekeit, hanem közeli nagyváros iskoláiba. Ennek következményeként ezen gyermekek társadalmi kapcsolatai nagyobb részt nem helyben, hanem a közeli városban alakulnak ki. Deszken végzett kutatásunk során ezért arra is kíváncsiak voltunk, hogy hányan járatják gyermeküket helyben általános iskolába, és hányan választanak inkább szegedi iskolát. Az iskoláról érdemes megemlíteni, hogy két különböző épületben működik az alsó- és felsőtagozat. A tanárok létszáma ideális, 12 gyermekre jut egy tanár, vagyis az osztályok nem túlzsúfoltak. A felszereltsége is ideálisnak mondható, lényegében nem szenved

az iskola semmiben hiányt, sőt nemrégiben modern sportcsarnok is épült, mely a gyerekek mozgásigényét megfelelően ki tudja elégíteni. Mind a 13 osztály részére rendelkezésre áll egy-egy tanterem. A megfelelő termekben átlagosan harminc tanuló helyezhető el. Ezen kívül 3 szaktanteremben folyik oktatás (fizika, számítástechnika, angol). A tantestület fele deszki, a másik fele szegedi, ennek következtében a deszki hétvégi programokra nehéz kicsábítani a teljes tantestületet.

Kutatásunk ezen szakaszában olyan adatokkal is találkoztunk, amelyből rámutatott arra, hogy nem mindenki „látja rózsaszínben a világot” Deszkkal kapcsolatosan. Interjúalanyaink elmondása szerint az iskola és a polgármester közötti viszony kutatásunk idején „éppen kielégítő” volt, korábban ugyanis a település első embere túlzottan bele kívánt szólni az intézmény életébe. Interjúalanyaink véleménye szerint ennek következménye az, hogy kutatásunk időpontjában már a tizenegyedik iskolaigazgató tevékenykedett egy évtizeden belül, Interjúalanyaink szerint, ugyanakkor a polgármester támogatja az iskolát, sőt az egész falu fejlődése érdekében tevékenykedik, jól lobbyszik a falu érdekében és jól használja ki kapcsolati tőkéjét. Hozzá tették, hogy mára lényegében jelenleg korrektté vált az intézmény és a település első embere közötti kapcsolat. Összefogással sikerült elérni, hogy a polgármester az iskolával kapcsolatos ügyeket már az iskolaigazgatóra bízza. Régebben a szülők is a polgármestert keresték, hiszen megszokták a faluban, hogy ő mindent elintéz.

Az iskolával kapcsolatos vizsgálatunk során szembesültünk először azzal is, hogy a gyermekszám statisztikailag nőtt ugyan, ám a 2004/05-ös tanévben ez a tendencia megtorpant és a 2005/2006-os tanévre már jelentősen visszaesett a gyereklétszám (2. sz. táblázat). Ez egyrészt az országosan tapasztalható népességcsökkenő tendencia következménye, azaz idén egy 32 fős nyolcadikos osztály fog ballagni és eddig mindössze 16 gyerek fog beiratkozni elsőbe. Másrészről viszont ez annak az eredménye is, hogy a Szegedről kitelepülők nagyon csekély százalékban íratják a deszki iskolába gyermekeiket. Adatközlőink csupán 2-3 olyan családról tudtak, akik a lakópark lakói és Deszken járatják iskolába gyermekeiket.

Tanév	Tanulócsop. száma	Gyerek- létszám	Ebből lány	Bejárók száma	Napközi csop.	Napközis létszám
1996/97	14	268	127	29	2	40
1997/98	15	278	135	34	2	35
1998/99	14	269	124	29	2	47
1999/00	13	267	132	26	2	46
2000/01	13	269	132	31	2	60
2001/02	13	276	130	25	2	61
2002/03	14	282	132	21	2	51
2003/04	14	282	126	30	2	53
2004/05	13	276	127	26	2	60
2005/06	12	258	112	27	2	68

2. sz. táblázat: Az iskola tanulói létszámának alakulása 1996/97-2005/06 (fő)

Az intézményből minden továbbtanulásra jelentkezőt felvesznek, 60-70 %-át az első helyen megjelölt középfokú intézménybe, a többieket a második helyen megjelölt iskolába (3. sz. táblázat).

Tanév	Végzős tanulók száma	Szakközépisk. továbbtanulók	Szakmunkásképz. továbbtanulók	Nem tanul tovább
1996/97	34	13+9G	12	–
1997/98	29	15+3G	11	–
1998/99	35	16+11G	8	–
1999/00	23	7+3G	13	–
2000/01	26	13+8G	5	–
2001/02	24	12+8G	4	–
2002/03	33	20+9G	4	–
2003/04	38	21+7G	9	1
2004/05	41	21+7G	13	–
2005/06	33			–

3. sz. táblázat: Az iskola végzős diákjainak továbbtanulási tendenciái
1996/97 – 2005/06 (fő)

Egyes interjúalanyaink meglátása szerint Deszken nehéz dolgozni, hiszen itt minden szál egy kézben fut össze, minden a polgármester irányítása alá van vonva, még az is, ami nem tartozna hatáskörébe. A lakóparkkal kapcsolatosan találkoztunk olyan a véleménnyel, hogy sokat ad Deszkeknek, de el is vesz. Például az oktatásból elvonja a gyermekeket és Szegedre irányítja őket. A szülők munkahelyük révén inkább Szegeden járatják gyermekeiket iskolába, óvodába, hiszen maguk is ott dolgoznak, továbbá sokakban él az a meggyőződés, miszerint a városi iskola jobb, mint a falusi. A tősgyökeresek nem igazán fogadják be a kitelepülőket, és a kitelepülők sem nyitnak a falu felé, csak lakni jönnek ki. Talán a nagyobb rendezvények mozgatják meg őket egy kicsit. Interjúalanyaink egy része kategorikusan cáfolta, hogy élesebb ellentétek lennének a két csoport között. Megfogalmazódott olyan vélemény, melyszerint aki erősen kötődik Deszkehez, de nem kap munkát az elmegy innen. Főleg a középiskolai korosztály az amelyiknek igen kevés lehetősége van a községben (Padlás Diszkó), ezért ez a korosztály folyamatosan eltűnik a faluból, és a kitelepülési folyamat is megtorpant.

SIMICZ JÓZSEF POLGÁRMESTER (MONOLÓG)

Azért tartottuk fontosnak az interjú monológba szerkesztett változatát behelyezni dolgozatunkba, mert tartalmát tekintve rendkívül tömör és lényeges információkat tartalmaz Deszk életével és jövőbeni koncepciójával kapcsolatban. A monológból kiviláglik az a stratégia, amelyet a polgármester úr és ezáltal a város vezetése követendő útnak tart Deszk fejlődési irányával kapcsolatban.

„1985-ben kezdtem itt Deszken dolgozni, mint pártbizottsági titkár. '90- ben eladtuk a szegedi lakásunkat és kiköltöztünk Deszkekre. Én, mint pártbizottsági államtitkár nagyon sokat tettem Deszkért és azzal a szándékkal jöttem ki ide, hogy a város vezetését én irányítsam. Bebizonyítottam, hogy a régi társadalmi rendszerben sem volt mindenki tolvaj és hazug. A rendszerváltást gyakorlatilag az MSZMP-n belüli reformkörösök indították el, aminek részben tagja voltam. Én bizonyítottam magamnak és a környezetemnek azzal, hogy kiköltöztem ,mert nem elmenekültem,

mint a TSZ elnök. Ezt méltányolták a deszkiek és ennek is köszönhetem, hogy polgármester lettem.

Deszk lakossága, a szocialista rendszerben is bejárt Szegedre, a népesség 50%-ának munkalehetőséget biztosítottak a községében, vagy a vasútnál, vagy a szövőgyárban. Az újszegedi szövőgyárnak majdnem a fele deszki volt, még az igazgató is. Helyben munkát találnak a szakkórházban, ahol több mint százan dolgoznak. Van ipara is a településnek. Tehát ebből a szempontból nem lehet hasonlítani egy homoki vagy Makó környéki kistelepüléshez. Itt van egészségügy, itt van ipar és mindig is volt. Itt más volt az életvitel a mentalitás. A mezőgazdasági jellege azért megmaradt, hisz a külterület az 5200 hektár. Nagyüzemi módon folyik, nagybirtokrendszer van döntően.

A falu az én hivatali időmben összkomfortos faluvá vált, válik az idén, hisz megvan a szennyvíz december 31.-éig. Az oktatási rendszerünk a megyében az egyik legjobb. Én azt mondom, hogy inkább invesztáljon valaki 4 millióval többet egy deszki életbe, mint feleannyiért vegyen házat magának máshol a környéken.

Nekem az a meggyőződése, már több mint 40 éves vezetői tapasztalatom, hogy egy települést vagy gyárat nagyon határozottan keményen köll vezetni. Én nagyon keményen kézben tartom az intézmény vezetőket, havonta tartok vezetői megbeszélést, és mindent tudok, hogy mi történik a faluházban, iskolában, vagy az egészségügy területén, és ha olyat észlelek ami nem helyes azt megbeszéljük és korrigáljuk. Engem nem kell szeretni, de azért jó a kapcsolatom mindenkiel. Ez konfliktusokhoz vezethet, de én azért vagyok, hogy kihozzam a maximumot a faluból. Ha én rendben tartatom az utcákat és virágokkal van tele, akkor mondhatom Pista bácsinak, hogy ugyan rakja már el innen a háza elől azt a sódert. Nálunk van közterület-felügyelő is, ettől el voltak ájulva a polgármester társaim. Nagyon jó a kapcsolatom a deszki lakosokkal, szerintem elfogadnak, ezt bizonyítja, hogy háromszor engem választottak meg, hogy az én pártomat választották mindegyik választáson nagyon magas százalékkal, tehát ez egy baloldali település.⁹

A regisztrált munkanélküliek 90%-a dolgozik, feketén. Aki akar, az dolgozik. Itt van a Taugép kft., 150 embert foglalkoztat, az gépgyártással foglalkozik, ennek kábé? - e deszki. Van egy nagy kertészet, ahol zöldségeket termesztenek. Van az Agronómia, itt

⁹ Tanulmánykötetünk megjelenési időpontját megelőzően interjúalanyunkat újra Deszk Község polgármesterévé választották, a polgármesteri tisztség betöltésért indult három jelölt közül a 2006. évi önkormányzati választásokon a szavazók 51,48%-a voksolt Simicz József-re (a szerk.) Forrás: http://www.valasztas.hu/hu/10/10_0.html

200 fejős tehén van, tehát itt is van munka. Itt van a szakkórház, ahol 100 fölött van a helyiek foglalkoztatottsága, valamint a közszolgáltatásban. Aki akar, az kap munkát.

Mindig is volt egy bizonyos bevándorlás. Ez megfigyelhető száz évre visszamenőleg, Meghatároztuk, hogy 2020-ig 3600-4000 között alakul a lakosság. Elvándorlás is mindig volt, hisz amikor a panelprogram volt, a fiatalok bementek ugye a városba. A fordulópontra azért mégis a kilencvenes évek elejére tehető, és a felpörgése a dolognak '95-re tehető. Mi teremtettük meg a lehetőségét annak, hogy ez jövedelmező legyen. Telkeket alakítottunk ki, bele mertünk menni abba, hogy beengedtünk ide olyan vállalkozót, aki felvásárolta a telkeket. Itt jön be a lakópark. Olyan adórendeletet hoztunk, mert a belterületben nagyon sok üres telek volt, hogy rákényszerítettük a kertgazdákat, hogy adják el a telküket, és a fogóhéjak beépültek lassan. Most talán 20 telek után fizetnek adót, a többi beépült.

Vonzóvá vált a település, mert gyakorlatilag '98-ra megépítettünk egy nemzetközi méretű sportcsarnokot, fölépítettük a faluházat (ahol megfordulnak 60000-en évente), minden utat aszfaltossá tettünk, víz gázzal nem is beszélve. Olyan infrastruktúrát alakítottunk ki, ami vonzóvá tette a szegedieknek. Ide nem azok költöznek ki, akik szociálisan nehéz helyzetben voltak, mert itt mindig tudatosan magasak voltak a telekárak, magasán tartottuk. Aki 6 milliót ad érte az biztos nem tíz gyermekes cigány családdal, hanem egzisztenciával rendelkezők. Épít egy szép házat, adót fizet SZJA-t fizet. Annak, ha valaki idejön van rangja, van értéke. Akkor is lenne értelme ezt csinálni, ha esetleg lassulna a kitelepülés, de nem lassul. Ez nem a disznószarzas falusi élet, ha azt akar szagolni menjen máshová. Egy kisebb közösség lakik, ahol minden megvan ahhoz, hogy normális életet éljen. Szép környezet, friss levegő. Az állattartást olyan körülmények között kell csinálni, hogy ne zavarja azt, aki-nek nincs. Befektettünk a reklámba is, tévében, újságban megy a hirdetés. Most vagyunk 3450-en, tíz év alatt 450-nel nőtt a lakosság száma. 2020-ig elérjük a 4000-et. Kevesebben születnek, mint amennyien meghalnak, de ennek ellenére nő a lakosság. Nálunk egyensúly van a kitelepültek és a deszkiek között, nem úgy mint a szomszédos településeken. Nincs komoly probléma. Sokat adunk arra, hogy bevonjuk valamilyen módon a közösségbe őket. Ha száz család valamilyen módon bekapcsolódik a falu életébe, belép a Falunk Egyesületbe, belép a Szamaritánus Egyesületbe, belép a Pedagógiai Egyesületbe, behozzuk a bizottságba, ha bekapcsolódik a kulturális közegbe, akkor ez óriási eredmény, mert akkor minden tizedik házban van egy olyan család, aki sokkal több információt tud a falu belső életéről, mint akit Szegedhez köti minden,

ide csak aludni jár. Ez csak szaporodni fog. Én akkor örülök, ha a Falunapokon idegeneket látok. A lényeg az, hogy bevonhatók. Inkább saját magától jöjjön rá, hogy hasznosan is el lehet tölteni itt az időt. Van mozink is, hát sehol máshol nincs a környék faluiban. Ha Domaszékre kiköltözött 100 család, akkor abból 60 ott áll sorban segélyért, mert nagycsaládos és eladta a panelt, aztán vett egy tanyát és ott tengeti az életét. Nálunk ez nem így van.

Körülbelül 30-70% az arány a kitelepült és a deszkiek között. Nehéz ezt megmondani.

A jogi bizottság elnöke is újonnan kitelepült, tehát vannak itt a képviselőtestületben is. Körülbelül a lakóparkosok 30%-a járattja ide iskolába a gyerekeit. Egyre többször lehet azt látni, hogy összejárnak, barátkoznak, sütnek, grilleznek, kis közösséget alkotnak. Ez a lényege, hogy itt vagyok a város árnyékában, de kiállok és akkor látom a fogadalmi templomot.

Egy falu, ha ad magára és akarja, hogy az a falu ne haljon ki, akkor meg kell teremteni az önkormányzatnak a telekeladást. A rendezési tervbe ki kell jelölni, hogy ide csak újjépítésű házak mehetnek. Amikor ide kerültem, gyorsan szereztem kárpótlási jegyet és akkor sikerült 40 telekre való területet megszerezni, ezt már beépítették, házak vannak rajta, kész van. A lakópark óriási lehetőséget nyújtott meg a befektetőnek köszönhetően, aki ide befektetett egy milliárd forintot. Ezt az önkormányzat nem tudta volna megcsinálni, de ez megadta a falu fejlődésének, minőségi fejlődésének a lehetőségét. Kezd egy kertvárossá átalakulni. Óriási profitált ebből a falu. A pénzt azok hozzák, akik dolgoznak és adóznak, ide csak ilyenek költöznek. Az egy főre eső személyi jövedelemadó Szeged után itt a legnagyobb. Ez ide visszafogor. Önmagában ez a fajta szociális összetétel adhat egy olyan lehetőséget, ami majd ide vonzza majd az idegent és elindul egy falusi turizmus is akár, elindulhat egyfajta gyógy turizmus is, vagy kerékpár-turizmus."

A polgármester úr nyilatkozatából kitűnik, hogy egy erős kezű vezetés híve és egy kiforrott koncepció megvalósítása érdekében következetesen próbál haladni a cél felé. Határozott elképzelései vannak a jövőre nézve, melyekért magabiztosan kiáll. A falu értékelésénél negatívumot nem mond, ám a népességnövelő koncepciójában nem tűri el az alacsony egzisztenciájúak beköltözését. Deszkből egy haladó, korszerű községet szeretne építeni, a tradicionális állattartó falusi lét helyébe emelni. Szavaiból azt vettük ki, hogy nem szívesen látja az „állattartás szerelmeseit”, sokkal inkább szeretne egy olyan községet lét-

rehozni, ahol nem az állattenyésztő-állattartó jelleg dominál, hanem egy úgy-mond kertvárosi jelleg bontakozik ki, ahol mindenki jól érzi magát.

Az alacsony egzisztenciának nincs helye a faluban. Törekszik arra, hogy minél magasabban kvalifikált polgárok alkossák Deszket, vagyis a telekárak magasan tartásával igyekeznek kiszorítani azokat, akik esetleg olcsó telken szeretnének olcsón építkezni, vagyis küzd az ellen, hogy az esetleg alacsony egzisztenciájú emberek megtörjék Deszk egzisztenciális, valamint küllembeli pozitív megítélését.

TŐSGYÖKERES DESZKI VÉLEMÉNYEK

Lényegében minden megkérdezett annak a véleményének adott hangot, hogy a kitelepülők tulajdonképpen nem is a faluba költöznek, hanem a kertvárosi övezetet egy külön, falun belüli kisebb „falunak” gondolják, ahol egyfajta nyugati kertvárosi „feeling” az uralkodó. Tehát a kitelepülők jó része teljesen ismeretlen az „ősdeszkiek” számára, és egyáltalán nem fáradnak azon, hogy nagyobb szerepet vállaljanak Deszk közéleti szférájába. A tősgyökeres deszkieknek semmiféle fenntartásuk nincs a betelepülőkkel szemben, konfliktusról sem tettek említést, sőt úgymond már megszokták őket. Az is kiderül a hozzászólásaikból, hogy a deszkiek egyáltalán nem költöznének ki az említett lakóparkba, mivel egyrészt az régen egy lápos terület volt, másrészt anyagilag sem tudnák megengedni maguknak az odaköltözést.

Aki a faluban – szándékosan használjuk így a kifejezést – nőttek fel azok ragaszkodnak a településhez, igaz némelyikük kénytelen elmenni, mivel helyben nem talál magának munkát. Megjegyezzük, hogy ezek az emberek vélhetően a mai kor igényeihez mérten alulképzettek lehetnek. A lakópark megjelelésére gyakran használták az „oda ki” kifejezést, ami szintén megerősített minket azon meggyőződésünkben, hogy elég erős elkülönülés tapasztalható a két csoport között. Véleményük szerint inkább a középkorúak és a fiatal házások mennek ki Szegedről „oda ki” a lakóparkba lakni.

A faluvezetéssel kapcsolatban általános a kedvező vélekedés, vagyis látható a fejlődés a faluban. A polgármester munkájáról viccesen megjegyezték, hogy eddig még nem volt vele semmi baj, valamint, hogy ha már 12 éve ő a polgármester, az már jelent valamit.

A SZEGEDRŐL KITELEPÜLŐK

Szeged népessége évről évre csökkenő tendenciát mutat: 1990-ben még csaknem 173 ezer állandó lakost tartottak nyilván, napjainkra azonban a város lélekszáma 163 ezer alá csökkent. A lélekszám fogyásában egyrészt az a demográfiai folyamat mutatkozik meg, amely országos szinten is, vagyis a születések száma elmarad a halálozások számától, másrészt a szuburbanizáció jelensége is közrejátszik ebben, melynek következtében évente több száz azoknak a száma, akik kiköltöznek valamely környező településre.

Itt meg kell említeni, hogy Szeged városát elhagyók két nagy csoportba sorolhatók: egyes családok azért költöznek, mert sok pénzük van, mások azért, mert kevés. Tehát a kiköltözők egy része a városi panel ház eladásából nyert összeg fejében egy olcsóbb falusi házat vesz és a fennmaradó összeget feléli vagy a család pénzügyi egyenlegének helyreállítására használja fel. A tehetősebbek viszont nem ilyenfajta kényszer hatására, hanem a városi forgalom elől menekülnek a környező településekre, és építenek olcsóbb telken impozáns házat. Azonban azt is látni kell, hogy a kiköltözők java része a lakóhelyváltás után is a városhoz kötődik, ott van a munkahelye, gyerekeit is Szegedre járattja iskolába.

A KITELEPÜLŐK DESZKKEL KAPCSOLATOS ATTITÜDJEI

Az egyik közkedvelt célpont a szegediek számára Deszk, ami a községnek jelentős bevételt eredményez. Tehát a személyi jövedelemadó önkormányzatra jutó hányada és a növekvő iparüzési adó kedvezően alakítja a község költségvetését. Tanulmányunkban fentebb közölt interjújában ezt támasztja alá Simicz József, Deszk polgármestere is. A faluban ma négyszázzal laknak többen, mint egy évtizede. A többi községhez viszonyítva Deszken drágák a telkek, egy négyzetméter akár 5-7.000 forintba is belekerülhet. (Viszonyításképpen Újszegeden a telekár kb. 10.000 Ft/m²). Ebben minden bizonnyal közrejátszik Szeged – főleg Újszeged – közelsége is, de mint az már korábban a polgármester szavaiból kiderült ez egy tudatos településfejlesztési koncepció része is. Ebből adódóan a községet elsősorban a komoly egzisztenciával rendelkező, magasabb társadalmi rétegekhez tartozó vállalkozók, mérnökök, orvosok, jogászok választották az utóbbi időszakban.

Vizsgálódásunk alapját egy kérdőíves adatfelvétel adta, amelyet személyesen kérdeztünk le Deszk azon lakóközterében, ahol a kitelepülők túlnyomó részben laknak. Érdemes tudni, hogy a kitelepülők által lakott részen kizárólag kertes, családi házak találhatók. Tehát alapsokaságnak a kitelepülöket vetjük, akik létszáma megközelítőleg 1000 főt tesz ki, de sajnos erről pontos adatot nem tudtunk szerezni, köszönhetően annak, hogy Deszken sem tudják pontosan a számukat. Mivel a községben az átlagos gyermekszám 2 fő, ezért ideális esetben 4 fős családokkal lehet számolni, ami azt jelenti, hogy körülbelül 250 kitelepült család él a környéken. Mintavételi eljárásunkban az egyszerűen elérhető alanyokra hagyatkozó mintavétel módszerét alkalmaztuk, vagyis minden második házba becsöngetve kértük meg az ott lakót, hogy válaszoljon kérdéseinkre. Kutatásunk ezen részében mintegy 45 háztartásban készítettünk kérdőívet. Pozitív tapasztalatként elmondható, hogy a megkeresettek szinte mindegyike hajlandó volt a válaszadásra, sőt további értékes információkat is szolgáltatott kutatási anyagunkhoz. A kérdések megválaszolása mellett, hosszabb beszélgetésekben jutott idő a kitelepülők érzés- és gondolatvilágának mélyrehatóbb megismerésére is. Ezeket a véleményeket felhasználtuk a kérdőívben szereplő kérdésekre adott válaszok alaposabb elemzése céljából.

A megkérdezett kitelepülők majd 8/10-e (77,8%) Szegedről költözött Deszkre, a fennmaradó hányad az ország legkülönbözőbb pontjairól, mint például Eger, Dévaványa, Budapest vagy Békés. Akik nem Szegedről költöztek a településre, azoknak nagy többségéről elmondható, hogy rokonai szálak (főleg házasság) végett válsztották a települést állandó lakóhelyül. A Szegediek közül a legtöbben azért jöttek Deszkre lakni, mert családi, kertes házat szerettek volna, sokan ott akarták hagyni a szegedi panelt, valamint csendes, nyugodt környéken akartak élni. Érdekes módon azt is sokan megjegyezték, hogy itt kaptak a pénzükért házat, vagyis olcsóbb a telek, mint például Újszegeden. Ez azért meglepő, mert a környező településekhez viszonyítva messze Deszk telekárjai a legdrágábbak. Vegyük például Dóc község esetét, ahol 1 Ft/m² telekárrel is találkozhattunk, annak fejében, hogy aki telket vásárol 3 éven belül fel is épít rajta egy házat. Azonban itt mégis arról lehet szó, hogy a szegedi kertvárosrészekhez képest még mindig olcsóbbak az árak és a választásnál nem utolsó szempont a falu Szegedtől való távolsága sem.

A válaszadók nagyobb része, 60%-a hét vagy annál kevesebb éve él Deszken, míg a 20 vagy annál több éve Deszken élők aránya kicsivel több mint 1/10 (11,1%). A településen eltöltött időtől függetlenül a teljes mintából 40 kitelepülő mondta azt, hogy kifejezetten szeret Deszken élni, sőt további három személy adta azt a választ, hogy inkább szeret, mint nem. A negatív tartományba tartozó 'inkább nem, mint igen' választ mindössze ketten jelölték meg, tehát nem volt olyan, aki egyáltalán nem szeret a településen lakni. Ezt elsősorban a hangulatos, nyugodt, csendes környezettel indokolták, valamint a friss és tiszta levegő, a zöld környezet és a közvetlen, segítőkész emberek is okként szerepeltek válaszaikban. Ezekben az értékítéletekben mindenképpen megjelenik a Deszkhez való érzelmi viszonyulás pozitív formája, igaz a lelki kötődés tekintetében már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Az mindenképpen megállapítható, hogy az „Ön lélekben deszkinek tartja magát?” kérdésre adott válaszok között a hét vagy annál kevesebb éve Deszken élők esetében csupán két igen feleletet találunk. Az igen válaszok aránya mindössze 22,2%, amelynek megoszlása 0-7 év között 10,0%, 8-19 év között 30,0%, 20 év felett 60,0% (4.a táblázat). Mindez azt mutatja, hogy a viszonylag rövidebb ideje Deszken lakók között még nem alakult ki erős lelki kötődés. Azonban amint azt a 4.b táblázat mutatja a már huzamosabb ideje (8-19 év) itt lakók esetében is megmaradt az „anyaváros” iránti lelki viszonyulás, hiszen mindössze 38,6%-uk érzi teljesen deszkinek magát és 30,7%-uk egyáltalán nem ill. csak részben.

Deszken eltöltött évek száma	Lélekben deszkinek tartja magát	Lélekben nem tartja deszkinek magát	Lélekben csak részben tartja deszkinek magát	Együtt
0-7 év	10,0	69,2	56,7	60,0
8-19 év	30,0	30,8	30,8	28,9
20 év	60,0	–	12,5	11,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

4.a táblázat: *Lélekben deszkinek tartja-e magát? (A Deszken eltöltött évek száma tükrében)(%)*

Deszken eltöltött évek száma	Lélekben deszkinek tartja magát	Lélekben nem tartja deszkinek magát	Lélekben csak részben tartja deszkinek magát	Összesen
0-7 év	7,4	59,3	3,3	100,0
8-19 év	38,6	30,7	30,7	100,0
20 év	60,0	–	40,0	100,0
Összesen	22,2	44,4	33,4	100,0

4.b táblázat: *Lélekben deszkinek tartja-e magát?*
(A Deszken eltöltött évek száma tükrében)(%)

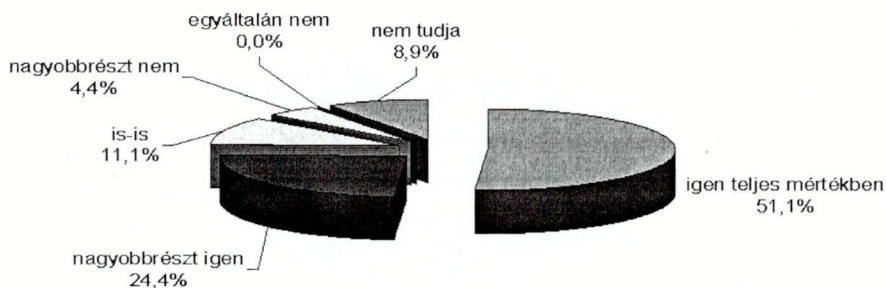
Deszk legnagyobb előnyének Szegedhez való közelségét jelölték meg a válaszadók a legtöbben, továbbá megemlítették a nyugalmit és infrastrukturális fejlettségét is. Azt a kertvárosi jelleget hangsúlyozták, amely tulajdonképpen megegyezik a fentebb már leírt véleménnyel, mely szerint a kitelepülők elsődlegesen lakóhely céljából, vagyis lakni költöznek ki Deszkre. Ezért kevésbé kapcsolódnak be a település közéletébe, hiszen a kertvárosban találják meg azt a nyugalmat és családi, baráti hangulatot, amelyet a városban nem, így Deszk belső területeivel sem sok kapcsolatot létesítenek. A község legnagyobb hátrányának a 43-as főút nagy forgalmát jelölték meg elsősorban, valamint a csatornázási, útburkolati munkálatok befejezésének a hiányát említették, de volt aki bevásárló központot szeretne a faluba, hogy ne kelljen bejárni Szegedre a „nagybevásárlást” elvégezni.

Deszk fejlődési irányával kapcsolatban egyértelmű a pozitív megítélés a kitelepülők körében is. A válaszadók 75,6% gondolja úgy, hogy egyértelműen jó irányba haladnak a dolgok, a fennmaradó hányad is inkább a kedvező megítélést jelölte meg. A jelenlegi legsürgetőbb teendőnek mindenekelőtt a csatornázási szennyvízelvezetési munkálatok mielőbbi befejezését szorgalmazták, de majdnem ugyanannyian a 43-as elkerülő út és egy hátsó, Deszket Szegeddel összekötő út megépítését látnák szívesen az elkövetkezendő beruházások között.

A kitelepülők által lakott lakóövezeti mintában 77,7%-nak van gyermeke, amely gyermekeknek lényegében a fele (51,4%) óvodás vagy általános iskolás korú. Ezen gyerekek közül csupán hat jár a helyi közoktatási intézmények valamelyikébe. A válaszadók úgy vélik, hogy a városi iskola sokkal erősebb az it-

teninél, amelyet sokan gyengének tartanak. Pontosabban fogalmazva az alsó tagozattal tulajdonképpen nincs lényegi probléma, de a felsőbb tagozatos oktatásban már hiányosságot vélnek felfedezni egyesek. Valamint elég elterjedt magyarázatnak számított a Szegeden élő nagyszülői felügyelet igénybevétele, a szegedi munkahely és iskola.

Úgy gondoljuk, hogy a polgármester személyének ismerete hordozhat némi információt munkájával kapcsolatban is, hiszen vagy azért ismernek valakit, mert elégedettek vele, vagy azért mert egyáltalán nem. A mintánkban csupán egyetlen ember nem tudta megmondani, hogy ki a község polgármestere. Ha most megnézzük a polgármesterrel való elégedettségi adatokat (3. ábra)¹⁰, akkor megállapítható, hogy nagy arányban vannak azok, akik meg vannak elégedve a polgármester teljesítményével, hiszen a lényegében egyetértők aránya összesen 75,5%-ot tesz ki.

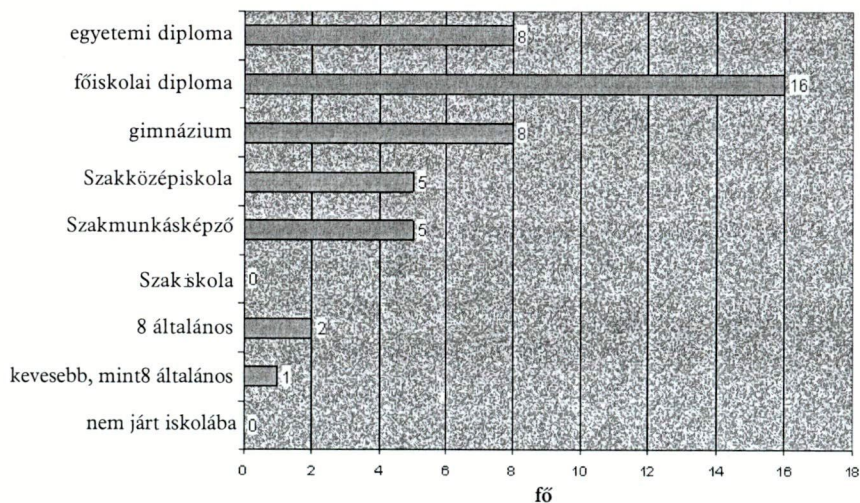
3. ábra: Elégedett-e Ön a polgármester munkájával?

Többé-kevésbé ugyanez a helyzet Deszk kulturális életének megítélésével is, amely kérdés kapcsán a párbeszédeinkben felmerült a Faluház vezetőjének a személye is, így azt gondoljuk, hogy a válaszok a vele való elégedettségi indexet is mutatják. Tehát a válaszolók 64,4%-a mondta, hogy teljes mértékben

¹⁰ Megjegyzendő, hogy bár szerzők által végzett kérdőíves felmérés eredményei nem reprezentatívak, ennek ellenére a polgármester munkájával kapcsolatos elégedettségi adatok jól illeszkednek a 2006. évi önkormányzati képviseléválasztás eredményeihez. A mért és valós eredmények közötti eltérés mindössze 0,38 százalékpont. (a szerk.)

elégedett a kulturális élettel 17,8% pedig nagyjából elégedett. Szembetűnő, hogy elég magas volt a 'nem tudom' választ adók aránya (15,6%), ami azt mutatja, hogy ezek a személyek nem vesznek részt a község által rendezett kulturális eseményeken.

A lakórésszel korösszetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a legmagasabb arányban a 30-40 éves korosztály képviselteti magát a mintánkban, több mint a felét ők alkotják (51,1%), őket követik a 18-29 évesek (17,8%), majd az 51-60 éves intervallumba tartozók (13,3%), a 41-50 éves korosztály (11,1%), és végül a 60 év felettiek (6,7%). Elmondható, hogy alapján véve a középkorúak költöznek ki elsősorban, még hozzá olyan középkorúak, akiknek többségében van gyermekük. Ha az iskolai végzettséget vesszük górcső alá, akkor elmondhatjuk, hogy a főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezők felülreprezentáltak a lakóterületen, együttes számuk a 45 fős elemszámú mintában 24 fő, vagyis az együttes arányuk meghaladja az 50%-ot (4. ábra). Továbbá, ha megnézzük a családi állapot szerinti eloszlást, akkor a klasszikus házassági kapcsolatban élők aránya messze a legkiemelkedőbb (75,6%).

4. ábra: A minta legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása (fő)

Összességében tehát itt is visszaköszön a tanulmányukban már korábban leírt álláspont, mely szerint magasan kvalifikált, felsőbb középosztályba tartozó, első-

sorban harmincas korosztály veszi birtokba a lakóövezet telkeit, méghozzá többségében házastársával és gyermekével egyetemben. Lényegében az elsődleges szempontjuk nyugodt lakóhely keresése, egy kertes családi házban történő családalapítás ill. családi élet aspektusából. Napközben Szegeden dolgoznak, mutatja ezt, hogy 4/5-dük nem Deszken végzi a kereső tevékenységét, valamint az ott-hon gyermekükkel lévő anyák mintában kimutatható nagy száma (8 fő).

ÖSSZEGZÉS

Vizsgálódásunk nyomán egyértelműen kiderült, hogy a Deszkre Szegedről kitelepülők elsődleges célja a kulturált, nyugodt lakóhely megteremtése és biztosítása. A község és annak vezetése nem titkolt szándékkal azt a tervet kívánja megvalósítani, hogy Deszk népessége belátható időn belül elérje a 4000 főt. Ezt elsősorban a kitelepülők lélekszámának emelésével szándékoznak valóra váltani.

Az is elmondható, hogy e tudatosan vállalt koncepcióban elsősorban a magasabb társadalmi státuszban lévő emberekre akarnak építeni. Ennek érdekében hosszútávon 300-350 új lakás építését kell végrehajtani. Az építési telkek méretének kialakításánál figyelembe kell venni a Szegedről kitelepültek igényeit, akikre nem jellemző a mezőgazdasági termelés. Csendre, nyugalomra, pihenésre vágyanak.

Látni kell, hogy a népesség növelése mellett figyelni kell a betelepülők és az őslakosok mentális összekötésére is. Vagyis nem csupán a betelepülők fizikai jelenlétére és az ezzel járó anyagi nyereségre kell gondolnia a falu vezetésének, hanem figyelni kell a lakópark társadalmi integrálódására is. Ugyanis ha ez a folyamat tovább tart, vagyis a betelepülés folytatódik, ám nem jár együtt a lakók integrálódásával, előbb-utóbb a lakópark leválik Deszkről és külön életet fog élni. Ha közigazgatásilag nem is, de érdekképviselőtüket inkább Szeged irányába kívánják majd eltolni.

Nagyobb figyelmet kell tehát fordítani arra, hogy a betelepülők a deszki társadalom tényleges részévé váljanak, nem csak bürokratikus keretek között, hanem „lélekben is deszkinak vallják magukat”.

A már létező, karakteres falupolitikának további elemét képezhetné a betelepülők társadalmi integrálása, nem csupán a lélekszámuk növelése, továbbá nagyobb figyelmet kellene fordíthatna a betelepülők ingázással kapcsolatos problémáira (főleg a gyermekkorúak esetében) is.

A karizmatikus vezetési stílus, és a vélemények alapján néha túlzottan központosító jellegű fejlesztési koncepció mellett szükség lenne egy demokratikusabb felfogásra, mely lehetővé tenné egyéb ötletek generálódását és megvalósítási esélyeit. Hiszen a jelenleg tapasztalható integrálódási hiány, a szegregálódás kezelése, esetleg megszüntetése a község jövője szempontjából igen fontos feladatok egyike.

Bogdán Réka – Kalocsai Janka – Németh Gyöngyi

TÁRSADALMI MOBILITÁS MAKÓN (2005)

BEVEZETÉS

Magyarország délkeleti szegletében, a román határ közelében találhatjuk a térség egyik legdinamikusabban fejlődő vidéki városát, Makót. Csongrád megye területén elhelyezkedő, a megyeszékhelytől mindössze 30 km-re található kisváros, ami két történeti táj: a rétség és a mezőség találkozásánál, a Maros-folyó jobb partján fekszik. A város a 13. században élte virágkorát, ekkor még Makófalva néven. Utóbb a névből lekopott a -falva végződés, és Makó virágzó mezővárossá fejlődött. A Maros-parti város legtragikusabb eseménye a Szeged alól 1686-ban visszavonuló török csapatok pusztítása volt. Az őslakosság azonban visszatért és megkezdődött az újjászerveződés. A lakosság felekezeti különállás szerint telepedett le, így két különálló városrész jött létre: katolikus, és református.

Makó gazdasági alapját hosszú ideig a hagymatermesztés jelentette, mely világhírűvé tette a várost. A makói hagyma 1888-ban a brüsszeli világkiállításon díjat is nyert.

A történelem során a város története teljesen összefonódott a hagymával, úgyhogy talán nem meglepő, hogy a hagymakultusz azóta is él.

Makón és környékén már a török hódoltság előtt folyt hagymatermesztés. Kedves legenda, hogy II. Ulászló király az 1510. évi pestisjárvány elől a Makótól tíz kilométerre eső Csanád várába menekült, és az ott termő, kitűnő minőségű hagymával kúrálta magát.

A 18. század második felében Csanád megyét kötelezték, hogy a katonaság ellátására – harcok idején – nagyobb mennyiségű vörös- és fokhagymáról gondoskodjék.

A hagymát előbb a házak kertjeiben, majd a közeli veteményeskertekben termelték, sőt az igény növekedésével a szőlőtőkék kivágásával a korábbi szőlőföldeken is. Így területileg is terjedt a hagymatermesztés.

A trianoni békeszerződés a makói hagymástársadalomnak különösen nagy veszteséget okozott: a hagymakörzet egy részét elcsatolták. Ezután a makói határ távolabbi övezeteiben és a megye nagybirtokosaitól béreltek hagymatermelésre földet. A haszonbérleti díj és ennek következtében a termelési költség nagyra szökött, és ez belső társadalmi feszültséget okozott. A világgazdasági válság éveiben egy mázsa hagyma előállításának költsége hat pengő volt, az eladási ár viszont csak 3-4 pengő. Egy ideig javulni látszott a helyzet, de ma már sajnos az a tendencia lelhető fel, hogy egyre kevesebb fiatal érez késztetést a hagymatermesztésre, mivel nem nyújt biztos megélhetést. A fókuszcsoporthoz interjúnk során megtudtuk, hogy bár valóban egyfajta hagymakultúra hatja át a várost, de mivel rengeteg munkával jár a termesztés, és az esetek többségében nem fizetődik ki, hiszen a például a holland hagyma sokkal olcsóbb, nem éri meg a mezőgazdaságnak ezen ágával foglalkozni. A fókuszcsoporthoz résztvevők egyértelműen azon a véleményen voltak, hogy napjainkban leginkább az idősek folytatnak hagymatermesztést, reménykedve, hogy a következő évben talán változik valami. A fiatalok már nem akarják erre építeni az életüket. Azért mégis érthető, hogy a hagyma, mint jelkép mindenhol visszaköszön a városban. Szeged felől érkezve a belváros előtti körforgalom díszé a Hagymaszobor. Ettől nem messze található a Hagymaház, mely a város központjaként funkcionál, ahol különböző színházi előadásokat, kiállításokat rendeznek. A színházteremben lévő ülések mindegyike mind színében, mind formájában hagymára emlékeztet.

Ha már a makói hagymáról van szó, nem feledkezhetünk meg az évente megrendezésre kerülő Hagymafesztiválról sem. Szeptember végén, a város szélén tartják ezt az igen nagy népszerűségnek örvendő szabadtéri mulatságot, amely koncertekkel, versenyekkel, étellel- itallal, és további érdekes programokkal várja az érdeklődőket napokon át.

Szintén fontos megemlíteni Hagymabált. Ezt minden évben a Korona étteremben tartják, és egy szűkebb, középkorú bálozó réteget érint igazán.

A Belváros északi részén található a Mozi, igaz, már csak hétvégente vetítenek benne filmeket. Szintén ezen a részen van a helyi piac és egy nagy városi park is. A mentális térképeken a fiatalok többsége bejelölte a Zsák nevű diszkót, ami elmondásuk szerint azért fontos, mert ez az egy ilyen jellegű szórakozóhely van a városban. Szinte mindenki jelölésre érdemesnek találta a csipkesort, ami a butiksnak felel meg.

Ha a 43-as főúton kelet felé tartunk, úgy távolodunk a Belvárostól, és Újváros, Honvéd városrész és Gerizdes körzetébe érünk. Nevével ellentétben, Újváros egyáltalán nem nevezhető újnak. Ez egy régi parasztházakból álló városrész, ami még akkor kapta a nevét, amikor a fókuszcsoporthoz „Ősmakó”-ként emlegetett város növekedni kezdett a betelepülők miatt. A város legújabb része Gerizdes, amely csupán 30 éve alakult ki. A hetvenes években a fiatalok oda építkeztek. Azóta természetesen már ez a rész sem nevezhető kifejezetten újnak. A fókuszcsoporthoz résztvevők szerint azóta nincs olyan terület, amely kimondottan az új építkezések számára lenne felparcellázva. Gerizdes és Újváros között fekszik a Honvéd. Ezen a területen a háború idején a honvédeknek adtak ingyen telkeket, innen az elnevezés. Kis házakkal volt beépítve, és már annak idején is nagyon szegényes volt. A fókuszcsoporthoz résztvevői úgy jellemezték ezt a rész, mint „Romanegyed”. Szerintük oda tényleg csak az megy, aki ott lakik, bár az utóbbi években megpróbálja a város fejleszteni. Például már vezet ki aszfaltos út. Ez az egy városrész lóg kicsit ki a sorból, a többi egy kerek egészet alkot. A megkérdezettek szerint nincs élesen meghúzható határvonal a városrészek között.

A fókuszcsoporthoz elmondattak szerint az emberek leginkább a belváros közelében szeretnek élni, itt található ugyanis a kertvárosi övezet. Legkevésbé pedig a Honvéd városrészben.

A KUTATÁS

Vizsgálódásaink célja Makó mobilitásának feltérképezése volt. Kutatásunk során két módszert alkalmaztunk, kérdőívet készítettünk, illetve ezeket lekérdeztük, valamint fókuszcsoporthoz interjút folytattunk. A nem reprezentatív kérdőívet 88 felnőtt és 135 diák töltötte ki. A diákok a következő iskolákba járnak: Galamb József Szakközépiskolába, Erdei Ferenc Kereskedelmi és Közgazdaságtani Szakközépiskolába, József Attila Gimnáziumba, illetve a Juhász Gyula Református Gimnáziumba. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a makói fiatalok hogyan látják a város jövőjét, milyen lehetőségeket látnak itt, illetve hogyan tervezik jövőjüket, Makó városában vagy esetleg valahol máshol. Ennek

érdekében végzős, tehát 17-18 éves fiatalokat kérdeztünk meg, mivel valószínűsítettük, hogy már valamennyire tisztában vannak terveiket illetően, de a mintába néhány fiatalabb is került.

HIPOTÉZISEK

Előzetes feltevésünk volt, hogy Makón nagy a munkanélküliség, így a város lakóinak jelentős része a közeli nagyvárosba, Szegedre jár dolgozni. Továbbá, mivel a fiatalok nem látják jövőjüket illetően lehetőségeket a városban, s mivel Makón nincs felsőoktatási intézmény, nagy részük más városban képzelel az életét.

Következő hipotézisünk az volt, hogy inkább azok ingáznak, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, mivel ők kapnak legkevésbé végzettségüknek megfelelő munkát Makón. Negyedik s egyben utolsó feltevésünk az volt, hogy mivel Makón ipari park épül, ez megoldást kínálhat a munkanélküliség megoldásának egy részére, s hogy a város lakói is nagy reményeket fűznek ennek a parknak a felépüléséhez.

A dolgozat első részében a diákok véleményét mutatjuk be. Háttérváltozóként használtuk az iskola típusát, tehát azt, hogy az illető gimnáziumba vagy szakközépiskolába jár-e, a kérdezett nemét illetve azt, hogy tervezi-e továbbtanulását valamilyen felsőfokú intézményben. A mintába 39 százalék fiú, illetve 61 százalék lány került. 41 százalékuk tanul gimnáziumban és 59 százalékuk szakközépiskolában. A továbbtanulási arányokat nézve megállapítható, hogy viszonylag nagy azoknak a hányada, akik tervezik valamilyen felsőfokú intézménybe való jelentkezésüket, ide tartozik a minta 70 százaléka. A makói végzős tanulók további 18 százaléka nem szeretne továbbtanulni, és azoknak az aránya, és 12 százalék azoké, akik még nem döntöttek ebben a kérdésben.

A kutatásban kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezettek szerint mi jelenti Makón jelenleg a legnagyobb problémát. Az első helyre a munkanélküliség került, a diákok 56 százaléka jelölte ezt meg. Második helyre az egyéb problémák kerültek, ahol csak a roma kisebbség említése volt számottevő. A harmadik leggyakrabban emlegetett probléma pedig a drága lakások voltak.

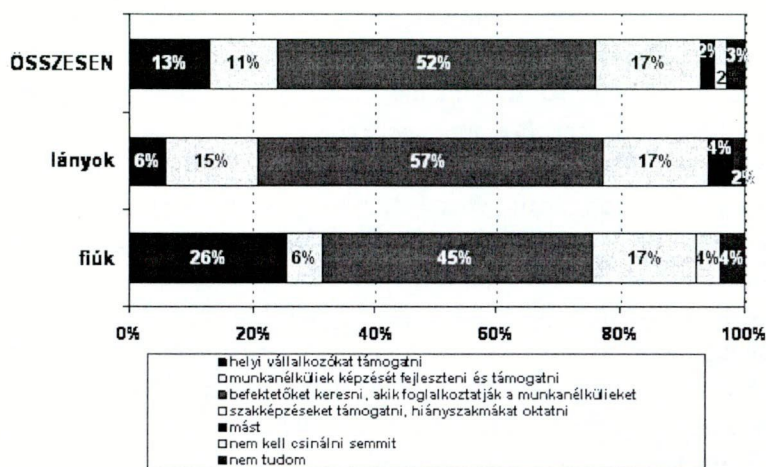
A fenti problémák közül a munkanélküliséggel kapcsolatos vélekedéseket részletesebben is vizsgáltuk. A válaszadók többsége szerint a munkanélküliség jelenleg nagy problémának tűnik: a megkérdezettek 44 százaléka látja így. További 32 százalékuk szerint a munkanélküliség még súlyosabb, azaz nagyon nagy probléma Makón.

Arra a kérdésre, hogy mit kellene tenni a város munkaerőpiacának fejlesztése érdekében a diákok több, mint fele (52%) jelölte meg a befektetők keresését. A második leggyakoribb említést a szakképzések támogatása kapta (17%). A helyi vállalkozók támogatását a diákok 13 százaléka preferálná.

A megkérdezett diákok 45 százaléka tartja lehetségesnek, hogy az elkövetkezendő öt évben munkát vállaljon külföldön. További ötödük mindenféleképpen szeretne, és csupán 12 százalékuk jelölte meg azt a lehetőséget, hogy semmi esetben sem tervezi külföldi munkavállalását a közeljövőben.

Ha ugyanezeket a kérdéseket megnézzük a különböző háttérváltozók szerint is, látható, hogy a fiúk és a lányok is a legnagyobb problémának a munkanélküliséget jelölték meg. Ezen a véleményen a lányok kétharmada volt, míg a fiúk között csak minden második válaszoló gondolta így. A fiúk viszonylag magas arányban bejelölték még a rossz utakat és rossz közlekedést is, a lányok pedig a drága lakásokra fektettek nagyobb hangsúlyt. Minkét csoport megegyezett abban, hogy a munkanélküliség kérdése a városban nagy problémát jelent. A fiúk 43 százaléka választotta ezt a lehetőséget, a lányok 45 százaléka. A lányok további 34 százaléka nagyon nagy problémának definiálta a munkanélküliséget, míg a fiúknak csak 28 százaléka. Tehát itt is ugyanaz a tendencia érvényesül, mint az előző kérdésnél, azaz a lányok nagyobb problémának látják a város munkanélküliségét, mint a fiúk.

Abban a kérdésben is hasonlóan vélekedik a két nem, hogy Makó munkaerőpiacának fejlesztése érdekében befektetőket kellene keresni, akik foglalkoztatják a munkanélkülieket, de a lányok nagyobb arányban jelölték meg ezt a kategóriát (56 százaléknyan), mint a fiúk (45 százalék). Második helyen a fiúk a helyi vállalkozók támogatását választották (25 százalékban), míg a lányok ebben a kérdésben inkább elmaradtak, mert ők a szakképzések fejlesztését, illetve a munkanélküliek oktatását részesítenék előnyben.

1. ábra: Szerinted mit kellene tenni Makó munkaerőpiacának fejlesztése érdekében?
– nemek szerint

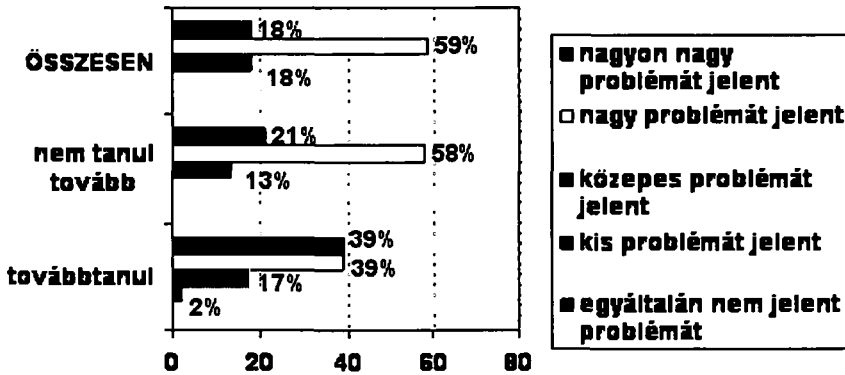
A külföldi munkavállalás tekintetében nagyjából hasonló eredményeket találtunk mindkét csoportnál. A fiúk 21 százaléka tervezi mindenképpen a közeljövőben, hogy külföldön szerencsét próbál, a lányok csaknem kéttizede. Mindenképpen Magyarországon szeretne maradni az elkövetkezendő öt évben a lányok 12, a fiúk 11 százaléka.

A továbbiakban ugyanezeket a kérdéseket hasonlítottuk össze a megkérdezettek továbbtanulási szándékai szerint. A munkanélküliséget, mint legnagyobb problémát a továbbtanulók 56 százaléka választotta. Nagy problémának látták továbbá a lakások magas árát is (10 százalékban).

A továbbtanulni nem szándékozóknál ez az arány másképp alakult. Közülük többen választották a munkanélküliséget, mint legnagyobb problémát (67 százalékban), második helyre pedig a lakások drágasága és a rossz utak osztoztak 8-8 százalékban.

A munkanélküliség mértékének megítélésénél a továbbtanulók ugyanolyan arányban tekintették a város munkanélküliségét nagy, illetve nagyon nagy problémának (39-39 százalékyian). A nem továbbtanulók közül nagy problémaként definiálták az állástalanságot 58 százalékyian, s nagyon nagyként 20

százaléknyian. Tehát a továbbtanulók inkább félnek a munkanélküliségtől, nagyobb problémának látják, mint azok, akik nem szándékoznak továbbtanulni.

2. ábra: Mit gondolsz, mekkora problémát jelent Makón a munkanélküliség?

A továbbtanulási szándékot elutasítók egynegyede inkább a helyi vállalkozókat támogatná a város munkaerőpiacának fejlesztése érdekében, s befektetőket keresne 46 százalékuk. A továbbtanulók is legnagyobb arányban – 53 százalékuk – a befektetők keresését részesíti előnyben, azonban ők a helyi vállalkozók támogatása helyett inkább a munkanélküliek szakképzését támogatnák (14 százalékuk). A nem továbbtanulók közül ezt a kategóriát senki sem választotta.

A két csoport között a külföldi munkavállalás tekintetében a legnagyobb eltérést ott találjuk, hogy a továbbtanulók több, mint fele tartja lehetségesnek ezt (51 százalékuk), míg a nem továbbtanulók csak 21 százalékban jelölték meg ezt a kategóriát, s ugyanilyen arányban jelölték meg azt a variációt is, hogy csak abban az esetben választaná a külföldi távozást, ha nem lenne más lehetősége.

A tanulóknál utolsó lépésben, aszerint tettünk különbséget, hogy valaki gimnáziumba vagy szakközépiskolába jár.

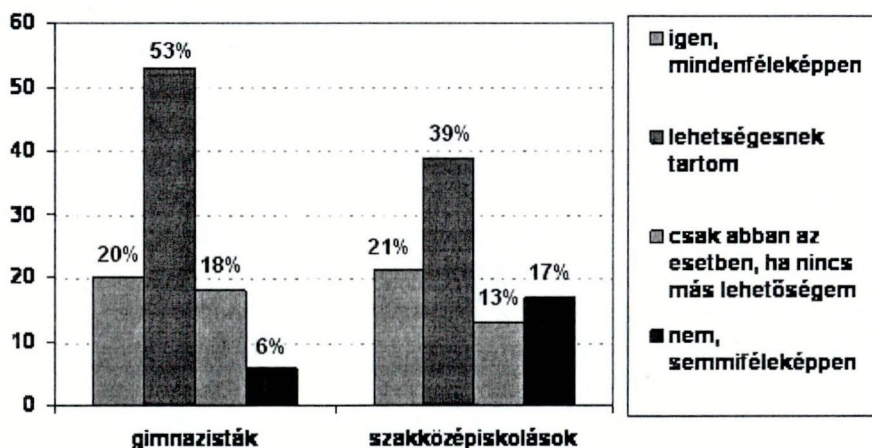
A legnagyobb probléma vizsgálatánál itt találtuk a legjelentősebb különbségeket. A gimnazisták közül „csak” 47, míg a szakközépiskolások közül 62 százaléknyian választották a munkanélküliséget a város legnagyobb problémájának. Az első csoportnál második helyre kerültek a drága lakások (15 száza-

lék), míg a másodiknál egyéb tényezőket választottak többen. Itt jelent meg a roma népesség „problémája”.

A gimnazisták 43 százaléka jelölte meg nagy problémának a munkanélküliséget, míg nagyon nagynak 36 százalék. A szakmunkásoknál ez az arány 46, illetve 30 százalékban osztozott.

A gimnazisták több, mint fele (51 százaléka), a szakközépiskolások 55 százaléka választotta a munkanélküliség lehetséges megoldásaként új befektetők keresését. Az első csoportnál 26 százalékban választották újabb lehetőségként a szakképzések támogatását is, a szakközépiskolások inkább a helyi vállalkozók támogatását preferálták – a gimnazisták közül ezt a megoldási módot senki sem jelölte meg.

A külföldi munkavállalás érdekesebbnek tűnik. A gimnazisták 53 százaléka lehetségesnek tartja ezt a lehetőséget, 6 százaléknian viszont teljesen elutasítják. A szakközépiskolások 40 százaléka tartja lehetségesnek külföldre távozását, azonban 17 százaléknian vannak ebben a csoportban képviseltetve azok, akik semmiféleképpen nem dolgoznának más országban. Tehát a gimnazisták szívesebben vállalnának munkát külföldön, mint a szakközépiskolások.

3. ábra: Szándékodban áll munkát vállalni külföldön az elkövetkezendő öt évben?

Kíváncsiak voltunk arra is, hogyan látják a diákok, Makó öt év múlva vonzó lakóhely lesz-e vagy sem. A középiskolások 52 százaléka választotta azt a lehetőséget, hogy a város nem lesz vonzó, és mindössze negyedrészüik mondta

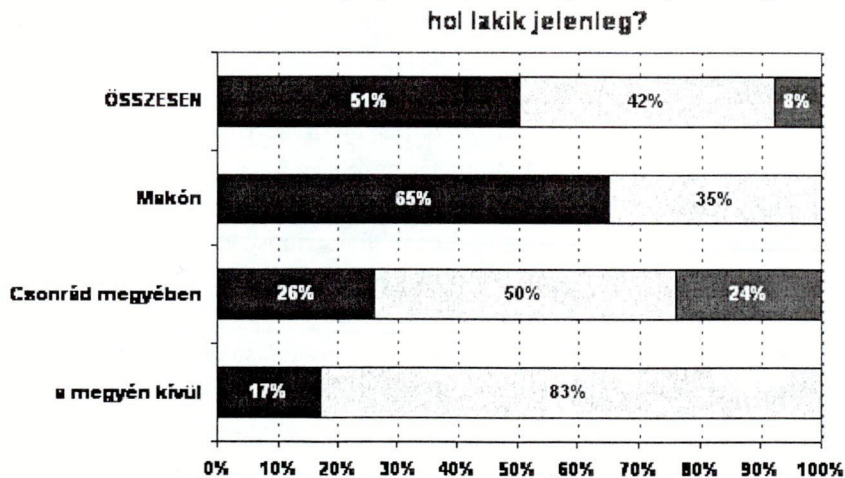
azt, hogy számára vonzó lakóhely lesz. 16 százaléknyan pedig köztes válaszlehetőséget választottak (is-is).

A mobilitás során két dolgot vizsgáltunk. Egyrészt a területi mobilitást, másrészt a szülők iskolázottságához viszonyított képzettség-változást.

A területi mobilitás vizsgálatakor összevetettük a diákok születési helyét jelenlegi lakóhelyükkel, s végül azzal a településsel, ahol életük további részét eltölteni „tervezik”. A diákok születési helyét három csoportba osztottuk: Makó, Csongrád megye, illetve megyén kívül születettek. Makón a diákok 64 százaléka született, Csongrád megyében 31 százaléka, és ennél messzebb, vagyis a megyén kívül a diákok alig 5 százaléka. Ezek után keresztábla segítségével összevetettük a középiskolások születési- illetve jelenlegi lakóhelyét. Megállapítható, hogy azok közül, akik Makón születtek kétharmaduk jelenleg is ebben a városban él, 35 százaléka pedig valamelyik környékbeli településen.

Azok, akik Csongrád megyében születtek, csupán fele részük lakik környékbeli településen, egynegyedük-egynegyedük pedig vagy Makón, vagy a megyén kívül. Azoknak a diákoknak túlnyomó többsége, akik a megyén kívül születtek, valamelyik környékbeli településre költöztek.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a makóiak többsége makói maradt, azok azonban akik nem itt születtek, de a városba járnak iskolába, többségük nem Makót választotta lakóhelyül, hanem valamelyik környező települést.

4. ábra: Területi mobilitás

Ha azt is bevonjuk az elemzésbe, hogy a diákok mely településen tervezik jövőjüket, az látszik, hogy a makóiaknak csak 29 százaléka tervezi azt, hogy iskolai tanulmányainak befejezése után továbbra is Makón szeretne élni. További 21 százaléknyan a megyében maradnának, ötödük pedig messzebbre költözne. Azoknak öt százaléka költözne be Makóra, akik jelenleg valamelyik környező településen laknak, ugyanakkor 50 százalékuk maradna a megye valamelyik településén. Ebből fakadóan úgy tűnik, a környező települések valamivel vonzóbbnak mutatkoznak, mint Makó.

Azok többsége, akik nem is Makón és nem is valamelyik környező településen élnek, azok körében találjuk legnagyobb arányban azokat, akik a megye más településén, vagy még messzebbre költöznének szívesen. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy tízből négy diák még nem rendelkezik kialakult véleményrel a kérdést illetően, függetlenül attól, hogy jelenleg hol lakik (Makón, a környékén, vagy esetleg máshol a megyén kívül).

A mobilitás további vizsgálatok az intergenerációs mobilitásra helyeztük a hangsúlyt. Mivel a diákok még nem fejezték be tanulmányaikat, ezért a továbbtanulási hajlandóságot vetettük össze a szülők befejezett iskolai végzettségével. Az adatokból az látszik, hogy bár nagy a továbbtanulni szándékozók aránya, mégis azok a diákok, akiknek édesapja legfeljebb 8 osztályt végzett kisebb arányban tervezik a továbbtanulást. A legalacsonyabban iskolázott szülők gyerekeinek 70, míg a diplomás csemeték 90 százaléka tervezi stúdiumainak folytatását.

Ha az édesanya legmagasabb befejezett iskolai végzettségét nézzük, megváltoznak az arányok, főleg a szakmunkás végzettségű anyukák gyerekeinél. Itt már csak a diákok 59 százaléka tervezi továbbtanulását, és 41 százalékuk nem. Azok között, akiknek édesanyja legfeljebb 8 általánost végzett, azonban nő a továbbtanulást tervezők aránya (78 százalékra).

Összességében elmondható, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei nagyobb arányban tervezik továbbtanulásukat, mint az alacsonyabb végzettségű szülők gyermekei. Ez a tendencia azonban nem érvényesül maradéktalanul, mivel a legfeljebb 8 általánossal rendelkező anyák gyermekei az érettségizett anyukák gyerekeivel hasonló arányban tervezik jelentkezésüket valamelyik felsőoktatási intézménybe.

A következőkben a felnőtt lakosság körében végzett kutatásunk eredményeit ismertetjük. A felnőtt megkérdezettek 78 százaléka teljes vagy részmunkaidőben dolgozik. Döntő hányaduk – 89 százalékuk Makón. Minden tizedik jelenleg is dolgozó megkérdezett valamelyik környező településen van állásban. Valószínűsíthetően azért jött ki ilyen magas arány a Makón dolgozókra, mivel általában napközben kérdőíveztünk, amikor az aktív népességnek csak a helyben dolgozó része volt megtalálható. Ennek kiküszöbölése érdekében megnéztük, a diákok szüleit is. A város iskoláiba járó diákok szülei közül az anyukák 58 százalékban dolgoznak Makón, 14 százalékban valamelyik környező településen, tizedük Szegeden, illetve kéttizedük a megyén kívül. 19 százalékuk nem dolgozik. Az apák 55 százaléka dolgozik a városban 24 százalékuk a környező településeken, 5 százalékuk Szegeden, további 14 százalékuk pedig messzebb, 8 százalékuk pedig munkanélküli. A kérdőív elején hasonló kérdésekre próbáltunk választ kapni, mint a diákoknál. Első lépésben így a diákok és a felnőttek válaszait vetjük össze.

Hasonlóan a diákok véleményéhez, a felnőtt lakosság is a város legnagyobb problémájának a munkanélküliséget jelölte meg legnagyobb arányban (75 százalékban). A rossz utak a felnőttek esetében a második legnagyobb problémának tűnik (10%). A diákok és a felnőttek véleményében a legnagyobb különbséget a drága lakások említésénél látjuk: 100-ból csak két felnőtt említette ezt meg problémaként.

A munkanélküliség kérdését tovább bontva kitűnik, hogy a felnőtt lakosság csaknem fele (48 százaléka) választotta a munkanélküliséget nagy problémának, míg 39 százaléka nagyon nagynak minősítette azt. A diákok 32 százaléka jelölte meg a munkanélküliséget nagyon nagy, míg 44 százalékuk nagy problémának. Közepes problémának a munkanélküliséget a diákok 17 százaléka választotta, míg a felnőttek 13 százaléka. A fiatalok igen kis számban, de megjelölték azt a dimenziót is, hogy az állástalanság Makón csak kis probléma, míg a felnőttek között ilyen nem is találtunk. Elmondható, hogy a felnőttek, akik már tapasztaltabak ilyen téren inkább félnek a munkanélküliségtől, mint a diákok.

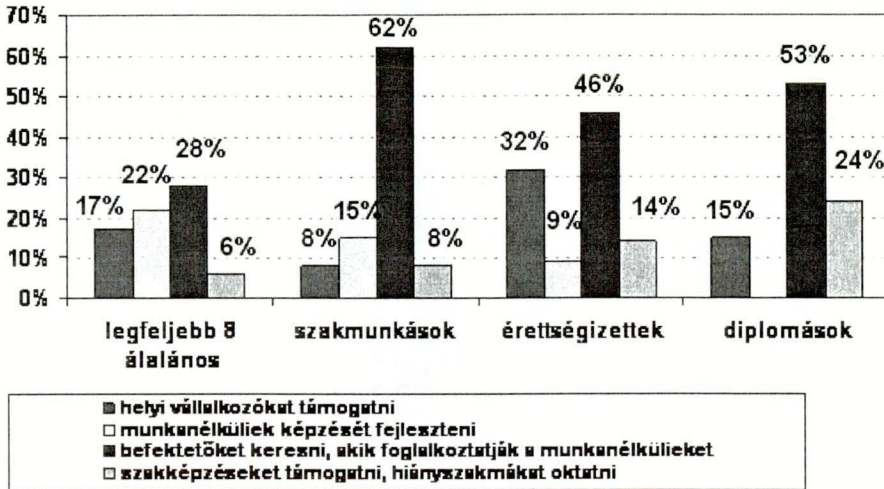
A felnőtteknél háttérváltozóként használtuk az iskolai végzettséget, illetve a megkérdezett nemét. Ezeket összevetettük az előzőekben tárgyalt kérdésekkel, majd a diákok válaszaival.

Az iskolai végzettséget négy kategóriában összegeztük: legfeljebb 8 általánost végzettek, szakmunkások, érettségizettek és diplomával rendelkezők.

Ha a város legnagyobb problémáira adott válaszokat összehasonlítjuk az iskolai végzettség függvényében, azt kapjuk, hogy mind a négy csoport a munkanélküliséget látja a legnagyobb problémának, de az érettségizettek választották legnagyobb arányban ezt a kategóriát (87 százalékban), s furcsa módon a legfeljebb 8 általánost végzettek a legkevésbé. A szakmunkások 54 százaléka nagy problémaként kezelte a munkanélküliséget, ennél súlyosabbnak pedig 39 százaléka. Itt is az érettségizettek félnek leginkább a munkanélküliségtől: nagy problémaként látja a munkanélküliséget a válaszadók 41 százaléka, és nagyon nagyon több, mint fele, vagyis 54 százaléka. A diplomások esetében ezek az arányok 53, illetve 29 százalék. Tehát a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül jelölték meg legkisebb arányban azt, hogy a városban nagyon nagy problémát jelentene a munkanélküliség.

Ha azt nézzük, hogy a különböző iskolai végzettséggel rendelkező felnőttek milyen megoldási javaslatokat tettek a munkanélküliség problémájának megoldására, látszik, hogy mindegyik csoport – a legfeljebb 8 általánost végzettektől a diplomásokig bezárólag – a befektetők keresését jelölte meg legnagyobb arányban. Ez különösen igaz a szakmunkásokra, akik 61 százalékban jelölték meg ezt a megoldási módot. A diplomások több, mint fele (53%) is ezt támogatná.

Lényeges különbségeket az iskolai csoportok között abban látunk, hogy mit jelöltek meg második lehetséges megoldásnak a munkanélküliség javítása érdekében. A legfeljebb 8 általánost végzetteknel és szakmunkásoknál ez a kategória a munkanélküliek képzése 22, illetve 15 százalékos választási gyakorisággal. Az érettségizetteknel második helyre a helyi vállalkozók támogatása került 32 százalékos aránnyal, míg a diplomások második leggyakrabban említett kategóriája a szakképzések támogatása volt. Érdekes módon a diplomások közül senki sem jelölte meg a munkanélküliek képzését, mint lehetséges megoldási javaslatot. Tehát látszik, hogy míg az alacsonyabb végzettségűek inkább a munkanélküliek képzését, a magasabb iskolai végzettségűek pedig inkább a helyi vállalkozók támogatását preferálják. A diplomásoknál pedig a szakképzések támogatása is kiemelkedik a többi lehetséges választás közül.

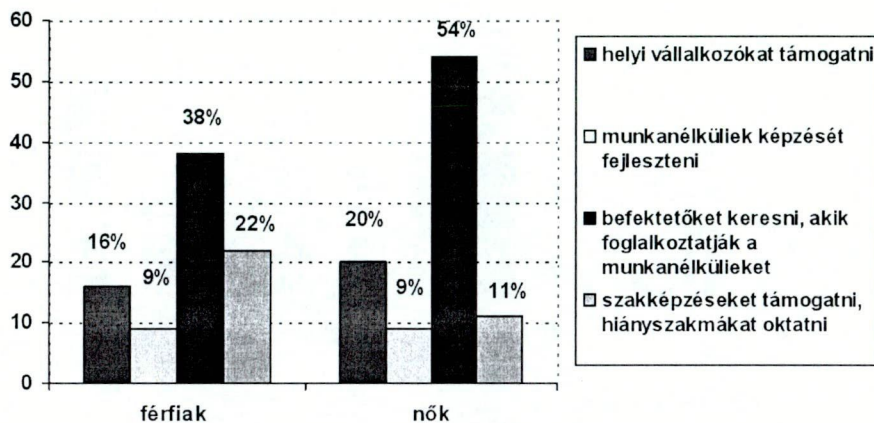

5. ábra: *On szerint mit kellene tenni Makó munkaerő-piacának fejlesztése érdekében – iskolázottság szerint*

A továbbiakban ugyanezeket a kérdéseket hasonlítottuk össze nem szerint. A legnagyobb problémának sorolta mindkét csoport a munkanélküliséget, bár a nők valamivel nagyobb arányban (77%). A férfiak még a rossz utakra is hangsúlyt fektettek, bár mindössze 13 százalékyian jelölték meg ezt a kategóriát.

A munkanélküliség megítélésének mértékekor mindkét nem képviselői közül a legtöbben a „nagy probléma” kategóriáját jelölték meg. Azonban ha megnézzük, hogy a férfiak, illetve a nők közül milyen arányban talált ez a válaszlehetőség támogatókra, észrevehető, hogy a nők többen találják az állástalanságot nagyon nagy problémának (43 százalékyian), mint a férfiak, akik közül ezt csak 31 százalékyian választották. Tehát elmondható, hogy a nők nagyobb százalékban félnek a munkanélküliségtől, mint a férfiak.

A munkanélküliség megoldására a nők nagyobb arányban választották a befektetők keresését (54 százalékuk), mint a férfiak, akik 38 százalékban jelölték meg ezt a megoldási módot. A nők kéttizede másodsorban inkább a helyi vállalkozókat támogatná, míg a férfiak inkább a szakképzéseket preferálnák. A nők csak kicsivel több, mint egytizede (11 százalékuk) látna ebben valamifajta lehetőséget.

6. ábra Ön szerint mit kellene tenni Makó munkaerő-piacának fejlesztése érdekében – nemek szerint

A következőkben összevetjük a felnőttek válaszait a fiatalok véleményeivel. A munkanélküliséget, mint legnagyobb problémát a városban a fiatalok 56, a felnőttek 75 százaléka említette, azaz a felnőttek ezt a problémát nagyobbak látják. A diákoknál második helyen szerepeltek a drága lakások, míg a felnőtteknél a rossz utak, illetve a rossz közlekedés.

A nemek összehasonlításánál hasonló arányokat találunk, a lányok illetve nők közül többen jelölték be a munkanélküliséget, mint Makó legnagyobb problémáját. A fiúk és férfiak nagy százalékban választották még a rossz utakat, illetve a rossz közlekedést, mint égető kérdést.

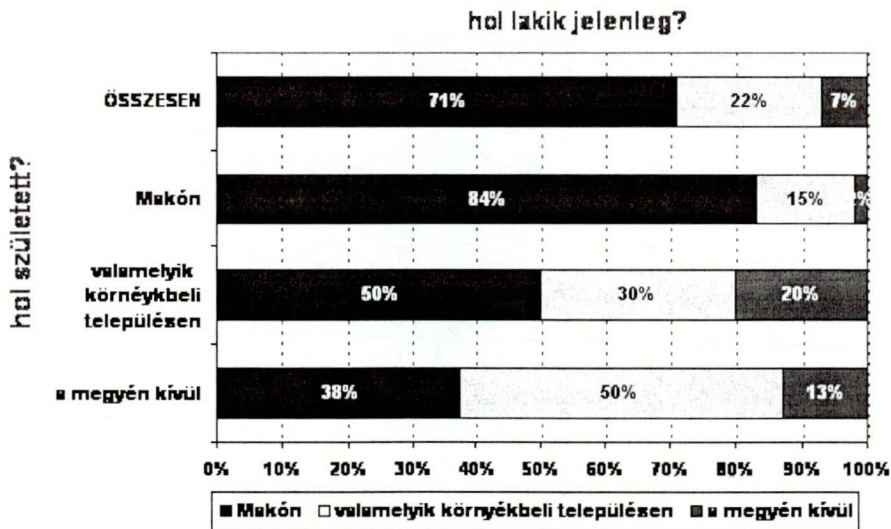
A város munkaerőpiacának fejlesztése érdekében tett javaslatok is eltérőek a fiúk-férfiak, illetve a lányok-nők körében. A gyengébb nem képviselői közül többen választják a befektetők támogatását (56-54 százalékyian), mint a fiúk illetve férfiak körében, akik ezt 45-38 százalékban jelölték meg. A leglényegesebb különbséget a szakképzések- illetve a helyi vállalkozók támogatásánál látjuk. Míg a fiúk egynegyede és a nők kéttizede a helyi vállalkozókat támogatná másodsorban, addig a lányok és a férfiak inkább a szakképzéseket preferálnák. A munkanélküliség mérséklésének lehetőségei közül a fiatalok és a felnőttek is egyaránt az új befektetők keresését jelölték meg. Amíg azonban a diplomá-

sok közül senki sem jelölte a munkanélküliek képzését, addig a továbbtanulni szándékozó diákok jelentős hányada ezt a kategóriát választotta.

A felnőtt lakosság véleményét is megnéztük arra vonatkozóan, hogy hogyan látják, megítélésük szerint Makó vonzó lakóhely lesz vagy sem öt év múlva. A megkérdezett felnőttek 31 százaléka szerint öt év múlva a város vonzó lakóhely lesz, ám ennél valamivel nagyobb arányban találjuk azokat, akik szerint nem (38%). A köztes választ adók (is-is) a minta ötödét képviselik.

A felnőtt mobilitását is kétféleképpen próbáltuk mérni. Az első lépésben itt is a születési és a jelenlegi lakóhelyet hasonlítottuk össze. A másodikban pedig a megkérdezettek iskolai végzettségét vetettük össze a szülők iskolázottságával.

A felnőtt megkérdezettek héttizede jelenleg Makón él. További ötödük valamelyik környező településen és tíz százalék alatt van azok aránya, akik ennél messzebb. A Makón születettek döntő hányada – 84 százaléka – az adatfelvétel idején is makói volt. Azoknak fele, akik valamelyik környező településen születtek, mára beköltözött a városba, és csak háromtizedük lakik jelenleg is valamelyik kistépülésen. A megyén kívül születetteknek majdnem négytizede Makón él jelenleg, de ennek a csoportnak a fele nem költözött be a városba.

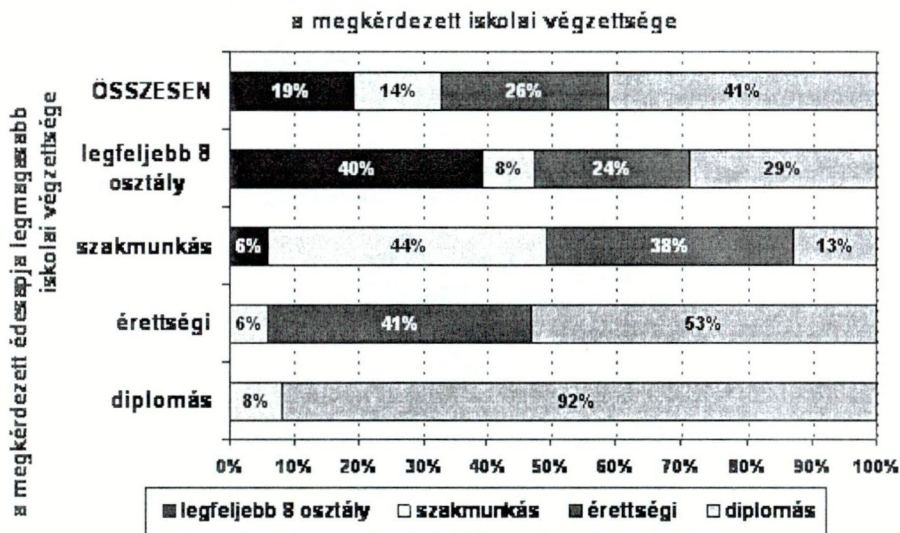
7. ábra: Területi mobilitás – felnőttek

Ezután áttérünk annak vizsgálatára, hogy a felnőtt lakosság az iskolázottság dimenziójában mennyire követte szüleit. Az adatok megjelenítése után látszik, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzett anyák gyerekei 39 százalékos arányban szintén legfeljebb az általános iskolát végezték el, 7 százaléknyan szakmunkásvizsgát és 26 százaléuk már érettségit szerzett. A diplomáig 30 százaléuk jutott el.

A szakmunkásképzőt végzett anyák gyerekei közül 9 százaléknyan végezték el legfeljebb az általános iskola 8 osztályát, 36 százaléuk édesanyjához hasonlóan szakmunkásképző iskolát végzett. Ugyanilyen arányban találjuk az érettségizetteket is, valamint 18 százalékbán a diplomásokat.

Az érettségizett anyától származó gyerekek 7 százaléka legfeljebb a 8 osztályt és ugyanennyien szakmunkásképzőt végeztek. 29 százalékbán találjuk az érettségizetteket, a diplomásokat pedig már 5 százalékos arányban.

A diplomás anyák gyerekei közül már mindenki legalább szakmunkásképzőt végzett. 7-7 százalékbán találjuk a szakmunkásképző iskolát végzetteket, illetve érettségivel rendelkezőket. A diplomások itt 87 százalékos arányban szerepelnek. Tehát látható, hogy minél magasabb iskolai végzettsége van valakinek annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy gyerekének is hasonló vagy magasabb iskolai végzettsége lesz.

8. ábra: A megkérdezettek és édesapjuk iskolázottságának összehasonlítása

Az apák azonban nagyobb befolyással bírnak. Itt az érettségivel rendelkező apák gyerekeinél már csak a gyerekek 6 százaléka szerzett ennél alacsonyabb végzettséget. A diplomás apák gyerekei 92 százalékban követték apjuk iskolai végzettségét. Tehát megállapítható, hogy a gyerekek nagy arányban követik szüleiket az iskolai végzettség tekintetében, és erőteljesebb hatást az apák gyakorolnak a családban.

Egyik hipotézisünk az volt, hogy a város lakói lehetőséget látnak a városban épülő ipari parkban. Hogy kiderítsük ennek valóságtartalmát ezekre vonatkozó kérdéseket is feltettünk a kérdőívben. A megkérdezettek jelentős része (88 százaléka) hallott az ipari park épüléséről, és csupán 12 százalékuk nem. Amikor arra kérdeztünk rá, hogy mit várnak ennek a parknak a felépülésétől, a lakók 36 százaléka említette azt a válaszlehetőséget, hogy ez csökkenti fogja Makón a munkanélküliséget. Ez kevesebb, mint amennyit vártunk. Azonban a fókuszcsoportos beszélgetés alkalmával megtudtuk, hogy ez az ipari park már tíz éve épül. Először az emberek valóban nagy reményeket fűztek ennek a parknak a felépüléséhez, később azonban ezek a remények egyre inkább alábbhagytak.

Kutatásunk harmadik módszere a fókuszcsoportos-interjú volt. Az interjún nyolc ember vett részt, akiket igyekeztünk úgy összeválogatni, hogy Makón dolgozó, illetve Makón lakó, de máshol dolgozó személy is nyilatkozthasson. A csoportba két nyugdíjas, illetve hat fiatalabb személy került, akik harminc évesek, illetve annál fiatalabbak voltak. Szerettünk volna idősebb középkorúakat is bevonni a csoportba, de a fiatalok nagyobb hajlandóságot mutattak irányunkba. A beszélgetésre a város művelődési házaként funkcionáló Hagymaházban került sor. Az interjú körülbelül másfél órát vett igénybe. Az alábbiakban a csoport résztvevőit, véleményét ismertetjük.

Az első résztvevő *László*, aki 65 éves. Nem tősgyökeres makói, negyven évvel ezelőtt házasodott be a városba. Jelenleg nyugdíjas, korábban pedagógus volt.

A következő *Margit*, aki László felesége, jelenleg szintén nyugdíjas, és ő is pedagógus volt. Tősgyökeres makói.

A harmadik résztvevő *Júlia*, 30 éves és szintén pedagógus. Ő naponta ingázik Szegedre.

Negyedik *Timi*, akinek családja mezőgazdasággal foglalkozik, ő pedig egy magánnyelviskolában dolgozik. Tősgyökeres makói.

Kati a városi televíziónál dolgozik, részmunkaidőben tolmács, és Szegeden angoltanárként is dolgozik.

Katalin 22 éves, még nem dolgozik, ugyanis most fejezi be Szegeden a főiskolát.

Tamás 30 éves, tősgyökeres makói. Tanári végzettsége van, de jelenleg nem ebben a munkakörben Szegeden dolgozik.

Kinga, szintén tősgyökeres, jelenleg a város Polgármesteri Hivatalában tevékenykedik.

A beszélgetés célja elsősorban az volt, hogy még több információt gyűjtsünk arról, hogy hogyan látják az itt élők a munkanélküliséget, milyen megoldási javaslatok vannak a probléma mérséklésére. Itt is rákérdeztünk arra, hogy megítélésük szerint vannak-e Makón a fiataloknak lehetőségeik, és ha igen, milyenek. A fókuszcsoporthozos beszélgetés során kitértünk arra is, hogy a hagyomány-kultúra milyen szerepet tölt be az itt lakók életében.

A résztvevők elmesélték, hogy régebben a városban mindenki mezőgazdasággal foglalkozott, ebből jelenleg azonban nem lehet megélni, így a szülők inkább a (tovább-)tanulásra ösztönzik gyermekeiket.

„A hagyományra épülő gazdaság sajnos már nem életképes. Egyre kevesebben foglalkoznak ezzel. [...] bár Makón még mindig domináns a mezőgazdaság, mivel a rendszerváltás után minden ipari telepet megszüntettek.”

Azt is megtudtuk, hogy a hagyomány a fiatalok életében egyre inkább elveszti jelentőségét.

„A hagyomány ápolása már nem jelentős, leginkább a rá épülő szórakozási lehetőség jelentős. Van hagyományház, hagyománybál, hagyományfesztivál, gasztronómiai hagyománykavalkád, hagyománybör, leginkább ezek éltetik a hagyományt.”

Ezután a munkanélküliség problémájáról beszélgettünk. Az ügy súlyosságát jelzi, hogy a résztvevők szerint „Makón a legmagasabb a munkanélküli ráta”. Tibi megjegyezte, hogy náluk a családból senki sem dolgozik Makón, mert nem kaptak itt állást. Leginkább a vállalkozásokban látták a résztvevők a jövőt:

„Makón az egyetlen lehetőségnek a vállalkozásokat látjuk, vállalkozókat keresni, akik megoldják azokat a dolgokat, amit a magánember nem. Teremthetnének munkahelyeket [...] pillanatnyilag a magánvállalkozások, amik viszonylagos biztonságot nyújtanak.”

Azonban megjegyzik, hogy ebbe csak komoly anyagi háttérrel lehet belekezdeni. A résztvevőktől megtudtuk, hogy érdekes módon jellemző, hogy a makói ingázók egy jelentős része a környező településekre jár dolgozni, a környező településekről pedig sokan járnak át Makóra. Ezt, mint megoldásra váró problémát említették.

A fiatalok helyzetére is rákérdeztünk.

„Maga a városkép mostanában rengeteget fejlődött, azonban az ifjúságnak itt nincs jövőképe, nincs megélhetést biztosító munkahely. Nincs felsőfokú intézmény, nincs gyára, nincs ipara. Ma már a pedagógus sem tud elhelyezkedni, pedig eddig ez azért biztosnak tűnt. Nincs ma egy olyan állás Makón, amiben felsőfokú végzettséggel el lehetne helyezkedni.”

Továbbá megjegyezték azt is, hogy Makón – Szegeddel ellentétben – nem lehet kapcsolatokat építeni. A külföldi munkavállalást is lehetséges megoldásként jött szóba a fiataloknál:

„Természetesen a külföld jelenti manapság a fiatalok számára az egyetlen olyan megoldást, mely valamilyen szinten megoldhatja az egyéni problémákat”.

A beszélgetésből azonban kiderül, hogy az itt lakók igen erősen kötődnek is a városhoz és szeretnek itt élni:

„– Az emberek szeretnek itt élni. Nem lehet azt mondani, hogy nem fejlődik semmi. Az itt élő emberek ragaszkodnak a területhez. Jó a közérzet. A kötődés az nagyon jelentős.

*– Vállalom, hogy a munkámat máshol végzem, de visszatérek a biztoshoz, a gyöke-
rekhez, érzelmileg sok ember így gondolkodik.”*

Az épülő Ipari Park megítélésére is kíváncsiak voltunk. Megtudtuk, hogy korábban nagy várakozásai voltak az embereknek ezzel kapcsolatban. Az Ipari Park azonban nagyon régóta épül, tehát ez a remény egyre inkább alábbhagyott:

„Tulajdonképpen sajnos semmit nem látunk még belőle, az én véleményem az, hogy nagyon betegesen halad ez az Ipari Park.”

– Nincs autópálya, nincs igazán jó vasúti közlekedés, sok minden hátráltatja azt, hogy ez igazán hatékony vállalkozás legyen. Amíg nincs autópálya, addig sajnos ez nem haladhat előre.

– Lehetőségnek mindenképp lehetőség [...]

– Most komolyan. Öt évvel ezelőtt ott volt egy tábla, hogy itt fog épülni az Ipari Park. Aztán, amikor nagyon sok idő múlva is ott volt az a tábla, és egyre koszosabb lett, és közben nem változott semmi, csak néhány gaz, meg bokor nőtt ki addigra, akkor az embereket már nem foglalkoztatta, hogy mi is lesz itt.”

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásunkból kiderült, hogy Makón valóban nagy probléma a munkanélküliség. Az állástalanságtól ráadásul nemcsak az aktívak, hanem a fiatalok is félnek. Úgy tűnik, a legalább tíz éve épülő ipari park ezeken a félelmeken és ezen a problémán nem segít. A korábban a városnak identitást adó hagymatermesztés ma már nem biztosít elég megélhetést, leginkább kulturális szerepet tölt be az emberek életében. A mobilitást jellemző adatokból az is látszik, hogy Makó gazdaságát nem lehet önállóan szemlélni, mert az egy gazdasági teret alkot a környező településekkel. Hipotézisünkkel ellentétben – azaz hogy a makói munkavállalók jelentős részének munkahelye Szegeden van – azt mondhatjuk, hogy főleg a környező települések jelentik a makói munkaerő-piac szűk határát. Főleg gazdasági okokat emelhetünk ki a fiatalok elvándorlási szándékában. Riasztó, hogy tíz városi fiatalból csak hárman gondolják úgy, hogy jövőjük a városban biztosított.

Kovács Eszter – Marton Melinda – Paku Áron

EGY SOKNEMZETISÉGŰ TELEPÜLÉS ETNIKAI KONFLIKTUSAI (2005)

BEVEZETÉS

Kutatásunkat egy soknemzetiségű kis faluban végeztük. Választásunk azért esett erre a településre, mert itt nagy arányban találhatók meg a cigány származású emberek és más nemzetiségűek is. Mivel a szerbek és a románok gyorsan asszimilálódtak, ezért a cigányokra fókuszáltunk a vizsgálat során.

Kizárólag kvalitatív módszerekre támaszkodtunk, mivel célunk a településen található problémák, tendenciák, társadalmi folyamatok feltárása. E kvalitatív vizsgálat egy esetleges átfogó, komplex kutatás részét képezheti a későbbiekben. A kutatásunk kezdeti szakaszában résztvevő megfigyeléssel dolgoztunk, melynek során bejártuk a települést. Az itt lakó emberekkel folytatott beszélgetések alkalomával fényt derítettünk a releváns kérdésekre. Így körvonalazódott számunkra, hogy a vizsgálatban mely témákat kell érintenünk. Kiderült az, hogy problémák csak a cigány kisebbséggel kapcsolatban merülnek fel.

„A románokkal, szerbekkel nincs baj...”

Következő lépésként mélyinterjút készítettünk a Cigány Kisebbségi Önkormányzat (CKÖ) vezetőjével. Sajnálatos módon a Kisebbségi Önkormányzatban nem volt lehetőségünk fókuszcsoporthoz interjút készíteni, mert az irodában csupán a vezető volt kompetens a témában, hiszen rajta kívül csak egy rövid ideje foglalkoztatott asszisztens dolgozik itt. (A képviselőtestületi tagok pedig nem voltak elérhetőek.) Meglátásunk szerint a vezető maximálisan kielégítő információkat közölt. Ezután fókuszcsoporthoz interjúkat készítettünk, amelyekben a hangsúlyt azokra a problémákra fektettük, amiket a résztvevő megfigyelés során feltártunk.

Az interjúkat a következő közintézmények dolgozóival készítettük: önkormányzat, óvoda, iskola. Az interjúk kiegészítő módszereként mentális térképeket rajzoltattunk, illetve rövid kérdőíveket használtunk. A mentális térképek segítségével szerettük volna a különböző településrészeket és a településszerkezetet megismerni a helyiek szemszögéből. A kérdőívben néhány kérdést tettünk fel az etnikai konfliktusok és a különböző népcsoportokkal szemben élő sztereotípiák, rejtett előítéletek feltárására. A kérdéseket egytől-egyig zárt formában tettük fel a gyors kitölthetőség, a könnyebb elemezhetőség és átláthatóság érdekében.

Mivel a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során csupán a többségi társadalom tagjainak véleményéről, attitűdjeiről kaptunk képet, ezért tartottuk fontosnak a CKÖ vezetőjének megkérdezését, aki maga is cigány származású. Úgy gondoljuk, hogy így betekintést kaptunk az itt lakó cigányság mindennapi problémáiba.

Az előzetes beszélgetések során olyan közvetlen kapcsolat alakult ki a kutatásban résztvevőkkel, hogy a kutatás minden fázisában mindhárman részt vettünk. Így lehetőségünk nyílt arra is, hogy a csoportos interjúk során több szempontból is megközelítsük az adott problémát. Mivel három fókuszcsoporthoz tartozó interjút készítettünk, így mindhármunknak lehetősége nyílt a moderátor szerep kipróbálására. Mivel az interjúalanyok nem járultak hozzá, ahhoz hogy videofelvételt készítsünk a beszélgetésről, ezért csak hangfelvételek állnak a rendelkezésünkre. A csoportdinamika megfigyelésében is előnyünkre vált, hogy az interjúk lefolytatásában mindhárman jelen voltunk. A csoportdinamika eltérő módon nyilvánult meg az egyes fókuszcsoporthoz tartozó interjúkban. Törekedtünk arra, hogy mindegyik résztvevő egyaránt kifejtse álláspontját a felmerülő kérdésekkel kapcsolatban. Meglátásunk szerint az óvodában sikerült a legjobban kiküszöbölni a vezető dominanciáját, így jelenléte nem feszélyezte a résztvevők véleménynyilvánításait. A másik két esetben érezhető volt az adott intézmény vezetőjének befolyása a többi résztvevő véleményformálására, ezt természetesen a lehetőségekhez mérten próbáltuk kiküszöbölni.

KIINDULÓ HIPOTÉZISEK

Legfőbb hipotézisünk, hogy a vizsgált településen van etnikai konfliktus. Egyéb hipotéziseink:

- a cigány kisebbség területileg és iskolán belül szegregálódik
- a cigány szülők nem járatják (rendszeresen) gyermeküket óvodába
- a település és az iskola „elcigányosodása” következtében a tehetsős szülők gyermekeiket más település iskoláiba íratják be
- a cigány származású gyermekek szociokulturális háttérük miatt hátrányokkal küszködnek

ÁLTALÁNOS TELEPÜLÉSISMERTETÉS

A vizsgált település az ország dél-keleti részén, a Maros folyó partján, a magyar-román határ közelében fekszik. A falu régészeti leletei a rézkorba nyúlnak vissza. A bécsi udvar a török kiűzése után (1700-1750-ben) a Maros vonalán szerb lakosokból katonai határőrvidéket tartott fent. Feloszlata után románok és cigányok, később magyarok települtek be. A vegyes etnikumnak megfelelően négy temploma épült. A valamikor műemléki védettséget élvező mai román ortodox templomot 1808-ban emelték késő román stílusban. Ennek kibővített mása a szerb ortodox templom (1880). A reformátusok neogótikus (1912), a katolikusok neoromán stílusban (1939) építették meg templomukat.

A XIX. század közepén a község lakossága még 2800 fő feletti, ám a következő évtizedekben a népesség a politikai tendenciák miatt és a munkahely hiányából adódóan megfogyatkozott (lásd melléklet).

A településen jelenleg 720 lakóház van, de az elvándorlásból adódóan jelenleg 92 üres lakótelek és 95 lakatlan lakóépület van. Azt mondhatjuk, hogy a falura jellemző az előregedés. Ebből adódóan a telek és lakóház árak igen alacsonyak, így a környező városokból az alacsonyabb társadalmi rétegből származó családok települnek ide. Az 1990-es évek elejétől tapasztalható, hogy Romániából is települtek át családok a jobb megélhetés reményében. A betelepülő családokra jellemző a magas gyermekszám. A legnagyobb gondot a családok folyamatos elszegényedése és a munkanélküliség jelenti.

A munkanélküliségnek köszönhetően a községben az ingázók száma igen jelentős, bár az 1990. évi adatok szerint 407 fő ingázott a településről, míg 2001-ben 227 fő. Jelenleg (2005) a munkaképes korúak közel 60%-a jár el dol-

gozni a településről. A munkanélküliségi ráta az 1990-es évektől folyamatosan nő (lásd melléklet).

A magas munkanélküliségi arány okai egyrészt a munkahelyek megszűnése, másrészt az alacsony iskolai végzettség – mely főként a cigányokra vonatkozik, többségük csak a 8 osztályt vagy a szakmunkásképzőt végezte el, ez a végzettség azonban mára már a munkaerőpiacon létjogosultságát veszítette. A cigányok körében nem adottak az érvényesüléshez szükséges feltételek. Egyedüli fix munkalehetőségek a különböző intézményekben és boltokban vannak. A családok többsége helyi gazdálkodással, földműveléssel, állattartással foglalkozik. /lásd melléklet táblázatai/

A CIGÁNYOK HELYZETE A TELEPÜLÉSEN

A településen a cigány etnikumhoz tartozók több mint egy harmados arányban képviseltetik magukat. Mivel 1973-ban felszámolták a cigánytelepet, mely a falu északi határában volt, így ma már területileg nem szegregálódnak. Kezdetben a tehetősebb cigány családok költöztek a falu központjába, azonban mára már a cigányok többsége szétszórtnan található a faluban, anyagi helyzetre való tekintet nélkül. Az alacsony ingatlanárak a környező nagyobb városok (Szeged, Hódmezővásárhely, Makó) cigányságát vonzzák a településre. Az évtizedek óta itt lakó (őslakos) és a beköltözött cigányok között éles ellentét figyelhető meg. A cigányok többségére rossz anyagi és marginális társadalmi helyzet jellemző. Magas közöttük a munkanélküliség aránya, ami azonban nem kizárólag rájuk jellemző, hanem a településen élő összes nemzetiség meghatározó problémája. A népcsoportok között a munkavállalási hajlandóságban található nagy különbség. Az aktív korú cigányokat még a különböző foglalkoztatási programokkal is nehéz beintegrálni a munka világába. Az iskolában szintén megjelenik ez a hajlandóságbeli különbség, melynek következtében teljesítményük alatta marad az átlagos szintnek.

A falu számára nagy problémát jelent a szociális háttérükben jelentkező „elmaradottság”. A sokszor nyomorban élő cigányok helyzetének feljavítása plusz anyagi terhet ró a helyi önkormányzatra.

A KUTATÁS KULCSKÉRDÉSEI

TELEPÜLÉSI SZEGREGÁCIÓ

A szegregáció feltárása érdekében a fókuszcsoportban résztvevő személyekkel mentális térképeket rajzoltattunk. Megkértük a résztvevőket, hogy egy üres lapra vázolják le a településről kialakult képüket, valamint nevezzék meg és jellemezzék néhány szóval a településrészeket.

A rajzok alapján egy tipikus alföldi falu képe körvonalazódik, a valamikori tudatos betelepítést jelzi a sakktáblaszerű elrendezés. A mentális térképek elemzéséből kitűnik, hogy a település nem tagolható kisebb egységekre. A rajzok többségén az egyes utcákat jelölték meg, a közintézményeket és a fent említett négy templomot. Kivétel nélkül mindegyik rajzon megjelent a polgármesteri hivatal, az iskola, az óvoda, a posta, az orvosi rendelő, a település legnagyobb boltja, számos esetben bejelölték a kisebbségi önkormányzatokat, a kultúrházat, a teleházat, az egészségházat, az italboltokat. A vasút és a buszmegálló berajzolása, illetve a szomszédos települések feltüntetése jelzi a faluban található nagymértékű ingázást.

A térképek egy részén csupán a faluközpontot ábrázolták, mivel ez a település egyetlen csomópontja. A település centruma egyetlen kereszteződés köré sűrűsödik, ez jelenti az egyetlen fontos találkozási és tájékozódási pontot is. Feltehetően ezeket a térképeket az itt dolgozó, de nem itt élő ingázók készítették. Számukra a település azonos annak központjával. A rajzok kisebb hányadán azonban az egész települést a határaival együtt tüntették fel. A különböző intézményekben készített térképek között jelentős eltérések nem tapasztalhatók. Ennek oka valószínűsíthetően a település kis méretéből adódik. A legszembetűnőbb különbség az önkormányzatnál készített térképeknél lelhető fel. Ezeken megjelenik a Maros folyó és a településsel egy közigazgatási egységet képező apró tanyavilág. A folyó feltüntetésének oka az éppen aktuális probléma, a falut sújtó belvíz, amelynek megoldása az önkormányzat feladatkörébe tartozik. Emiatt jelenik meg a térképeken az említett tanyavilág is.

1973-ban a település egykori cigánytelepét (Dankó Pista telep) megszüntették, így mára már a területi szegregáció nem jellemző a településre. A megkérdezettek egytől-egyig úgy vélekednek, hogy nincsenek elkülönülve a falun be-

lül az egyes nemzetiségek. Számukra mára természetessé vált, hogy egymás mellett különböző nemzetiségek élnek. A szétszóródás okai között említendőek az alacsony ingatlanárak, valamint a nagyfokú tolerancia az együttélés tekintetében.

*„Számunkra teljesen természetes dolog, hogy magyarnak cigány,
cigánynak magyar szomszédja van.”*

A településen csupán egyetlen utca van, ahol főként cigányok élnek, de ennek sem a tudatos elkülönítés az oka; korábban ez az utca is része volt az egykori cigánytelepnek. Jellemző, hogy a szomszédos házakban cigány családok laknak, de ez a saját választásuk eredményeképpen alakult így. A cigány identitás megőrzése érdekében fontosnak tartják a családi kötelékek intenzív ápolását, amelynek feltétele a nagycsaládos életforma. Ennek segítségével tudják biztosítani a cigány tradíciók fennmaradását. A cigány közösségek így módon való tudatos fenntartása az élet számos területén segítséget nyújt a csoportba tartozók számára. Közösен küzdenek meg a felmerülő nehézségekkel, ami nagyfokú összefogást mutat. Az egymás közelében élés lehetőséget teremt a társas támogatás minden megnyilvánulási formájára. E társas támogatás túlélési stratégiát jelent számukra. Az ilyen nagymértékű összetartás társadalmi bezárkózáshoz vezet. A többség izoláltnak látja a nagy létszámú kolóniákat. Ezt a bezárkózási stratégiát esetenként a vegyes házasságok törik meg, ami manapság egyre nagyobb mértéket ölt. Ez is bizonyítja, hogy a településen a különböző nemzetiségek között nincsenek éles határvonalak.

AZ ŐSLAKOS CIGÁNYOK ÉS AZ ÚJONNAN BETELEPÜLT CIGÁNYOK KÖZÖTTI ELLENTÉT

A terep bejárása során az ott lakókkal beszélgetve kiderült számunkra, hogy az ott lakó cigányok két csoportra oszlanak: az őslakos cigányokra és a környező nagyvárosokból idetelepültekre. A két csoport között mély ellentétek tapinthatók ki. Interjúink során a többségi társadalomhoz tartozó emberek, és a cigány önkormányzat vezetője is beszéltek ezekről az ellentétekről.

Az interjúalanyok elmondása szerint az őslakos cigányokkal kapcsolatban pusztán kisebb problémák jelentkeznek. Az évtizedek óta tartó együttélés „kitermelte” a többségi társadalom toleranciáját feléjük. Az együvé tartozás érzését erősítette az a tény, hogy régóta együtt élnek, jól ismerik és elfogadták egymást, valamint hasonlóképpen szocializálódtak. A velük kapcsolatban esetlegesen felmerülő problémákat informális úton el tudják intézni. A különböző intézmények felé nagyobb fokú együttműködést mutatnak. Lakáskörülményeiken és szociokulturális hátterükön is érezhetőek az asszimilációs hatások, mely viselkedésbeli konformizmusban is megnyilvánul, a település normáihoz jól alkalmazkodnak. Pozitív véleményként hangzott el az is velük kapcsolatban, hogy motiváltabbak a munkavállalásban, a számukra szervezett programokban való részvételben. Törekednek helyzetük javítására, valamint a szociális juttatásokat is kevesebben veszik igénybe. Hajlandóbbak az együttműködésre a település fejlesztését érintő munkálataiban (pl. részt vettek a játszótér felújításában, a falu parkosításában). Különös jelenségként említhetjük, hogy nem beszélik a cigány nyelvet, ugyanis ők Romániából költöztek át, így az anyanyelvük román.

A betelepülőkkel kapcsolatban igen negatív vélemények hangzottak el. Ők azok, akik a rendszerváltás után kezdtek beáramlani a faluba. Ezt a csoportot a közeli nagyvárosok dobták ki magukból. A városokban kapott önkormányzati lakásokat a rendszerváltás után igen kedvező áron kapták meg. Az így tulajdonukba került mára felértékelődött lakásokat lelakták, és a „gyors pénz” reményében áron alul értékesítették. Ebből a pénzből vásároltak ezen a településen olcsó, kevésbé jó állapotú házakat, a megmaradt összegből pedig hedonista életmódot folytattak, amíg az el nem fogyott. Ezt az életvitelt azonban csupán rövid ideig tudták finanszírozni. Ahogy a pénzük elfogyott, nélkülözés következett, és így kénytelenek voltak megszabadulni néhány ingóságuktól is, ami nemtörődomségükről árulkodik. A városokból magukkal hozták a tipikus nagyvárosi lét problémáit, így a különböző devianciákat. Többen említették az alkoholizmust, azt, hogy a betelepülők beköltözésével terjedt el a droghasználat, növekedett a prostitúció mértéke. Igen elterjedt körükben a bűnözés is. Jellemzi őket az elszemélytelenedés, az ellenséges beállítódás, mely megnyilvánul a közösségi ügyekhez való hozzáállásukban. A beilleszkedési zavarok következtében nem alakult ki az őslakos cigányokra jellemző szoros kapcsolat, a többségi társadalom által diktált normákhoz való igazodás és

az együttműködésre való hajlandóság. A könnyelmű életvitelükből kialakuló nyomor enyhítése érdekében sokan próbálnak (kizárólag) a szociális segélyekre, támogatásokra támaszkodni – gyakran erőszakos módon. Az önkormányzati dolgozók elmondása szerint a segélyek igénylésekor is a nagyvárosi segélyezés mértékét követelik, melynek a település nagyságánál fogva nem tud eleget tenni. Ebből adódóan többször alakulnak ki komoly konfliktusok.

CIGÁNY GYERMEKEK ÓVODAI NEVELÉSE

Egy Havas – Kemény – Liskó- féle kutatás (Havas-Kemény-Liskó 2002) arra az eredményre jutott, hogy a cigány szülők nem, vagy nem rendszeresen járatják óvodába a gyermekeiket. Ennek okai között említik a családi, anyagi problémákat, az óvoda és szülők közötti kulturális távolságot, és azt, hogy a szülők sokszor feleslegesnek tartják a gyermekek óvodába járatását. Kutatásunk során ezen problémák feltárására is törekedtünk.

A szociális szempontból hátrányos helyzetben lévő gyermekek számára nagyon fontos helyszín az óvoda, mely fontos érzelmi szocializációs közeg. A gyermekek a családi szocializáció mellett a társadalmi együttélés írott és íratlan szabályait, normáit és szokásait, tágabb környezetük hagyományait sajátítják el ebben az intézményben.

Az interjú elején rákérdeztünk, hogy mi alapján tartanak egy gyereket cigánynak. Elmondták, hogy egyrészt a gyakori vegyes házasságok miatt nem könnyű megállapítani a valós származást, másrészt kihangsúlyozták, hogy nem szeretik még szóban sem megkülönböztetni a cigányokat a nem cigányoktól. Az óvodapedagógusok azokat tekintik cigánynak, akiknek felmenőik szintén cigányok, és azokat, akik cigányokra jellemző életmódot folytatnak.

Ebben az intézményben nem bánnak másképpen az egyes nemzetiségekkel, nagyfokú toleranciával kezelik a másságot. Hozzá tartozik ehhez az is, hogy a gyerekek ekkor még nem viselik magukon a tipikusan cigánynak tartott jegyeket.

Régebben a település óvodájára is jellemzőek voltak a fent említett kutatásban feltárt tendenciák. Ma már természetesebb, hogy a 3. életévüket betöltött gyermekeket óvodába íratják. Az utóbbi néhány évben csökkent a cigány szülők és az óvoda közti távolság, egyre inkább megbíznak az intézményi nevelésben, egyben a pedagógusokban is. Ezt elősegítette az osztatlan csoportforma

kialakítása, melyben a testvérek, rokonok és jó ismerősök egy csoportba kerülhetnek. Akár a szülő is választhat a kialakult kapcsolat és bizalom alapján az óvónők közül. Az osztatlan csoportformának a szülők is örülnek, mert így a gyermekek is szeretnek óvodába járni, barátok, ismerősök között vannak. Ezt bizonyítják a következő adatok¹¹:

- 2001-ben kb. 20% volt a cigány gyerekek aránya az óvodában
- 2005-ben pedig már megközelíti a 40%-ot. Az óvodába 62 gyerek jár.

Ez a fejlődés elősegíti a gyermekek iskolai sikerességét, ugyanis kutatások kimutatták, hogy azok a cigány gyermekek tudják sikeresen elvégezni az általános iskolát, akik előtte 3 évig rendszeresen jártak óvodába és így hozzászoktak az intézményi keretekhez. Az óvónők azonban beszámoltak kivételekről is. Még mindig akadnak olyan esetek, amikor nehéz meggyőzni a szülőt az óvodai nevelés fontosságáról. Ezekben az esetekben a szülők arra hivatkoznak, hogy a gyermek még túl kicsi, és az anya-gyermek közötti kötődést nem akarják az óvodába adással gyengíteni. A szülők nem hivatkozhatnak anyagi okokra, mert az óvodába járók kb. 90%-a ingyenes óvodai ellátásban részesül. Azon családok gyermekeinek ugyanis, akik rendszeresen kapnak gyermekjóléti segítyt, az óvodáztatás ingyenes. Ezek a gyerekek legtöbbször lemaradnak társaiktól, az óvodában speciális foglalkozásokban kell részt venniük a fejlődésük és hátrányaik leküzdése érdekében, valamint később tanulási problémák merülhetnek fel az iskolai karrierjük során. Az osztatlan nevelés következtében kialakult heterogén csoportok előnyei leginkább a beszoktatási és a gondozási területen jelentkeznek – pl. az idősebb gyermekek nagyban segítik az óvónők munkáját és pozitív mintával szolgálnak a kisebbek számára. Hátrányai pedig a foglalkozási területen jelentkeznek. Az így is kis létszámú csoportokat kisebb részcsoporthoz kell osztani, hogy külön-külön az egyes szinteknek megfelelő foglalkozásban részesítsék őket. A foglalkozási területen jelentkező hátrányok az iskolának való megfelelés nehézségeit vonja maga után. További problémát okoz a fegyverkezés, a csoport rendjének betartatása.

A pedagógusok integrációs stratégiájához tartozik, hogy igyekeznek az etnikai keveredés pozitív tartalmú lehetőségeit kihasználni, például közös tánc, játék. Ennek eredményeként erősödik a tolerancia érzése. Egyre több figyelem irányul az esélyegyenlőség megteremtésére és a kiemelkedés segítésére.

A nemzetiségi identitás megőrzése érdekében szerb és román nyelven is tartanak foglalkozásokat. Az óvodába íratáskor a szülők választhatják meg, hogy gyermekük milyen nyelvű plusz foglalkozásokon vegyen részt. Ezen belül játékos keretek között sajátíthatják el a gyerekek az egyes nyelveket.

Annak ellenére, hogy az óvodapedagógusok törekszenek leküzdeni a cigány gyerekek családi szocializációjából és körülményeiből eredő hátrányokat, mégis igen nagy különbségek tapasztalhatóak a cigány és nem cigány gyermekek között. Hátrányaik nagy része a szülők hátrányiból és a hagyományos cigány életmódból fakad. Mára a cigányok többsége magyar nyelven (is) beszél, azonban a cigány gyermekek nyelvismerete erősen hiányos és nyelvhasználatuk helytelen. Eme nyelvi hátrányokból adódóan az óvodában logopédust foglalkoztatnak. Esetenként a cigány szülők körében felháborodást vált ki, hogy az óvónők a helyes beszéd elsajátítására ösztönzik a gyermeket, ugyanis a szülőknek nagyon tetszik gyermeke beszédhibája, és a trágár beszéd (sok esetben a szülő is így beszél otthon vele). Rendetlenség, szemtelenség, ellenségesség jellemzi a gyermekeket, mert ezt a rossz mintát közvetítik otthon a szülők. Érzékenyebbek és sértődékenyebbek, mint az átlagos óvodások. Az óvónők elmondása szerint a cigány gyermekek körében több a gyengébb képességű. A nyelvi hátrányok mellett tanulási és mozgáskoordinációs zavarokkal is küszködnek. Ennek leküzdése érdekében az óvoda gyógytornászt is alkalmaz, aki olyan feladatokat ad a gyerekeknek, amivel csökkenteni lehet ezeket a problémákat. Volt olyan vélemény is, amely szerint a „rossz észbeli- és felfogóképesség a cigányoknál genetikai okokkal magyarázható”. Mások ezen képességbeli hiányokat szocializációs hiányosságokra vezetik vissza. Az óvónők egyöntetűen nagy problémának tartják, hogy a cigány szülők nem foglalkoznak gyermekeikkel, sokszor a gyermekek ingerszegény környezetben nőnek fel. (Ehhez természetesen hozzátartozik az is, hogy ha a szülő segíteni is szeretne gyermekének, iskolázatlanságánál fogva erre nem képes.) Az óvodapedagógusok elmondása szerint egyre több olyan cigány és nem cigány (!) gyermek van, akik idegrendszeri problémákkal küszködnek. Ez egyre nagyobb problémát és kihívást jelent az óvodai dolgozók számára. Véleményük szerint ez is a frusztrált családi háttérből fakad. Ezen gyermekek többsége magatartási za-

" A növekedés nem kizárólag a településre beköltöző cigányok aránynövekedéséből adódik.

varokkal és beilleszkedési problémákkal küszködik. Jellemző rájuk a bezárkózás, rendszerint agresszívebbek is, mint társaik.

Az óvoda és a szülők kapcsolata jónak mondható az ismeretség miatt. A mindennapi kapcsolattartás, a kommunikáció gyakorisága segíti az óvodai dolgozók erőfeszítéseit. Régen, a beszoktatás előtt a környezet tanulmányozása céljából jártak ki a családokhoz megismerni a gyerekeket és a családok körülményeit. Ma már erre nincs szükség, hiszen mindenkit jól ismernek. A jó viszony ellenére természetesen akadnak kisebb konfliktusok. Ezek a gyerekeket ért vélt, vagy valós sérelmekből adódnak. A szülők az óvodai nézeteltéréseket (óvónő-gyermek, gyermek-gyermek) gyakran etnikai konfliktusként élik meg. A felmerülő problémákat legtöbbször informális úton próbálják megoldani. Az interjúalanyok egységes véleményt fogalmaztak meg a tekintetben, hogy a nevelést és a szemléletváltást a szülőknél kell elkezdni.

A sikeres pedagógusi tevékenységnek köszönhetően évente csak egy-két esetben fordul elő, hogy gyenge képessége miatt valakit áthelyező bizottsághoz (ÁB) irányítanak. Ennek ellenére nem egyszer előfordul, hogy a szülők beleegyezésével küldenek kisebb problémákkal küszködő gyermekeket ÁB elé, hogy az megállapítsa, hogy a gyerekeknek speciális foglalkozásra van szüksége (melyet még az óvoda el tud látni). Az óvoda számára ez anyagi előnnyel jár, mert ezekre a gyerekekre emelt fejkvótát kap. Ez a többlettámogatás esetenként hozzájárul az intézmény színvonalasabb működtetéséhez. Fontosnak tartották azt is, hogy a gyerekeket ezáltal semmilyen hátrányos megkülönböztetés, stigmatizálás nem éri. Sőt sokszor előnyükre válik az, hogy plusz foglalkozásokon vesznek részt. Az évismétlésről is az áthelyező bizottság dönt. A gyermekek előnyére válik a visszatartás is, és ennek a legtöbbször a szülők is örülnek, mert így felkészültebben ülhetnek be az iskolapadba. Az utóbbi időben egyre nagyobb az ÁB elé küldöttek száma, ami az interjúalanyok szerint a civilizációs hatásoknak köszönhető.

A faluban lakó óvodás korú gyerekek mindegyike a helyi óvodába jár, nem tudtak egyetlen olyan esetet sem említeni, amikor a szülők az óvodás korú gyerekeket különböző okokra hivatkozva (például az óvoda „elcigányosodása”) más település óvodájába íratják volna. A cigány és nem cigány szülők között kölcsönös segítség tapasztalható, pl. esetenként a kinőtt ruhákat továbbadják a rászorultabb családoknak.

Az óvónők véleménye szerint az iskolának is közelítenie kellene az óvoda felé, nem pedig egyre nagyobb elvárásokat támasztani az óvodából kikerülő gyerekek elé. Ezért hasznosnak tartanak egy 0. évfolyam indítását az általános iskolában. Ebben az évfolyamban különböző foglalkozásokkal segítenék a gyermekek hozzászoktatását az iskola kötött szabályaihoz.

CIGÁNY GYEREKEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

Számos kistelepülésre jellemző a munkahely hiányából adódó elvándorlás. Ezekre a településekre egyre nagyobb arányban költöznek be alacsonyabb társadalmi státuszú rétegek, köztük igen nagy arányban cigány származásúak. Ezek a községek általában nagyságuknál fogva egy iskolával rendelkeznek. A betelepülő cigányok fiatal korösszetételéből adódóan a helyi iskolában megfordulhat a cigányok és a nem cigányok aránya. Ezeket a településeket nevezzük elcigányosodó településeknek.

Az ilyen elcigányosodó iskolákban az átlagosnál többbe kerül az egy főre jutó oktatás. Az iskolák 98%-a az önkormányzatok fenntartásában működik. Az 1990-es évek második felében az állam takarékosági intézkedéseket hozott, mely azt jelentette, hogy az önkormányzatok kénytelenek voltak az iskolák költségvetéséből lefaragni. Így az iskolák, de legfőképpen az elcigányosodott iskolák kénytelenek pályázatokra, állami (felzárkóztató kvóta) és magántámogatásokra, valamint saját bevételeikre is támaszkodni. Ezen kiegészítő bevételeket általában felzárkóztató és szabadidős programokra, nemzetiségi oktatásra és szociális problémák megoldására használják fel.

Különbségek tapasztalhatók az iskolai feltételek tekintetében is azon iskolák között, melyekbe többségében cigány gyermekek járnak és azok között, melyekben alig vagy egyáltalán nem járnak cigány gyermekek. A többségében cigány gyermekeket oktató iskolák nem térnek el nagyon a többi általános iskolától, azonban településenként igen nagy eltéréseket lehet tapasztalni. „A cigány tanulók többsége az átlagosnál hátrányosabb, helyenként halmozottan hátrányos feltételek és körülmények között tanul”. (Forray – Hegedűs 2003) Mit is jelent az, hogy hátrányos feltételek között? Nem jut pénz a felújításokra, nincsenek meg/hiányosan vannak meg az oktatás tárgyi feltételei, sok esetben nincsenek meg a különféle kulturális helyiségek (pl. könyvtár), kevesebb

a szaktantermek száma, stb. Személyi feltételekben is kimutatható ez a hátrányos helyzet. Kutatások rámutattak, hogy a cigány tanulók aránynövekedésével csökken az iskolaigazgatók végzettsége (Havas – Kemény – Liskó 2002). A cigány gyermekek számával fordított arányban van a pedagógusok képzettsége is, kevesebb szaktanár található ezekben az iskolákban. Ennek egyik oka, hogy sokan nem szeretnek cigány gyermekeket tanítani, az ilyen iskolákban végzett munka presztízse alacsonyabb. A cigány gyermekek többségével nem alkalmazhatóak a hagyományos, általános pedagógiai módszerek, speciális képesítésre, készségekre van szükség, melyeknek sajnos kevés pedagógus felel meg. További problémát jelent, hogy az általános iskolai tantervek és pedagógiai módszerek a középosztályból származó gyerekek adottságaihoz igazodnak. Ennek megfelelően a közoktatás a középosztályi nyelvet preferálja. (Bernstein 1971, Bourdieu 1978)

A tanárok véleménye szerint a gyerekek nevelési problémái a következőkből fakadnak: nyelvi hátrányok, hiányos tárgyi kultúra, az otthoni tanulás hiánya, szegénység, rossz higiénia és lakáskörülmények, alacsony szintű tanulási motiváltság, az iskolai szabályokhoz való nehéz alkalmazkodás (az otthoni és iskolai normák eltérnek), a cigányok hamar felnőttnek tekintik a gyerekeket, védekező, agresszív magatartás, erős csoportszolidaritás, érzékenyebben reagálnak az intézményből érkező sérelmekre. (Babusik 2003)

A többségében cigányokat oktató iskolákban a tanárok továbbképzésére lenne szükség: pedagógiai, pszichológiai, nyelvi fejlesztésre vonatkozó, társadalomtörténeti és cigány művészeti ismereteik bővítésére. (Halász – Lannert 2003)

A tanulmányi eredmények bizonytalan mérőeszközei az iskolai eredményeknek, főleg a szociokulturálisan hátrányos helyzetűek tekintetében, mégis erre kell támaszkodni, mivel jobb módszerek nem állnak rendelkezésre. A cigány gyerekek tanulmányi eredményei felső tagozatban egyre romlanak, melynek okai a családi és szocializációs hátrányaik. A fiúk eredményei az iskolai pályafutás korábbi szakaszában kezd el romlani, mint a lányoké, bár egy-két éven belül a lányok is „utoléri” őket. A cigányok körében nagyobb a bukás aránya, amely gyakran a szülők iskolázatlanságából is adódik. „a cigány gyerekek átlagosnál gyengébb tanulmányi teljesítménye nemcsak a gyerek, hanem a pedagógusok kudarcá is.” (Havas – Kemény – Liskó 2002: 163.)

Habár a speciális tantervű osztályok létrehozása nem etnikai, hanem tudás

alapján működik, mégis az mondható, hogy az ezen osztályokban tanuló diákok többsége cigány származású. Ezek az osztályok csökkentett követelményeket és színvonalat eredményeznek, melynek egyik oka, hogy összevont osztályokról van szó.

A cigány gyermekek esetében gyakran előfordul, hogy a magatartásbeli problémákat áthárítandó magántanulókká nyilvánítják őket. A cigány tanulókat ez a fajta felmentés nyolcszor nagyobb gyakorisággal érinti. A felmentések szükségességére a következő okokra hivatkoznak: túlkorosság, magatartási problémák, terhesség, házasságkötés, korai munkába állás.

A csökkenő gyerekszám következtében nőtt a cigányok bekerülési esélye a középiskolákba, de jelentős körükben a lemorzsolódók aránya.

A vizsgált település szintén elcigányosodott. A rendszerváltást követően nagy volt arányuk a betelepülők között. Az iskolára éppen emiatt jellemző, hogy többségben vannak a cigány gyerekek, említésük szerint hozzávetőlegesen 70%. Az iskola összlétszáma 121 fő.

„Itt a kisebbség a többség!”

Az iskolában az elmondások szerint nincsen szegregáció, ezt azzal indokolták, hogy eleve egy többnemzetiségű településről van szó. Mivel a településen már régóta megszokták azt, hogy eltérő nemzetiségek laknak egymás mellett, ezért az iskolában sem okoz gondot a különbözőség. A nagyfokú tolerancia magyarázható azzal is, hogy a faluban nagyon elterjedtek a vegyes házasságok, mint azt már korábban is említettük, ezért sokszor nem is egyértelmű, hogy ki melyik csoporthoz tartozik. Az iskola az 1990-es évek második felében a csökkenő gyermekszám következtében létszámhiánnyal küszködött. Félő volt, hogy a település egyetlen általános iskoláját bezárják. Ekkor az iskola a település többnemzetiségű voltára hivatkozva kérte nemzetiségi iskolává való átminősítését. Így lehetőségük nyílt többlettámogatás igénylésére, melynek felhasználásával kevesebb létszámmal is működtetni tudták az intézményt.

A gyerekek már az óvodában választhatják a szerb vagy a román nyelv tanulását, és a nyelvtanulást itt az iskolában is folytatni tudják. A nemzetiségi oktatás nyelv és népismeret tanítását takarja. Az országban elsőként vezették be azt, hogy a diákok első osztályos korukban még nem tanulják az idegen

nyelven való írást és olvasást, kizárólag a szókincs és beszédképesség fejlesztésére fektetik a hangsúlyt. Ma már ezt a módszert alkalmazzák az egész országban a nemzetiségi oktatás területén. Az elmondottak csak a román és a szerb nemzetiségre vonatkoznak. A cigány kultúrát kizárólag olyan programok keretében ismertetik meg a diákokkal, melyeket az iskola a CKÖ-tal közösen szervez. A cigány kultúra oktatása nem tartozik a tantervbe. A pedagógusok elmondása szerint nem keltik fel a cigányok érdeklődését. Nem egyszer szerveztek már úgy programot, hogy elenyésző számban vettek részt benne cigány tanulók, sokszor a nem cigányok többen voltak. Egyik ilyen programként említették a cigány táncok oktatását, melyre csupán egyetlen cigány tanuló járt. Ezért ezt a próbálkozást kudarcként könyvelték el.

Elhangzott az is, hogy az egyes osztályokon belül sem jellemző az elkülönítés, illetve a cigány gyerekek sem különböztetik meg magukat etnikai hovatartozás szerint. Gyerekekről lévén szó gyakran előfordul, hogy a kisebb viták során „lecigányozzák” egymást. A tanárok szerint ebben nem a gyerekek előítéletessége jelenik meg, csupán gyermeki csúfolódásról van szó. Azonban ezt az érintett gyerekek sokszor érzékenységből fakadóan túlreagálják. Ha a szülő tudomást szerez a dologról, akkor a konfliktus gyakran etnikai színezetűvé válik. Megemlítették, hogy kötelező ültetési rend van az osztályokban¹², de ezt nem az etnikai tényezők befolyásolják, hanem elsősorban a fegyelem fenntartása érdekében kerül rá sor.

A legnagyobb nehézséget a beilleszkedési zavarok okozzák, melyet sokszor kizárólag a magántanulói státusszal tudnak megoldani. Ez azzal jár, hogy a diákoknak nem kell a rendes tanterv szerint látogatni az órákat, számukra hetente csak néhány órai elfoglaltságot jelent az oktatás. Ebben a tanévben összesen négy magántanuló van, akik estében a magatartási problémák indokolták a rendszeres óralátogatás alóli felmentést.

A cigány gyerekek kapcsán a nevelők elmondták, hogy alsó tagozatban csak kisebb problémák jelentkeznek, melyek a cigány léttel magyarázhatók, későbbiekben viszont a nemi érések kezdetekor rosszabbá válik a helyzet. Szerintük ekkortól jelennek meg magatartásukban fokozottabban a különböző problémák. A leány tanulókon korábban tapasztalják ezt a változást. Emögött a pedagógusok szerint az áll, hogy a cigány gyerekek átveszik a szüleiktől rossz szokásaikat. A szemtelenség, a nemtörődömség, a hihetetlen mértékű szabad-

ságvágy és a tanulás maximális hanyagolása válik meghatározóvá. A legtöbb gyerek az alsó tagozatban még meg tud felelni az elvárásoknak, de ez a felső tagozatra megváltozik.

A beszélgetés során itt is eljutottunk a cigányok két csoportjának elkülönítéséhez. Az iskolai dolgozók szintén úgy látják, hogy az itt élő őslakos cigány családokkal kapcsolatban kevesebb gond merül fel. A jellemzésükkor kiemelték, hogy őket kifejezetten dolgoznak, szorgalmasnak tartják. Kiderült továbbá, hogy ők maguk is másképp állnak azokhoz, akik már több évtizede itt élnek, és akiket így régóta ismernek. A betelepülőkkel kapcsolatban többnyire negatív tapasztalataikról számoltak be. Ilyen például az, hogy bomlasztják a közösséget, lusták, nem dolgoznak és körükben igen elterjedtek a deviáns viselkedésformák. Ez a mentalitás természetesen gyermekeiket is jellemzi, ami abból fakad, hogy a szocializáció során ezt sajátították el otthon. Tehát a szülők hatása egyértelműen kirajzolódik a gyerekek viselkedésében.

Az elsődleges motiváló eszközt a cigányság esetében a pénz jelenti. Ha különböző juttatásokat ajánlanak fel jó tanulmányi eredményük fejében, akkor mind a szülők, mind a gyerekek hajlandók több energiát fektetni a tanulásba. A Cigány Kisebbségi Önkormányzat vezetőjének elmondása szerint ezeknek a támogatásoknak a finanszírozására csak nekik van lehetőségük, mert az ő hatáskörükbe tartoznak a cigányok segítségét célzó támogatásokra való pályázás. Az iskolában említettek egy példát ezzel kapcsolatban. Tanév végén a legjobb tanuló az iskolától jutalmul egy 2500 forint értékű könyvet kapott. Ezzel szemben a három legjobban teljesítő cigány diák között a CKÖ 50 ezer forintot osztott szét, mindezt a tanévzáró ünnepségen, melyen az egész iskola jelen volt. A tanárok ezt a fajta pozitív diszkriminációt túlzásnak tartották, mely ráadásul negatívan hatott a közösségi szellemre, és irigységre adott okot.

Az általános iskolában egy gyógypedagógiai osztály is működik. Ebbe az osztályba azok a gyerekek kerülnek, akik a normál tantervű osztályokban lemaradnak, esetenként már az óvodából ebbe az osztályba veszik fel a tanulót. Mint ez már más kutatásokból is kiderült, ezekben az osztályokban csökkentett követelményeket támasztanak. Ezzel nő a távolság köztük és a normál tantervű osztályokba járó gyerekek között. Ebben az osztályban az 1-6. osztályos tanulók együtt vesz-

¹² Ez szinte minden általános iskolára jellemző.

nek részt az oktatásban. Ennek a felzárkóztató oktatásnak eredményessége véleményünk szerint megkérdőjelezhető, ugyanis a csoportok heterogén összetétele nem ad lehetőséget a korcsoportok és a fejlettségi szint szerinti differenciált oktatásra. Sem a szülők, sem a pedagógusok nem veszik figyelembe a képzés e zsákutcas jellegét. A szülők gyakran pozitív dologként élik meg gyermekük speciális osztályba kerülését, mivel itt jól érzik magukat, sikerélményeik vannak és hozzá hasonló képességűek veszik körül őket. A tanároknak pedig könnyebbésséget jelent, hogy a normál osztályokban nem kell külön foglalkozni a problémásabb gyermekek felzárkóztatásával. A képzés zsákutcas egyrészt azért, mert kevés lehetőség van a normál tantervű osztályokba való visszaintegrálásra. Az általunk vizsgált iskolában a pedagógusok sikerességének jele, hogy nem egyszer volt már rá példa, hogy a kisegítő tanuló visszakerült a normál osztályba. Országos kutatások kimutatták, hogy a zsákutcas jelleg másrészt abból is adódik, hogy a speciális osztályokban folyó képzés az általános iskola 6. osztályi szintjén megreked. Így a szakképzés nem tud ráépülni. A vizsgált intézményben ezt úgy oldják meg, hogy a speciális tantervű képzés 6. osztályának elvégzése után a közeli város egyik általános iskolájában végzik el az utolsó két évet. Ezek a diákok ugyanolyan értékű bizonyítványt szereznek, mintha normál tantervű osztályokban végeztek volna. Félő azonban, hogy az így megszerzett bizonyítvány mögött nem ugyanaz a tudás van, mint normál esetben.

Ami a továbbtanulást illeti az oktatók beszámoltak arról, hogy a cigány gyerekek jövőképe igen változatos. Akadnak közöttük olyanok, akik kifejezetten ambiciózusak, nem akarnak megrekedni a szüleik társadalmi helyzetének szintjén. A pedagógusok szerint ebben az esetben az iskola hat erősebben a gyerekekre, és objektíven látnak rá szüleik kilátástalan helyzetére, melyből szabadulni akarnak. Az ő esetükben sikeresnek mondható az iskolai nevelés. Ezek a gyerekek a megyei és az országos versenyeken is igen szép eredményeket érnek el. Közülük kerülnek ki azok, akik a továbbtanulásban sikereket érnek el, és akár a diploma megszerzéséig is eljutnak. A másik csoportba tartozó gyermekekben erősebben él a családi szocializáció (visszahúzó) hatása. Ők meg sem próbálnak kitörni megszokott környezetükből és életmódjukból, hiszen számukra ez a természetes.

„Innen két út vezet: egyik az egyetemre, a másik a Csillagba.”

A cigány gyerekek oktatásának eredményességét egyéb tényezők mellett a család és az iskola kapcsolata is befolyásolja. A cigány szülőkkel való együttműködés során a leggyakrabban előforduló probléma, hogy a középosztályi szülőktől eltérően a cigány szülők nem elég aktívak az iskolával való kapcsolattartásban. Nem járnak el a szülői értekezletekre és nem beszélgetnek a tanárokkal a gyerekeik problémáiról. A szülők kételkedve szemlélik a saját szubkultúrájuktól eltérő értékeket képviselő iskolát. Miután a helyi cigány társadalom sem homogén, a cigány szülők és az iskola kapcsolata is differenciált. Ebből eredően a kommunikációs gondok nem csak cigány szülőkkel fordulnak elő, hanem inkább az mondható, hogy a szegény szubkultúrában élő szülőkre jellemző. Az ilyen szülőkkel való kapcsolattartás során jelentkező problémáknak két fő forrása van. Az egyik az, hogy ezek a szülők nem rendelkeznek azokkal a konvencionális középosztályi viselkedési normákkal, amelyeket az iskola elvárna tőlük, a másik pedig az, hogy társadalmi peremhelyzetük miatt az átlagosnál érzékenyebben reagálnak az iskola felől érkező vélt vagy valós sérelmekre. A fókuszcsoportos interjú során az alanyok általános tapasztalatként említették, hogy a cigány szülőktől azért sem várható el az iskolával való együttműködés, mert a szülők inkább gyermekeikkel szolidárisak, mint a pedagógusokkal. Az elmondottak főként az újonnan betelepült cigány családokra vonatkoznak.

A fentebb említett okok miatt, az iskolai dolgozók beszámoltak arról, hogy egyre nagyobb problémát jelent az, hogy egyes szülők az iskola „elcigányosodása” következtében gyermeküket egy másik település általános iskolájába íratják be. Ez a tendencia jellegzetesen azokra a családokra jellemző, akik anyagi helyzetüknél fogva vállalni tudják az ingázással járó többletkiadásokat, illetve akik maguk is ingáznak. Ennek kapcsán ismét hangot adtak annak a félelmüknek, hogy ez a tendencia folytatódik, az iskola bezárására is sor kerülhet. (Jelenleg 30 gyermek tanul a közeli településen.) /lásd melléklet táblázatai/

AZ ÖNKORMÁNYZATOK MUNKÁJA

Az Polgármesteri Hivatalban (önkormányzat) és CKÖ-nál végzett kutatásaink alkalmával a korábbi eredményeink alátámasztást nyertek. Ezért a továbbiakban csak a kompetenciájukba tartozó feladatokra fókuszálunk. Az önkor-

mányzat hatáskörébe tartozik a rászorulókat támogatása (családi pótlék, munkanélküli segély, GYES, GYED, stb.). Az interjú során kiderült, hogy pozitív dolognak tartják azt, hogy a magyar állam lépéseket tesz annak érdekében, hogy a cigányokat egyenlővé tegyen és integrálja. Kifogásolják, azt, hogy „felelőtlen jótékonykodás” a jellemző, nem kontrollálják az adott támogatások felhasználását. Helyi szokásként tartják számon a „rendre nevelést”, ami azt jelenti, hogy megpróbálják rávenni őket arra, hogy ők is tegyenek valamit helyzetük javítása érdekében. Javasolják nekik például, hogy regisztráltassák magukat a Munkaügyi Központban, így van rá esélyük, hogy bekerüljenek a munkaerőpiacra. Szintén nevelési célzattal vonják be a cigányokat a helyi kommunális munkákba. Az önkormányzat korlátozott anyagi lehetőségei miatt évente kb. száz fő közcélú munkára jelentkezőnek tud munkát biztosítani (söprögetés, közintézmények festése és kisebb javítások, közterek rendben tartása, játszótér felújítása). Bízna abban, hogy a közösen végzett munka kellően motiválni fogja őket az integráció érdekében.

A CKÖ ezzel szemben a cigányság oktatására helyezi a hangsúlyt. Képzéseket indítanak. A vezető az oktatás fejlesztésében látja a felemelkedés lehetőségét. A különböző ösztönzések hatására a falu cigányai körében általánossá vált a 8 osztály elvégzése. A felnőttek közül sokan esti képzés keretében szerezték meg az általános iskolai bizonyítványukat. Emellett egyéb felnőttképzéseket is szerveztek, például számítástechnikai képzés. Ösztöndíjakkal támogatják a cigány gyerekeket a közép és felsőoktatás területén egyaránt. Ezek a támogatások igen fontos bevételi forrást jelentenek a gyermekek családjai számára, ezért a szülők is úgy érzik, hogy érdemes gyermekük továbbtanulását segíteni (anyagi ösztönzés).

Emellett pályázatokat írnak a cigányság szociális helyzetének javítása érdekében is. A CKÖ vezetése úgy gondolja, hogy a cigányok helyzetének javítása nem pusztán a gyermekek felkarolásával valósítható meg, hanem ehhez szükséges a szülők látásmódjának megváltoztatása is. Ennek érdekében úgynevezett facilitátorokat képeznek ki, akiket a helyi cigány közösségből emelnek ki. Az ő feladatuk a 6 hónapos képzésük elvégzése után, hogy napi kapcsolatban legyenek a családokkal, és tájékoztassák a cigány önkormányzatot helyzetükről, véleményükről, valamint az elért eredményekről. A facilitátorok segítik a cigányokat beintegrálódni a többségi társadalomba. Segítő munkájuk széles

skálán mozog: életmódbeli és hivatalos ügyintézással kapcsolatos (pályázatok megírása, nyugdíjjárulék, szociális támogatások igénylése) tanácsokkal látják el őket, valamint arra ösztönzik őket, hogy maximálisan járuljanak hozzá gyermekeik felemelkedéséhez.

A gyermekeket is bevonják az „életmódformáló” programjaikba, nyaranta életmód táborokat szerveznek, ahová előadóként védőnőt, rendőrt és orvost hívnak meg. Itt olyan témákról esik szó, mint drog, egészséges táplálkozás, higiénia, mentálhigiénia, szerelem, szex. Az ezeken a programokon résztvevő gyermekek egész napos ingyenes ellátásban részesülnek. Május 1-jén megyei romagyerek-találkozót tartanak. Ennek keretében kulturális hagyományörző vetélkedőket rendeznek, melynek záró programja a gyerekeknek szervezett tinidisco. Szintén a gyermeknek rendezik meg a Fenyőünnepet. Az év folyamán a felnőttek is számtalan program közül választhatnak. Közele városokba szerveznek kirándulásokat, városnézéssel, fürdőzéssel egybekötve. Minden év decemberében a Kisebbségi Nap alkalmából a helyi cigányok számára táncmulatságot tartanak, melynek középpontjában szintén a hagyományörzés van. Ezen a rendezvényen a CKÖ ismerteti és értékeli az éves munkát, valamint ismerteti a jövőbeli terveket.

Mindezen programok a cigány közösség kohézióját erősítik. Azonban az integráció ellen hatnak, mert önmagukat szegregálják a többségi társadalommal szemben, azzal hogy más nemzetiségeket gyakran kihagyják ezekből a rendezvényekből.

AZ INTÉZMÉNYEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

A községi önkormányzat és a többi intézmény működését és egymáshoz való viszonyát törvények szabályozzák, ezen a téren az együttműködés maximálisan kielégítő.

Néhány éve az iskola, az önkormányzat és a CKÖ konzorciumtagok voltak a PHARE programban. Ez a tevékenység az iskola, a tanulmányok fejlesztését célozta meg. Bár a pályázatot megnyerték, az együttműködés során problémák merültek fel. A pályázatban részt vevő intézmények vezetősége eltérő módon értékeli az együttműködés sikerét. A CKÖ vezetője pozitívan nyilatkozott a

programról, melyhez véleménye szerint ők járultak hozzá a leginkább. Ezzel ellentétben az önkormányzat és az iskola nem volt megelégedve a CKÖ együttműködési készségével. A gond szerintük az, hogy elzárkóznak a közös munkától, „a saját pecsenyéjüket sütögetik”. További problémaként vetették fel, hogy a CKÖ kizárólag cigányok számára szervezi programjait, azokon más nemzetiségűek nem vesznek részt.

Többé-kevésbé sikeres együttműködésüket jelzi a Teleház létrehozása. A Teleház funkciója az informatika megismertetése, itt zajlanak az egyes tanfolyamok is. A számítógépeket a CKÖ és az általános iskola adta össze. Természetesen ezt a szolgáltatást a település összes lakója használhatja.

A két önkormányzat közötti legélesebb véleménykülönbséget abban fejeztük fel, hogy a CKÖ vezetője szerint a cigány származásúak problémáikkal elsősorban hozzájuk fordulnak, míg a helyi önkormányzat szerint segítséget inkább tőlük kérnek.

ÖSSZEGZÉS

A legfőbb hipotézisünk, hogy a településen van etnikai konfliktus. Annak ellenére ezt az állítást bizonyítottnak tekinthetjük, hogy amikor konkrétan feltettük ezt a kérdést, a többség nemmel válaszolt. A fókuszcsoporthoz tartozók interjújának elemzése során jutottunk erre a következtetésre, hiszen látens módon azért megjelent az etnikai konfliktus, mint probléma.

Feltételeztük azt is, hogy a településen és az iskolában is szegregáció jelentkezik. Ez a hipotézisünket egészében elvetjük, ugyanis nem találtunk szegregációs mechanizmusokat. Az óvodában és az iskolában is törekednek a cigány gyermekek integrációjára. Az iskolában ez nehezebb feladatnak bizonyul, mert a különböző problémák ezt nem teszik mindig lehetővé (pl. a kisegítő osztályban főleg cigány gyerekek vannak). A cigányok korai éréséből adódó problémák is az integráció ellen hatnak, de ezt amennyire csak lehet, megpróbálják kiküszöbölni.

A következő hipotézisünk, miszerint a cigány származású gyermekek szociokulturális helyzetük miatt hátrányokkal küszködnek, beigazolódott. Azt tapasztaltuk, hogy ezek a hátrányok nagyban befolyásolják iskolai karrierjüket. Az

iskolában nyújtott rossz teljesítmény nagyrészt a motiváció hiányából ered, mely szintén családi háttérrel függ össze. A szülők motiválatlanságából kiindulva fogalmaztuk meg azt a hipotézist, hogy nem, vagy rendszertelenül járatták óvodába gyermekeiket. Ez tézisünk azonban megdőlt. Az óvodapedagógusok szerint csak rendkívül ritkán fordul elő, hogy nem íratják be időbe a gyermekeiket az óvodába, ám ilyenkor is hatékonyan tudják kezelni a problémát.

Azon feltevésünk, hogy a település és az iskola „elcigányosodása” következtében a tehetős szülők gyermekeiket más település iskoláiba íratják be, bebizonyosodott. Azoknak a gyerekeknek a száma, akik más településre járnak általános iskolába, évről-évre folyamatosan nő. Idén 23 gyermek fejezi be az óvodát, ebből előre láthatóan 7 gyerek más településre fog kerülni (a beiratkozás az adatfelvétel alatt zajlott).

Kiderült a kutatásból, hogy ezen a településen meglehetősen jó a cigányok helyzete, abban a tekintetben, hogy az általunk vizsgált intézmények sokat tesznek a felzárkóztatás érdekében. Nagyban elősegítené a településen lévő cigányok integrálását, ha olyan programokat is szerveznének, amelyekben mindenki részt tud venni, nemcsak a cigányok. Nem tartjuk megfelelő motivációs eszköznek a pénzosztást, mert ezzel csak rövid távon lehet eredményeket elérni, így a munka világába történő integrációjuk szinte lehetetlen. Jónak tartjuk a facilitátorok alkalmazását, mert így a szülőkre is lehet hatni. Úgy gondoljuk, hogy nem elég a gyerekekre odafigyelni, mivel a család visszahúzó erőt jelent. Az intézményi szocializációs hatások nem elég erősek a cigány gyerekek számára. Az iskolai nevelésben az iskola-otthonos rendszer jó megoldást nyújtana erre a problémára és a tanulmányi eredményeket is jótékonyan befolyásolná, mivel így kevesebb időt töltenének a családjukban, s ezáltal több időt tudnának a tanulásra fordítani és a megfelelő mintákat sajátítanának el. Ezzel feltehetően még inkább nőne az esélyük a társadalomba való integrációra.

A különböző etnikai kultúrák világunkat csak színesebbé tehetik, így egy plurális társadalomban nagyon fontos azok elfogadása, amely hozzájárul a társadalmi béke megszilárdulásához. A különböző nemzetiségeket egyenrangú félként kell kezelni, emellett persze hagyni kell, hogy saját kultúrájukat tiszteljék. Ez nem könnyű feladat, de el kell érni, hogy az integrációjuk megvalósuljon.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- ANDORKA – SIMKUS: Az iskolai végzettség és a szülő társadalmi helyzete, In: Statisztikai Szemle 1983/6. szám
- BASIL BERNSTEIN: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció, In: Valóság 1971/11. szám
- BOURDIEU, PIERRE: Az oktatási rendszer ideologikus funkciója, In: Ferge Zs. – Háber J.(szerk.): Az iskola szociológiai problémái, Budapest, KJK, 1974.
- BOURDIEU, PIERRE: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése, Budapest, Gondolat Kiadó, 1978.
- BOWLES, SAMUEL: Egyenlőtlen iskolázás vagy a társadalmi munkamegosztás újratermelése, In: FERGE ZS.-HÁBER J.(SZERK.): Az iskola szociológiai problémái, Budapest, KJK, 1974.
- BUKODI ERZSÉBET: Az iskolázottsági esélyek alakulása, In: Társadalomstatisztikai Füzetek 1995/9. szám
- FERGE ZSUZSA: A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés, In: Szociológia 1976/2. Szám
- FORRAY R. KATALIN – HEGEDŰS T. ANDRÁS: Cigányok, iskola, oktatáspolitiká, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2003.
- GAZSÓ FERENC: A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer, In Századvég 1997/7. szám
- HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN: A magyarországi, In: Szociológiai Szemle 1995/3. szám
- HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN – LIKSÓ ILONA: Cigány gyerekek az általános iskolában, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2002.
- HALÁSZ GÁBOR – LANNERT JUDIT (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2003, Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 2003.
- KEMÉNY ISTVÁN – HAVAS GÁBOR: Cigánynak lenni, In: Andorka – Kolosi – Vukovich (szerk.): Társadalmi Riport, TÁRKI, Budapest, 1990.
- LADÁNYI JÁNOS – CSANÁDI GÁBOR: Szelekció az általános iskolában, Budapest, Magvető, 1983.
- LISKÓ ILONA: Esélyegyenlőség és oktatáspolitiká, In: Századvég 1998/1. szám

Balogh Péter

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS ÉS A TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS VIZSGÁLATA SZEGEDEN (2006)

BEVEZETÉS

Tanulmányomban Szegedi város társadalmának területi szegregációjának vizsgálatára teszek kísérletet. A kérdésfelvetést az indukálta, hogy a terepszemle, a terep bejárása során nagy változatosságot, sokszor kirívó különbségeket tapasztaltam a város egyes részeinek társadalmi összetételét illetően, és ez indított annak megvizsgálására, hogy területrészenként milyen különbségek tapasztalhatók. Azt szeretném megtudni, hogy feltárható-e a matematikai statisztika eszközeivel a fenti jelenség, vagyis adatelemzési módszerek használatával elkülöníthetőek-e Szeged városának olyan területei, amelyeken eltérő társadalmi összetételű népesség él.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A térbeli elkülönülés, a lakosság szegregációjának feltárásában, az ahhoz szükséges információk beszerzésében egyrészt alkalmaztam a kvalitatív társadalomtudományi kutatási módszerek közül a résztvevő megfigyelést. Ennek a módszernek a használata során a kutató maga megy ki a vizsgálat tárgyát képező területre, és az ott szerzett információkat, tapasztalatokat pontosan rögzítve, lejegyezve, majd pedig azokat kielemezve von le következtetéseket. A módszert sokáig elsősorban a kulturális antropológiában és az etnográfiaiban használták (Geertz, 1988.), azonban az utóbbi időben egyre inkább elterjedőben van a szociológiában is, különös tekintettel a településkutatásra (Letenyei, 2005.).

Elsősorban preteszt jelleggel alkalmaztam a kutatás során a résztvevő megfigyelést: a kutatási terep; a város bejárásával, közvetlen megfigyelés révén fogalmaztam meg a problémát, a vizsgálandó jelenséget. Legfőképpen pedig arra használtam ezt a módszert, hogy a terepbejárás során lehatároljam azokat a térbeli egységeket, amelyek a város területének gyűrűkre való felosztásakor eltérő jellegűt mutatnak, s a későbbi adatelemzéskor külön részként kezelhetők.

A dolgozat túlnyomó, domináns részét azonban a társadalmi rétegek térbeli elkülönülésének kvantitatív elemzési módszerrel történő vizsgálata teszi ki, ugyanis már meglévő szociológiai kutatás adatainak statisztikai elemzését végzem el: a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszékének 2003-ban végzett Szeged Studies 2003 nevet viselő reprezentatív kérdőíves felmérése során gyűjtött adatbázist használom.

A FELHASZNÁLT KUTATÁS ADATVÉTELI RENDSZERÉNEK METODOLÓGIÁJA¹³

A Szegedi Egyetem Szociológia Tanszéke által végzett adatfelvétel kérdezőbiztosok alkalmazásával nagymintán készült standard strukturált kérdőíves felmérés.

A kutatás megfelelő nagyságú mintáját a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal adatbázisából szisztematikus véletlen mintavételi eljárással vett módszerrel állítják össze, vagyis érvényesül az az elhanyagolhatatlan elv, hogy az alappopuláció minden egyes elemének, kutatási egységének azonos esélye van a mintába kerülésre (Babbie, 1996.). Ily módon áll elő a kb. 2400 fős csökkenő minta, mely az alapsokaságot, vagyis Szeged város lakosságát életkor, nem, iskolai végzettség szempontjából reprezentálja. Jelen kutatás esetében a minta elemszáma 1158 fő.

Az adatfelvétel jellege szempontjából a kutatás kérdezőbiztosok által nagy mintán végzett személyes lekérdezés. A kérdőívek összegyűjtését kellően felkészített kérdezőbiztosok végezték oly módon, hogy a személyes megkeresést megelőzően minden kérdezett postai úton kapott értesítést a mintába kerüléséről és felkérést a segítőkész közreműködésre. A tapasztalatok szerint ez jelentős mértékben csökkenti az elutasítást és a válaszmegtagadást. A kutatás-

¹³ Forrás: http://www.arts.u-szeged.hu/socio/szeged_stud.htm#_Toc29901764

ban résztvevő minden kérdezőbiztos munkáját a TÁRKI képzett ellenőrei szondázták szűrőpróbaszerűen a megkérdezett személyek felkeresése révén.

A felvett adatok rögzítése SPSS Data Entry rögzítő szoftver használatával történt, mely programcsomag lehetőséget biztosít arra, hogy logikai kontrollokat építsenek be a rögzítőfile-ba, valamint hogy megakadályozzák az extrém értékek rögzítését, ezáltal is csökkentve az adatbevitel közbeni hibák előfordulásának lehetőségét, a félrekódolás veszélyét, csökkentve így a nem mintavételből származó hiba mértékét. Végül a rögzített kérdőívek adatait tartalmazó file-okat tisztították, ellenőrizték, majd pedig az egyesítést követően előállt az elemzésre alkalmas, tisztított adatbázis.

Az ily módon létrejött adatbázisnak egyes változóit, illetve az azokból előállított újabb változókat felhasználva tesztek kísérletet a társadalmi szegregáció jelenségének vizsgálatára. Az adatelemzés során az SPSS statisztikai elemző programot használva egyes változók (egy főre eső havi jövedelem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozási kategória) vizsgálata révén igyekszem feltárni, hogy van-e különbség felvett értékeik területi eloszlásában. A változók eloszlását, a döntési szintek meghatározását és a hipotézisek tesztelését matematikai-statisztikai módszerekkel végzem el, illetve támasztom alá (Székelyi – Barna, 2003.).

AZ AGGREGÁLT VÁLTOZÓK BEMUTATÁSA, MAGYARÁZATA

A kutatás során vizsgált változók bizonyos része az adatbázisbeli, kérdőívbeli nyers formájában nem volt alkalmas és célravezető az elemzésre, ezért némely esetben több változó által hordozott információ egy változóba való aggregálására került sor.

Az egyik ilyen mesterségesen generált változó az egy főre eső havi jövedelem, amelynek esetében a család összes havi jövedelméből és az ebből az összegből megélni kényszerülő családtagok számából lett kiszámítva egy külön változó.

A teszteléshez használt egyik csoportosító változó – a város öt koncentrikus gyűrűje – szintén egy másik, más formában már az adatbázisban szereplő változó értékeinek újrakódolt variánsa. Itt a lekérdezett kérdőívekhez, esetekhez tartozó címekben szereplő utcaneveket csoportosítottam a térképen való eloszlásuk szerint oly módon, hogy az öt csoport öt elkülönülő területi egységet, gyűrűt alkosson.

A másik területi csoportosító változó a választókerületi kódokat tartalmazza, melyet az elemzés során használok egyrészt az adatbázisban közvetlenül készen kapott formában, valamint aggregált, újrakódolt változatán is végzek összehasonlításokat.

A vizsgálat során a lakóépület jellege is szerepet kap, amiről annak köszönhetően áll rendelkezésre információ, hogy a felmérést végző kérdezőbiztosoknak a kérdőív felvételét követően regisztrálniuk kellett, hogy milyen típusú lakóépületben él a válaszadó.

A fenti területi felosztást tartalmazó változók szerinti csoportosítás szükségszerűen azzal a következménnyel jár, hogy olyan kategóriák jönnek létre, amelyekben az elemszám lényegesen lecsökken és/vagy kiegyenlítetlenné válik, amit mindvégig szem előtt kell tartani és figyelembe kell venni a vizsgálati eredmények értékelése során.

A lakosság társadalmi összetételének leírására a kérdezettek nemét, életkorát, a befejezett legmagasabb iskolai végzettségét, foglalkozási státusát, és a roma származást tartalmazó változókat használok olyan formában, ahogyan azok az adatbázisban szerepelnek. A kérdezett roma származásáról annak révén áll rendelkezésre információ, hogy a kérdőív lekérdezésének befejeztével a kérdezőbiztosnak kellett jelölnie, hogy véleménye szerint a kérdezett roma származású volt-e, vagy sem. Abban az esetben, ha a kérdezőbiztos nem tudta eldönteni, akkor ezt az információt is lehetősége volt rögzíteni.

HIPOTÉZISEK

Az adatelemzés során arra keresem a választ, hogy kimutatható-e a város népességének valamilyen mértékű szegregációja, térbeli elkülönülése, így a felállított hipotézisek ezzel kapcsolatban fogalmaznak meg állításokat a terepbejárás során tapasztaltak, valamint a dolgozat elméleti áttekintésében ismertetett paradigmák; a városok társadalmát vizsgáló és leíró elméleti elképzelések alapján (Moksony, 1999.).

Mindenek előtt azt feltételezem, hogy a nagyváros egyes térbeli-fizikai egységei bizonyos mértékben társadalmi egységek is egyben, melyekben a lakóné-

pesség összetétele eltérő egyes, a társadalmi rétegződést befolyásoló tényezők tekintetében. Úgy vélem, a térbeli elkülönülés a különféle társadalmi kategóriák (nem, életkor, iskolai végzettség, foglalkozás) előfordulásának területi mintázottságában megjelenik. Egyszóval tehát feltételezem, hogy a népesség összetételének térbeli eloszlása nem egyenletes.

Úgy gondolom továbbá, hogy az esetlegesen egy-egy társadalmi jellemző szempontjából megfigyelhető térbeli elkülönülés további jellemzők tekintetében is eltéréseket okoz, vagyis az egyes rétegződést befolyásoló tényezők területi mintázottsága oly módon valósul meg, hogy egyes területeken magasabb társadalmi státusú rétegek élnek, a város más övezeteiben pedig a kevésbé előnyös jellemzőkkel bíró népesség tömörül. Vélelmezem tehát nem csupán a szegregáció jelenlétét, hanem annak mintázottságát is.

Elképzelésem szerint a lakóépület jellege is hatással van, esetlegesen jelentős mértékben befolyásolhatja az adott területen élő lakosság térbeli szegregációjának alakulását. Ezért azt feltételezem, hogy az egyes lakástípusok térbeli eloszlásának eltérései jelentős szereppel bírnak a térbeli elkülönülés kialakulásában, sőt esetlegesen maga a térbeli szegregáció az eltérő jellegű lakóépületek révén valósulhat meg.

A VÁROS TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Az alábbiakban leíró jelleggel bemutatásra kerülnek a vizsgált minta egyes társadalmi rétegződést meghatározó jellemzőinek, jelzőszámainak megoszlásai, utalva egyben a közöttük tapasztalható összefüggésekre, együttjárásokra.

Nem és életkor: Az 1158 megkérdezett közül a válaszadóknak több mint fele (57,2%) nő, és 42,8% férfi. A két nem átlagéletkorában nincs lényeges eltérés: a nők átlagéletkora valamivel alacsonyabb; 43,8 év, a férfiaké 44,23 év, míg a teljes minta átlagéletkora 44 év. A befejezett legmagasabb iskolai végzettség tekintetében olyan irányú összefüggés fogalmazható meg nemek szerint, hogy a férfiak körében nagyobb arányban fordulnak elő a szakmunkás végzettséggel rendelkezők, a nők esetében pedig magasabb az érettségizettek aránya. Ugyancsak a nőknek nagyobb

része rendelkezik főiskolai diplomával, felsőfokú technikummal, s a férfiak közül valamivel többnek van egyetemi végzettsége. Szintén a férfiak körében található több önálló, vezető beosztású és szakmunkás, a nők körében viszont többen vannak a diplomához kötött vagy egyéb szellemi munkát végzők, de a betanított munkások is. A férfiak (48724 forint) és a nők (51949 forint) egy főre eső havi jövedelme között nem mutatható ki statisztikailag jelentősnek minősülő különbség.

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség: Elhanyagolható számban – kettő fő megkérdezett esetében – nincs információ az iskolai végzettségről. A minta legnagyobb része; egy ötöde szakközépiskolai érettségivel, 18% szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik. 17% szerzett főiskolai diplomát vagy felsőfokú technikumot, 15% gimnáziumi érettségit, 12,5% egyetemi diplomát. 12,2% rendelkezik nyolc általános iskolai osztállyal, 3,4% szakiskolával, és 1,3% kevesebb mint nyolc általános iskolai végzettséggel. Az iskolai végzettség és a foglalkozás, beosztás között meglehetősen egyértelmű összefüggés mutatható ki a megfigyelési egységek eloszlásának tendenciájában. A megkérdezettek átlagéletkora iskolai végzettségük növekedésével fokozatosan csökken. Az egy főre eső havi jövedelem hasonlóan egyenletesnek mondható mintát követve nő; némi törés a szakiskolát és a szakmunkásképzőt végzettek esetében figyelhető meg, mivel itt a jövedelem az előző, a nyolc általános iskolai osztályt végzettek 43251 forintjához képest 42008 illetve 40624 forintra csökken. A tendenciát figyelembe véve azonban elmondható, hogy a jövedelem összhangban van a befejezett iskolai végzettséggel, bizonyos értelemben leképezi azt, s szignifikáns különbségeket mutat (egyszempontos varianciaanalízis, a statisztika értéke $F=12,136$; $\alpha=0,05$; $\text{sig}=0,000$). A roma származásúak aránya a nyolc osztálynál kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezők között lényegesen magasabb.

Foglalkozás, beosztás: A megkérdezettek 11,7%-áról nem áll rendelkezésre a foglalkozási, beosztási státusával kapcsolatos információ, a fennmaradó 1023 főnek (88,3%) legnagyobb része (21,1%) egyéb szellemi, egy ötöde pedig szakmunkás. 15,5% diplomához kötött szellemi munkát végez, 9,5% betanított munkás, valamint 7,9% középszintű vezető. Az önálló szolgáltatók aránya 3,8%, a szakképzetleneké ugyanennyi (3,7%), a fennmaradó foglalkozási rétegek három százalék körüli vagy az alatti arányban fordulnak elő. A legmagasabb egy főre eső havi jövedelemmel (65000 forint körüli) a diplomához kötött szellemi munkát végzők és a szellemi szabadfoglalkozásúak rendelkeznek,

azonban a segéd munkások (60398 forint) sem maradnak le lényegesen. A legalacsonyabb, 39000 forint alatti egy főre eső havi jövedelmet a betanított munkások realizálják. Akárcsak az előbbi iskolai végzettség esetében, a foglalkozási státusról is elmondható, hogy lényeges különbségek vannak az egyes kategóriák által megszerzett jövedelem tekintetében, az egy főre eső havi jövedelem tehát olyan jellemzőnek mutatkozik, amely jól tükrözi mind az iskolai végzettség, mind pedig a foglalkozási státus szerint elfoglalt helyzetet.

Roma származás: A kérdezőbiztosok megítélése szerint a megkérdezetteknek csupán 1,2%-a; 14 személy roma származású, 97,7% nem az, és 13 főről nem tudták megítélni, hogy roma-e avagy sem. A nem roma származásúak körében magasabb az egy főre eső havi jövedelem (50887 forint), a romáknak átlagosan 43777 forint, s a legalacsonyabb azok körében, akikről nem tudták eldönteni roma származásukat (32000 forint), azonban az észlelt különbségek statisztikailag nem mutatkoznak jelentősnek.

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS KONCENTRIKUS GYŰRŰK SZERINTI VIZSGÁLATA

A fentebb említett változók területenkénti eloszlásának, eltérésének vizsgálatához Szegedet öt területre, gyűrűre osztottam a Belvárostól sugár irányban kifelé haladva. Ezt úgy értem el, hogy az összes előforduló utcanévet átkódoltam aszerint, hogy melyik gyűrűbe esik, majd az így kapott értékeket, kategóriákat egy új változóban rögzítettem. A kérdéses, vitás utcák esetén, amelyek két gyűrű határát alkotják vagy átnyúlnak egyik gyűrűből a másikba, a házszámot is figyelembe véve döntöttem el, hogy melyik terület részét fogják képezni.

Az ily módon kapott változó eloszlása a következőképpen alakul (1. Táblázat):

	Előfordulási gyakoriság	Százalék
1. Belváros	27	2,3
2. Első gyűrű	115	9,9
3. Második gyűrű	594	51,3
4. Harmadik gyűrű	262	22,6
5. Negyedik gyűrű	160	13,8
Összesen:	1158	100,0

1. Táblázat: Szeged öt koncentrikus gyűrűje

Azonnal feltűnik, hogy az egyes gyűrűkben nem azonos arányban fordulnak elő a megfigyelési egységek, ezért valószínűsíthető, hogy ennek korrigálására súlyozást kell majd alkalmazni, de legalábbis mindvégig szem előtt kell tartani az elemzés során tapasztaltak értelmezésekor.

Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy az első három területi egységet alkalammal nyílt jól körülírható határok; a város körútjai valamint a Körtöltés mentén elkülöníteni a Belvárostól sugár irányban kifelé haladva. A harmadik és a negyedik gyűrű esetében azonban nem volt lehetőség a központtól való távolság szerinti felosztásra, mert ezek a területrészek már kisebb, egybefüggő területeket, korábban önálló településeket foglalnak magukban. Így a terep bejárása, a résztvevő megfigyelés alkalmával nyert tapasztalatok, valamint Szeged belső tagozódásával foglalkozó, korábban ismertetett tanulmányok (Kovács, 2003.) alapján került felosztásra a külső terület két gyűrűre: az egyik a falusiasabb településeket és településrészeket jelenti (harmadik gyűrű), a másik pedig a sokkal inkább szuburbán, kertvárosias területeket (negyedik gyűrű). Ezek között a területrészek között tehát a centrumtól való távolság tekintetében nincs különbség.

4.2.1. Egy főre eső havi jövedelem

A minta társadalmi összetételének bemutatása során kiderült, hogy a megkérdezettek társadalmi jellemzői, mint például az iskolai végzettség, foglalkozási státusz és a jövedelem között jelentős összefüggés mutatható ki, így az elemzést ezzel a mutatóval kezdem. Az anyagi helyzetre vonatkozó kérdőíves adatfelvételek során azonban – annak személyes jellegéből adódóan – kiemelt figyelmet kell fordítani a kérdések megfogalmazására, hogy a lehető legkisebb legyen a válaszmegtagadók száma. Ezért a kutatás kérdőívében a család havi átlagos jövedelmére kérdeztek rá, majd pedig arra, hogy ebből hány fő megélhetését kell biztosítani. Ezen két változó által hordozott információk összevonása révén áll rendelkezésre a megkérdezettek egy főre eső havi jövedelme.

A válaszmegtagadók aránya azonban így is meglehetősen magas: a megkérdezettek egynegyede (25,5%, $n=295$) nem adott értékelhető választ a kérdésre (válaszolók aránya=74,5%, $n=863$; $N=1158$).

Az egy főre eső havi jövedelem teljes mintára számított átlaga 50,615 Ft ($N=863$, szórás=31837), de a magas szórásérték nagy változatosságot feltételez. Ezt azonban nem jeleníti meg a havi jövedelem területenként – jelen esetben

koncentrikus gyűrűnként – kiszámított átlaga, mivel a kapott értékek meglehetősen az átlag köré csoportosulnak (2. Táblázat.).

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje	Átlagérték	N (esetszám)	Szórásérték
1. Belváros	47393,93	22	27026,37
2. Első gyűrű	51693,58	77	37952,53
3. Második gyűrű	51700,53	446	34998,56
4. Harmadik gyűrű	48806,97	206	25499,30
5. Negyedik gyűrű	49512,01	112	24914,46
Összesen:	50615,40	863	31837,34

2. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem területenkénti átlagai

A legalacsonyabb egy főre eső havi jövedelem a Belvárosban mutatható ki, azt követi a falusiasabb jellegű Harmadik gyűrű és az inkább kertvárosias Negyedik gyűrű. Némileg a teljes mintára számított értékhez képest magasabb a jövedelme az Első- és Második gyűrűben lakó népességnek.

A gyűrűket összehasonlítva a legnagyobb különbség a Belváros és a Második gyűrű között észlelhető: a Belvárosban élők átlagosan 4306 forinttal kevesebb jövedelemből élnek havonta, mint a Második gyűrűben lakók; a legkisebb különbség pedig a Harmadik és a Negyedik gyűrű között mutatható ki: ez az érték csupán 705 forint.

A város öt gyűrűre való felosztása során kapott csoportosító változó szerint tehát nem mutatható ki lényeges különbség az egy főre eső havi jövedelem tekintetében. Ezt a megállapítást a egyszempontos varianciaanalízis szignifikanciaértéke is alátámasztja: 0,804 (az F-statisztika értéke $F=0,407$, elemszám: $N=863$). Az azonban mindenképpen megfogalmazható, hogy a Belvárosban és a falusias területeket tömörítő Harmadik gyűrűben több ezer forinttal kisebb az egy főre eső havi jövedelem átlaga.

Valószínűsíthetően a valósághoz közelebb, jelentősebb eltéréseket mutató kép rajzolódik ki, hogyha a kategorizáló változót súlyozzuk az elemszám szerint, vagyis úgy vizsgáljuk meg az egy főre eső havi jövedelem eltéréseit gyűrűnként, mintha minden egyes területi egységben ugyanannyi elem volna. Ezt a lépést elvégezve azonban szinte semmilyen változás nem jelentkezik, mivel a teljes mintára számított átlag csupán nagyon kis mértékben módosul: 49733 forintra csökken ($N=861$, szórásérték=30188).

Bár az öt gyűrű nagyon hasonló értékeket mutat az egy főre eső havi jövedelem szempontjából, arra voltam kíváncsi, hogy statisztikailag elkülöníthetőek-e esetleg olyan, a gyűrűknél is nagyobb részek az öt területrészt összevonásából, amelyek egymáshoz viszonyítva nagyobb eltérést mutatnak. Ennek eldöntésére az egyszempontos varianciaanalízis homogenitás tesztje kínál lehetőséget, amely azonban nem képzett nagyobb aggregátumokat a gyűrűkből. Ez nyilvánvalóan annak tudható be, hogy a köztük lévő különbségek nem számottevőek és – amint az előbbiekben látható volt – statisztikailag sem szignifikánsak.

Egy másik mutató szempontjából is megvizsgálom az egy főre eső havi jövedelem átlagai közti különbséget. Nem a nyers értékekre próbálom kimutatni az esetleges eltéréseket, hanem a területenkénti medián értékeket veszem vizsgálat alá azon megfontolásból kifolyólag, hogy ily módon a szélsőségesen magas és alacsony értékek nem befolyásolják az eredményeket. Az öt gyűrű medián értékei között sem tapasztalható azonban jelentős különbség (3. Táblázat.), bár az mindenképpen szembeűnő, hogy a változó alacsonyabb értékeket mutat a medián szerint.

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje:	Elemsszám (N):	Mediánértékek (forint):
1. Belváros	22	48750,00
2. Első gyűrű	77	43500,00
3. Második gyűrű	446	46666,66
4. Harmadik gyűrű	206	43916,66
5. Negyedik gyűrű	112	45000,00

3. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem medián értékei gyűrűnként.

A változók mutatószámainak finomítására használt további módszer az, hogy a változóból számított statisztikaérték meghatározásánál nem veszik figyelembe a szélsőséges értékeket: az átlagtól felfelé és lefelé a változóértékek kiugró 5%-át figyelmen kívül hagyják a számításnál.

Ezt a tisztított mutatószámot az egy főre eső havi jövedelem átlagaira kiszámítva sem jelentkezik azonban markáns különbség az értékekben (4. Táblázat.).

Szeged 5 koncentrikus gyűrűje:	Esetszám (N):	5%-os tisztított átlag értékek(forint):
1. Belváros	22	44491
2. Első gyűrű	77	46718
3. Második gyűrű	446	48223
4. Harmadik gyűrű	206	46455
5. Negyedik gyűrű	112	47675

4. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem 5%-os tisztított átlag értékei gyűrűnként.

Azt vizsgálva, hogy kiolvasható-e ezeknek a különböző mutatószámoknak az eloszlásából valamiféle egyenletes tendencia arra nézve, hogy az egy főre eső havi jövedelem hogyan változik, ha a mag, a Belváros felől sugár irányban kifelé haladunk, a válasz nem. A Belváros ugyanis az átlagok szerint az utolsó helyen áll, vagyis ott a legkisebb az egy főre eső havi jövedelem, és az Első és Második gyűrűkben a legmagasabb, míg a medián értékek szerint ez oly módon változik meg, hogy a Belváros kerül az első helyre, azonban itt sem tapasztalható olyan törvényszerűség, hogy sugár irányban kifelé haladva szisztematikusan nőnének vagy éppen csökkennének az egy főre eső havi jövedelmek. Az 5%-os tisztított átlag értékei ugyancsak nem mutatnak ilyen fajta tendenciát, hiszen az első helyen itt a Második gyűrű áll, míg Belváros megint csak az utolsó helyre kerül.

Elmondható tehát, hogy a várost öt koncentrikus gyűrűre osztva, az egy főre eső havi jövedelem átlagai meglehetősen alacsonyak; ötvenezer forint környéki illetve annál alacsonyabb értékeket vesznek fel, és nem mutatható ki közöttük szignifikáns eltérés, vagyis mind az öt gyűrű ebből a szempontból statisztikai értelemben véve hasonlóknak tekinthető. Ugyanezt tapasztaltam, amikor a fenti változó mediánjait és 5%-os tisztított átlagértékeit vizsgáltam.

Az egyes koncentrikus gyűrűkben élő népesség nemi összetételének különbségeit vizsgálva a Belváros és az Első gyűrű esetében tapasztalható némi eltolódás: itt a lakosság nagyjából kétharmada nő és egyharmada férfi. A többi területi egység esetében azonban a teljes mintában jellemző értékek körüli a nemek aránya. Azt pedig, hogy a tapasztalt különbségek nem mérvadóak, igazolja, hogy statisztikailag nem szignifikáns a nemek eloszlásának különbsé-

ge az egyes területi egységek népességének összetételében (a Chi2-próba statisztika értéke=3,897; szignifikancia értéke sig=0,420; alfa= 0,05; elemszám N=1158).

Ugyanez a helyzet az átlagéletkor tekintetében: a Belvárosban lakók életkora némileg magasabb (46,5 év), az Első gyűrűben élőké 43,64 év, a Második és a Harmadik gyűrű lakosaié 44 év körül mozog, a Negyedik gyűrűben pedig 42,87 év. Vagyis lényegében a teljes mintára számított értéktől nem térnek el jelentősen, amit az egyszempontos varianciaanalízis is igazol (a statisztika értéke F=0,407; sig=0,789; alfa=0,05; N=1147), hiszen nem mutat szignifikáns különbséget.

Az előzőekhez hasonlóan az iskolai végzettség tekintetében sem mutatkozik markáns eltérés a város területének koncentrikus gyűrűk szerinti felosztásakor, amit a statisztikai teszt (Chi2-próba statisztika értéke=20,071; sig=0,862; alfa=0,05; N=1156) is igazol. Meg kell azonban jegyezni, hogy az alkalmazott teszt mutatószámai jelen esetben csupán tájékoztató jellegűek, mivel az egyes cellákban az elemszám jelentősen lecsökkent.

A foglalkozási kategóriákat vizsgálva ugyanaz tapasztalható, mint az iskolai végzettség esetében: Szeged város területét öt koncentrikus gyűrűre felosztva nem rajzolódik ki markáns, tendenciózusan érvényesülő különbség az azokban lakó népesség összetételét illetően (Chi2-próba értéke=71,348; szignifikancia érték sig=0,081; alfa=0,05; elemszám N=1023). Természetesen a statisztikai próba értékei itt is csupán jelzés szintűnek tekinthetők, mivel az összehasonlításban meglehetősen sok, kis elemszámú cella fordul elő.

A roma származású népesség előfordulási arányában első látásra észlelhető bizonyos mértékű területi mintázottság az öt koncentrikus gyűrű szerinti tagolás esetén: legfőképpen a Belvárosban (3,7%) és az Első gyűrűben (2,6%) jelennek meg a roma származásúak a teljes mintában észlelhető értéknél magasabb arányban. Azonban ez több okból sem tekinthető mérvadónak, mivel egyrészt túlságosan alacsony az egyes cellák elemszáma (a Belvárosban csupán egy fő roma származású található), másrészt a szignifikancia érték közel van a döntési szinthez (Chi2-próba értéke=15,763; sig=0,046; alfa=0,05; elemszám N=1154). Továbbá az információ felvételi módszere is kétségesse teszi a tapasztalt különbségeket, miszerint a kérdezőbiztosnak kellett jelölnie, hogy megítélése szerint roma származású volt-e a kérdezett, avagy sem.

A koncentrikus gyűrűk szerint megvalósuló területi elkülönülés feltárására tett kísérlet során a fenti tapasztalatok tükrében megállapítható, hogy a kutatásban felállított első – s ebből adódóan természetesen a második – hipotézis megcáfolódott. A várost öt gyűrűre felosztva ugyanis nem észlelhetők olyan területi egységek, ahol az egy főre eső havi jövedelem, a lakónépesség neme, életkora, iskolai végzettsége, foglalkozási státusa és roma származása jelentősen mondható eltéréseket mutatna.

Ez azonban korántsem jelenti feltétlenül azt, hogy a területi szegregáció nem létezik Szegeden. Csupán arra utal, hogy konkrétan ezen koncentrikus gyűrűk szerinti felosztást alkalmazva, a rendelkezésre álló adatok elemzése révén nem regisztrálhatóak homogénnek tekinthető népesség által lakott térbeli egységek, az esetleges területi szegregáció nem ilyen léptékű felosztásban valósul meg. Éppen ezért a probléma vizsgálata további próbálkozásokra sarkall.

A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉS VÁLASZTÓKERÜLETKÉNT TÖRTÉNŐ VIZSGÁLATA

Mivel a klasszikus városszociológiai elméletből átvett koncentrikus körök szerint történő területi felosztás nem hozott eredményt annak vizsgálatában, hogy elkülöníthetők-e egymástól eltérő összetételű területrészek, egy másik, finomabb térbeli felosztást alkalmazok.

Választókerületenként fogom megvizsgálni a várost, mely területi egységek előnye egyrészt, hogy az előbbi gyűrűknél lényegesen kisebb területi egységeket foglalnak magukban, így nagyobb valószínűséggel alkotnak a népesség összetétele szempontjából homogén egységeket. Másrészt alkalmazhatóságukat tovább növeli az is, hogy egyes választókerületek teljes mértékben, mások kisebb-nagyobb átfedésekkel leképezik Szeged egyes történelmi, hagyományosan kialakult városrészeit¹⁴, amelyekkel kapcsolatosan a város belső tagolódásának bemutatásakor már kiderült, hogy nem elhanyagolható szerepük volt illetve van az egyes társadalmi rétegek együttélése szempontjából. Ezen rétegek előfordulásának összehasonlítása, az elemzés elvégzése szempontjából pedig további pozitív tényező, hogy az egyes választókerületek/városrészek elemszá-

¹⁴ Forrás: www.szegedvaros.hu/szetr

mai jóval kiegyenlítettebb képet mutatnak annál, ami a minta koncentrikus gyűrűk szerinti felosztása esetén volt tapasztalható (5. Táblázat.).

Választókerületi kód:	Városrész neve	Előfordulási gyakoriság (darab, N)	Százalék:
1	Belváros, Felsőváros	53	4,6
2	Felsőváros	42	3,6
3	Felsőváros, Tárján	46	4,0
4	Tárján	34	2,9
5	Tárján	45	3,9
6	Újszeged	39	3,4
7	Újszeged	46	4,0
8	Újszeged	55	4,7
9	Szőreg	42	3,6
10	Belváros	26	2,2
11	Belváros	48	4,1
12	Béketelep, Rókus- Móraváros	41	3,5
13	Móraváros	41	3,5
14	Alsóváros	55	4,7
15	Délikert (Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek, Gyálarét)	70	6,0
16	Kiskundorozsma	39	3,4
17	Kiskundorozsma	43	3,7
18	Belváros	25	2,2
19	Felsőváros, Gedó, Fodorkert	62	5,4
20	Makkosháza	52	4,5
21	Északi városrész	42	3,6
22	Újrókus	51	4,4
23	Rókus	53	4,6
24	Petőfitelep, Baktó	69	6,0
25	Tápé	39	3,4
Összesen:		1158	100,0

5. Táblázat: Szeged választókerületei

A továbbiakban tehát a fenti táblázatban látható eloszlást követő térbeli csoportosító változó szerint fogom vizsgálni a területi szegregáció jelenségét, természetesen azonban ezen kategorizáló változó esetében sem szabad megfeledkezni arról, amire a gyűrűk szerinti felosztásnál is ki kellett térni: a lecsökent elemszám csupán korlátozott érvényű megállapítások megtételét teszi lehetővé. Ebből adódóan a társadalmi helyzet azon mutatóinak esetében, ahol csupán kategoriális információk állnak rendelkezésre (pl. iskolai végzettség, foglalkozási státus) nem is törekszem az egyes – 25 db – választókerületekben felvett értékek elemzésére, csupán utalok arra, hogy statisztikailag kimutatható-e eltérés az felvett értékek eloszlásában.

Amint az előző, koncentrikus körök szerinti csoportosítás alkalmazásakor, most is az egy főre eső havi jövedelem különbségeinek vizsgálatával kezdem a térbeli elkülönülés feltárására tett elemzés-kísérletet. Az értékekre tekintve feltűnik, hogy lényegesen nagyobb különbségek fedezhetők fel a választókerületenkénti/városrészenkénti csoportosítás esetén a jövedelemátlagokban, mint a korábbi koncentrikus gyűrűk esetében. Jól mutatja ezt például, hogy jelen esetben a legkisebb érték 44199 forint (a 25-ös számú választókerületben, vagyis Tápén), a legmagasabb előforduló havi átlagjövedelem pedig 75277 forint (13. választókerület; Móraváros), amelyek közti – harmincezer forintnyi – különbség már korántsem nevezhető elhanyagolhatónak (6. Táblázat.).

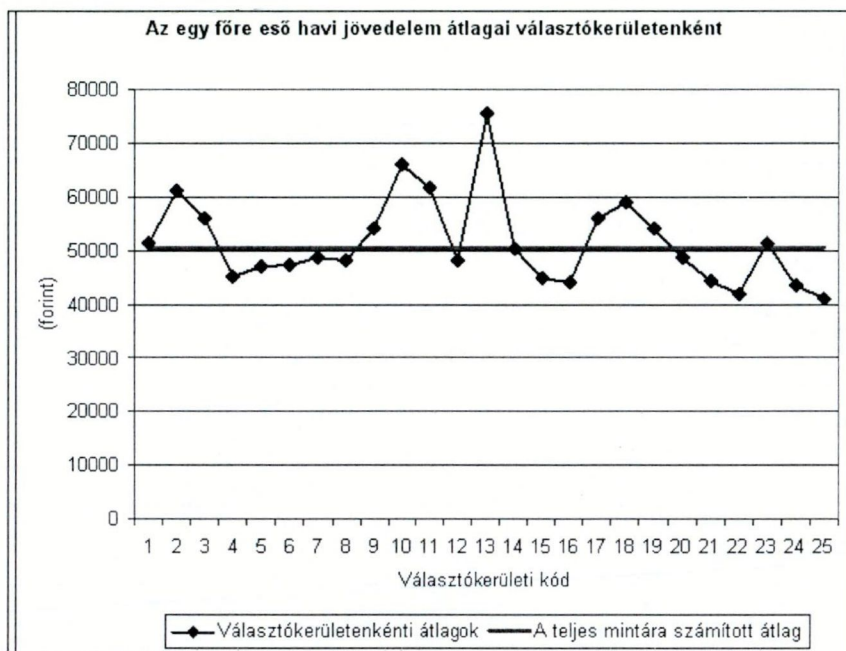
Választókerületi kód:	Városrész neve	Átlagérték:	Esteszám (N)	Szórásérték:
1	Belváros, Felsőváros	51401,02	41	28269,11
2	Felsőváros	61095,95	33	27904,60
3	Felsőváros, Tárján	55861,50	40	69591,84
4	Tárján	45093,33	25	22674,89
5	Tárján	46972,41	36	20977,55
6	Újszeged	47178,84	26	21220,10
7	Újszeged	48538,46	26	17476,22
8	Újszeged	48141,71	41	34131,84
9	Szőreg	53939,65	29	25048,29
10	Belváros	65937,50	20	33855,37
11	Belváros	61575,75	33	51434,20

A térbeli elkülönülés és a társadalmi rétegződés vizsgálata Szegeden

Választókerületi kód:	Városrész neve	Átlagérték:	Esteszm (N)	Szórásérték:
12	Béketelep, Rókus- Móraváros	48209,59	33	19144,05
13	Móraváros	75277,77	24	69363,76
14	Alsóváros	50290,21	37	25759,23
15	Délikert (Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek, Gyálarét)	44754,09	61	16424,70
16	Kiskundorozsma	44153,84	26	16743,28
17	Kiskundorozsma	55975,30	27	38613,18
18	Belváros	59026,31	19	27781,51
19	Felsőváros, Gedó, Fodorkert	54123,18	46	24459,17
20	Makkosháza	48729,72	37	25787,30
21	Északi városrész	44365,59	31	16502,60
22	Újrókus	41848,14	45	24441,45
23	Rókus	51453,48	43	24390,75
24	Petőfitelep, Baktó	43585,88	56	20535,99
25	Tápé	41199,82	28	17986,34
Összesen:		50615,40	863	31837,34

6. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem átlaga választókerületenként

Az egy főre eső havi jövedelem választókerületenkénti átlagainak eloszlása meglehetősen változatos képet mutat, különösen ha a teljes mintára számított átlaghoz (50615 forint, N=863, szórásérték=31837.) viszonyítunk (1. ábra.). A választókerületenkénti átlagjövedelmek többsége a teljes mintára számított jövedelemátlag alatt, vagy annak közelében helyezkedik el, azonban kilenc választókerület esetében az átlagok magasabbak, mint a teljes mintaátlag. Érdekes megállapítás, hogy a teljes mintaátlagtól lefelé történő eltérések közül egyik sem nagyobb tízezer forintnál. Felfelé viszont sokkal nagyobb és kiugróbb értékeket ér el a választókerületenkénti átlag – jól látható ez például a 10. illetve 11. (Belváros), de leginkább a 13. (Móraváros) kerületek esetében.

1. ábra: A választókerületenkénti egy főre eső havi jövedelem átlagai.

Megfigyelhető tehát, hogy a választókerületek/városrészek szerinti felosztást használva lényegesen markánsabb különbségek mutathatók ki az adott területi egységben élő népesség egy főre eső havi jövedelemének átlagai tekintetében, mint a korábbi, koncentrikus gyűrűk szerinti kategorizálás alkalmazásakor, amit az eltérések vizsgálatára használt statisztikai teszt is alátámaszt: az egyszempontos varianciaanalízis során kiszámított statisztika értéke $F=1,957$; a hozzá tartozó szignifikancia érték $=0,004$; ($\alpha=0,05$; $N=862$). Vagyis statisztikailag is kimutatható, szignifikáns különbség van az egy főre eső havi jövedelem átlagai között az egyes választókerületek szerint történő csoportosítás esetén.

A mintába került férfiak és nők választókerületenkénti eloszlását vizsgálva nem mutatható ki eltolódás egyik nem irányában sem, vagyis nemek tekintetében az egyes választókerületekben nem figyelhető meg a népesség egyenlőtlen eloszlása (a χ^2 -próba értéke $=12,729$; szabadságfok $df=24$; $\text{sig}=0,970$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1158$).

Az egyes választókerületekben élő népesség átlagéletkora 38 és 48 év közötti értékeket vesz fel, hozzávetőlegesen négy-négy évnnyire eltérve a teljes mintára számított 44 éves átlagéletkortól. A különbségek számottevőnek minősülnek, tekintve hogy az egyszempontos varianciaanalízis statisztikailag is szignifikáns eltéréseket jelez ($F=1,913$; szabadságfok $df=24$; szignifikancia érték $sig=0,005$; $\alpha=0,05$; $N=1146$). Mely területeken mérhetőek kiugró értékek? A befejezett legmagasabb iskolai végzettség esetében szintén lényeges (Chi2-próba értéke=219,154; szabadságfok $df=168$; $sig=0,005$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1156$) eltérések jelennek meg választókerületenként, legalábbis a statisztikai teszt mutatóit alapul véve. Itt azonban visszautalnék arra, hogy a tesztelt változók kategóriáinak nagy száma miatt a cellánkénti esetszám lényegesen lecsökken, így ez a statisztikai mutató csupán tájékoztató jelleggel vehető figyelembe. Ugyancsak ezen okból kifolyólag nem kísérlem meg értelmezni, hogy melyik választókerületben mely iskolaivégzettség-kategória szerepel magasabb vagy éppen alacsonyabb arányban. Tájékoztató jelleggel azért írd le, mivel egy újabb kutatás tervezésekor, ahol ezen felosztásnak megfelelően vennénk mintát, még jól jöhet!

Az előzőekben jelzettek ugyancsak érvényesek a foglalkozási státusz egyes kategóriáinak eloszlása tekintetében: ezen társadalmi rétegződést mutató jellemző esetén szintén szignifikáns eltéréseket mutat a statisztikai eljárás (Chi2-próba értéke=396,542; szabadságfok $df=336$; $sig=0,013$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1023$), azonban a cellánkénti elemszám sok esetben itt is lényegesen lecsökken, így ez az adat is csupán tájékoztató jelleggel bír. Ide is írd le tájékoztató jelleggel!

A megkérdezettek roma származását illetően – az illeszkedésvizsgálat mutatóit vizsgálva – nem regisztrálható lényeges eltérés választókerületenként (Chi2-próba értéke=42,268; szabadságfok $df=48$; $sig=0,706$; $\alpha=0,05$; elemszám $N=1154$), vagyis a roma és nem roma származásúak a minta adatai alapján hozzávetőlegesen azonos arányban fordulnak elő a város választóköreibben.

A térbeli elkülönülés választókerületenként/városrészenként történő vizsgálatakor már lényegesen nagyobb tagoltságot mutat a kutatás során lekérde-

zett népesség társadalmi összetétele. Mind az egy főre eső havi jövedelem, mind pedig az életkor átlagértékének tekintetében statisztikailag is kimutatható eltérések figyelhetők meg. Az illeszkedésvizsgálat statisztikai eljárásának értékei ugyancsak markáns különbségeket jeleznek az iskolai végzettség és a foglalkozási státusz tekintetében, azonban ezen utóbbi jellemzők esetében a tapasztalt különbségek csupán tájékoztató jellegűnek tekinthetők a kis elemszám miatt.

A továbbiakban megkísérlem értelmezni a társadalmi jellemzők terén a fentiekben regisztrált különbségeket. Ennek során úgy járok el, hogy az egy főre eső havi jövedelem – amely mint arra már korábban utaltam, összefüggésben áll mind az iskolai végzettséggel, mind a foglalkozási státussal – szempontjából hasonlóan tekinthető területi egységeket összevonok, és az így kapott csoportosító változót használom az elemzés során.

Elsőként tehát azokat a nagyobb, aggregálható területeket határozom meg, amelyek hasonlóan tekinthetők, s így összevonhatóak az egy főre eső havi jövedelem nagysága szerint. Az egyszempontos varianciaanalízis homogenitás tesztjét alkalmazva meghatározhatóak, jól láthatóan kirajzolódnak ezek a térbeli csoportok (a homogenitás teszt statisztika értéke=2,584; szabadságfokok $df_1=24$; $df_2=838$; szignifikancia érték=0,000; $\alpha=0,05$; $N=862$). Az elemző program által összevont választóköri területeket a 7. táblázat mutatja be:

Választókerületi kód	Elemszám (N)	Elkülönülő csoportok átlagai ($\alpha=0,05$ döntési szint mellett)	
		1	2
25	28	41199,83	
22	45	41848,15	
24	56	43585,88	
16	26	44153,85	
21	31	44365,59	
15	61	44754,10	
4	25	45093,33	
5	36	46972,42	
6	26	47178,85	

Választókerületi kód	Elemszám (N)	Elkülönülő csoportok átlagai (alfa=0,05 döntési szint mellett)	
		1	2
8	41	48141,72	48141,72
12	33	48209,60	48209,60
7	26	48538,46	48538,46
20	37	48729,73	48729,73
14	37	50290,22	50290,22
1	41	51401,02	51401,02
23	43	51453,49	51453,49
9	29	53939,66	53939,66
19	46	54123,19	54123,19
3	40	55861,50	55861,50
17	27	55975,31	55975,31
18	19	59026,32	59026,32
2	33	61095,96	61095,96
11	33	61575,76	61575,76
10	20	65937,50	65937,50
13	24		75277,78

7. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából hasonlóan tekinthető választókerületek

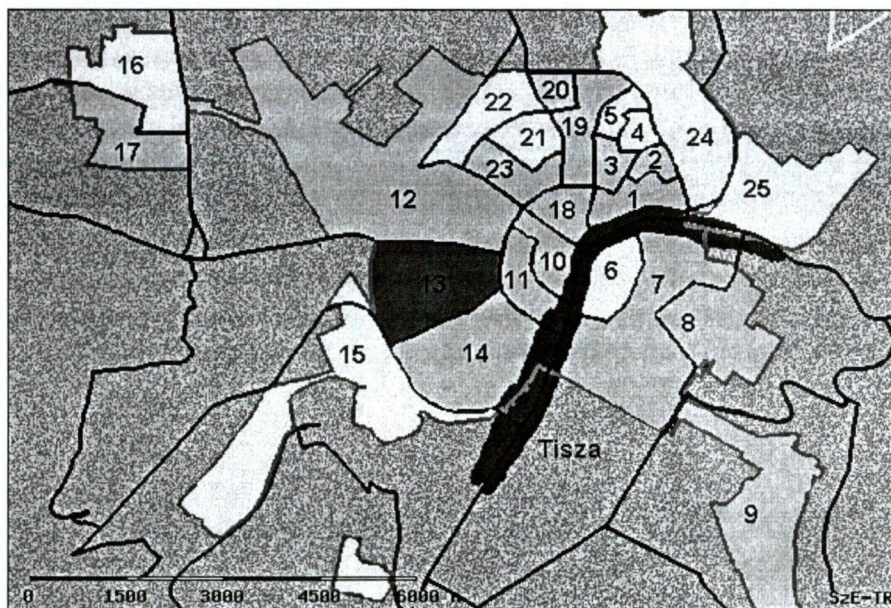
Az összevonások után a 25 db választókerületből két szignifikánsan elkülönülő csoportot alakít ki az eljárás, amelyeknek azonban vannak közös elemeik. A kapott eredményeket úgy használok a további elemzés során, hogy két jelentős mértékben elkülönülő, valamint egy átmeneti csoportot fogok létrehozni a választókerületekből az alábbiak szerint:

1. alacsony egy főre eső havi jövedelemmel (41000-48000 forint) bíró népesség által lakott területek (25, 22, 24, 16, 21, 15, 4, 5, 6. számú választókerületek, vagyis Tápé, Újrókus, Petőfitelep, Baktó, Kiskundorozsma, Északi városrész, „Délikert”: Kecskés-, Klebelsbergtelep, Szenmihálytelek, Gyálarét, Tarján városrészek, illetve egyes területeik, valamint Újszeged központi része).

2. közepes egy főre eső havi jövedelemmel (48000-66000 forint) rendelkező népesség által lakott területek (8, 12, 7, 20, 14, 1, 23, 9, 19, 3, 17, 18, 2, 11, 10. számú választókerületek, azaz Újszeged, Béketelep, Móraváros-Rókus, Makkosháza, Alsóváros, Belváros, Felsőváros, Rókus, Szőreg, Tarján, Kiskundorozsma városrészek, illetve azok egyes területei).

3. magas egy főre eső havi jövedelemmel (75000 forint) bíró népesség által lakott terület(ek) (13. számú választókörizet; Móraváros).

A kérdésfelvetés, vagyis a területi szegregáció vizsgálatának szempontjából elsősorban azonban éppen az a lényeges, hogy ezek az eltérő jövedelmi átlagokat mutató választókerületek milyen térbeli mintázottságot követnek, illetve hogy megfigyelhető-e valamiféle szabályosnak mondható térbeli elrendeződés (2. ábra).

2. ábra: Szeged egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területei¹⁵

A területi elrendeződés szempontjából a város legnagyobb része a közepes nagyságú jövedelemmel bíró népesség által lakott kategóriába tartozik (ezt láthat-

¹⁵ Forrás: www.szegedvaros.hu/szetr

juk a 2. ábrán narancssárga színnel jelölve): délről indulva Alsóváros, Rókus-Móraváros, Béketelep, Rókus, Makkosháza, Felsőváros, Tarján déli része és a teljes Belváros, valamint a Tisza bal partján Újszeged döntő része és Szőreg.

Az alacsony jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek között (citromsárga színnel jelölve) egyrészt a Körtöltésen kívüli, de Szegedhez kapcsolódó (kertvárosias jellegű) telepek (Kovács, 2003: 10. o.) tartoznak: a város délnyugati részénél Kecskéstelep, Klebelsbergtelep, Szentmihálytelek és Gyálrét, Kiskundorozsma északi része, valamint északkeleten Baktó, Petőfitelep és a korábban önálló Tápé. Másrészt a szorosabban a várostestben elhelyezkedő – a Körtöltésen belüli – alacsony egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek között zömében a lakótelepek találhatók: északon Újrókus és a vele délkeletről szomszédos Északi városrész, Tarján lakótelep, valamint Újszegednek a városmaghoz legközelebb eső része, amely a Szegeden az 1960-as évek második felében kezdődő lakótelep-építkezések legkorábbi helyszínéül (Odessza) szolgált (Kovács, 2003: 9-10. o.).

Az egy, a többihez képest kiugróan magas jövedelmű terület (piros színnel jelölve) Móravárosnak a Kálvária sugárút és a Petőfi Sándor sugárút által határolt része.

Megállapítható tehát, hogy gyűrűnkénti szabályos elrendeződés nem fedezhető fel az egy főre eső havi jövedelem alapján elkülönített térbeli egységeknél, figyelmet érdemel azonban, hogy a Körtöltésen kívüli telepek, valamint az azon belül található lakótelepek esetében egyaránt alacsonyabb a mintába került megkérdezettek átlagos havi jövedelme, ami talán a lakóépület jellegének meghatározó szerepére is utalhat.

A JÖVEDELEM ÁLTAL ELKÜLÖNÜLŐ TERÜLETRÉSZEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELÉNEK BEMUTATÁSA

A következőkben leíró jelleggel bemutatom, hogy a fent elkülönített három aggregált, különböző egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területen a fennmaradó, korábban is vizsgált társadalmi rétegződést mutató szempontok szerint eltérő-e a lakosság összetétele. Az összehasonlítás-

hoz a város területének hármas felosztását használok (8. Táblázat.), amelyben az egy főre eső havi jövedelmek átlaga szignifikánsan különböző (az egy szempontot varianciaanalízis statisztika értéke $F=16,803$; szignifikancia érték=0,000; $\alpha=0,05$, $N=863$). Azonban természetesen ebben az esetben is szem előtt kell tartani, hogy nem azonos az egyes kategóriákban lévő megfigyelési egységek száma.

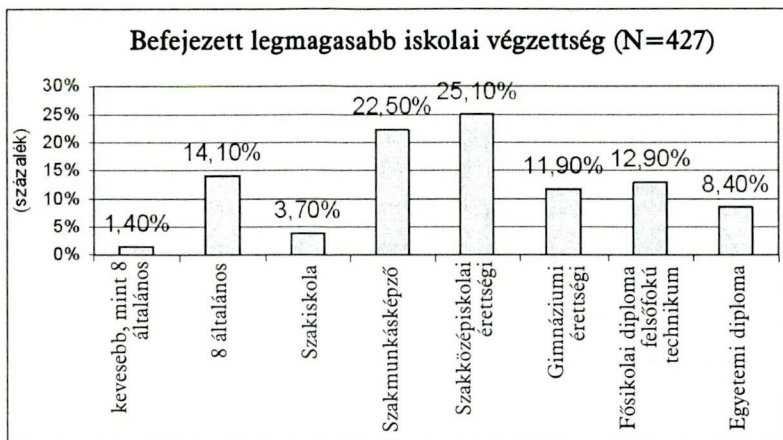
Az egy főre eső havi jövedelem...	Elemsszám (N):	Elemsszám (n) jövedelem:	Átlag:	Szórásérték:
1. Alacsony:	428	334	44239,20	19731,45
2. Közepes:	689	505	53660,46	34519,67
3. Magas	41	24	75277,77	69363,76
Összesen:	1158	863	50615,40	31837,34

8. Táblázat: A város felosztása három, szignifikánsan eltérő egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területre

AZ ALACSONY EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

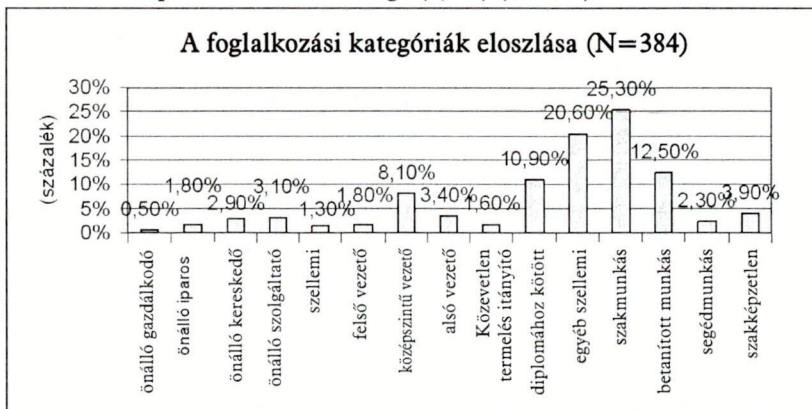
Az első összevont egységeket tömörítő területen élő népesség valamivel több mint fele nő (54,4%), és 45,6%-uk férfi ($N=428$ /férfi és nő együtt/); a megkérdezettek átlagéletkora 44,42 év ($N=423$, szórás=15,6.).

Az ezeken a területen lakók közül a legtöbben – a lakosság egynegyede – szakközépiskolai érettségivel rendelkeznek (25,1%), de hasonlóan magas a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők aránya is (22,5%). 14%-ban vannak jelen azok, akik csupán 8 általános iskolai osztályt végeztek, és ezen érték körüli arányban fordulnak elő a főiskolát, felsőfokú technikumot végzetek is (12,9%). Egyetemi diplomával a népességnek csupán 8,4%-a rendelkezik (3. ábra.).

3. ábra: Az iskolai végzettség alakulása az első területi egységben

A megélhetési forrásokat, a foglalkozást vizsgálva az előbbieken ismertett iskolai végzettséggel bizonyos összhang fedezhető fel, ugyanis a legtöbben szakmunkásként dolgoznak (25%), valamint magasabb arányban fordulnak még elő betanított munkások (12,5%). Jelentős mértékben képviseltetik még magukat az egyéb szellemi munkát végzők (20,6%), s 11%-ban élnek itt diplomához kötött munkából élők. A fennmaradó foglalkozási kategóriák – csakúgy mint a teljes mintában – elenyésző arányban találhatók meg, kivételt képez ez alól talán a középszintű vezetők rétege (8,1%) (4.ábra.).

4. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása az első területi egységben

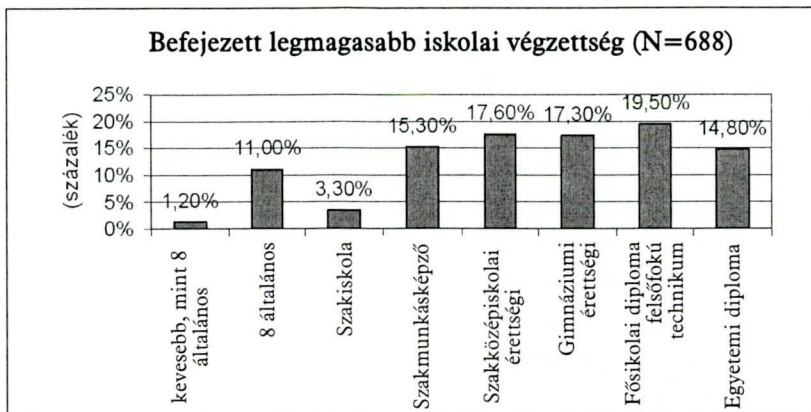
Az alacsony egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területi egységeket magában foglaló aggregátumban a roma lakónépesség aránya mindösszesen 0,7% (3 személy), és a megkérdezett lakosság további 1,6%-ról (7 személy) a kérdezőbiztosok nem tudták eldönteni, hogy roma-e, vagy nem; a túlnyomó többség tehát nem roma származású (N=427.).

Összegezve megállapítható tehát, hogy azokon a területeken, ahol az egy főre eső havi jövedelem a legalacsonyabb, a lakónépesség nagyobb része nő, a válaszadók átlagosan a negyvenes éveik közepén járnak, többnyire középfokú iskolai végzettséggel (szakmunkásképző, szakközépiskola) rendelkeznek. Legnagyobb részük szakmunkásként illetve betanított munkásként dolgozik, továbbá a roma származásúak aránya elhanyagolható.

A KÖZEPES EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETEK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

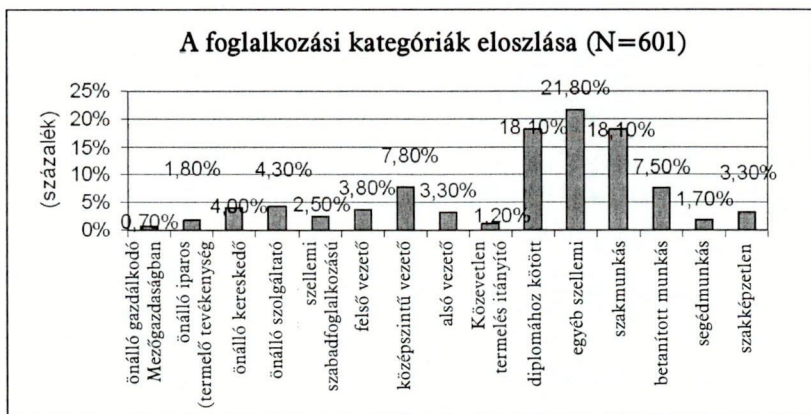
Azokon a területeken, ahol a népesség az egy főre eső havi jövedelem tekintetében nagyjából középen helyezkedik el (48000 és 66000 forint közötti az átlagos havi jövedelem), a lakosság férfi-nő aránya 40%, illetve 60% (N=689), a többség tehát ezeken a területeken is nő. A területrész lakosainak átlagéletkora 43,65 év (N=683; szórás=15,67.).

A közepes egy főre eső havi jövedelmet realizáló népesség legnagyobb része főiskolai diplomával vagy felsőfokú technikai végzettséggel rendelkezik (19,5%), és az egyetemi diplomát szerzettek aránya (14,8%) is magasabb, mint az előzőterületi egységben. Jelentős mértékben vannak jelen a középiskolai végzettséget szerzettek: a népességnek összevonva valamivel több, mint egyharmada (34,9%) rendelkezik szakközépiskolai (17,6%) vagy gimnáziumi (17,3%) érettségivel. A szakmunkás végzettség (15,3%) és az elemi oktatásban részesültek aránya (11%) egyaránt visszaszorul (5. ábra.).

5. ábra: Az iskolai végzettség alakulása a második területi egységben

A foglalkozási kategóriák tekintetében a népesség legnagyobb része az egyéb szellemi kategóriába tartozik (21,8%), de hasonlóan magas, egymáshoz képest ugyanakkora arányban (18,1%) vannak jelen a diplomához kötött szellemi munkát végzők és a szaktanárként dolgozók. Szintén lényegében azonos arányban vannak jelen a középszintű vezetők (7,8%) és a betanított munkát végzők (7,5%). A foglalkozási kategóriák fennmaradó része ebben a területi egységben sincs jelentős arányban képviselve (6. ábra.).

6. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása a második területi egységben

Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából a közepes értékeket felvevő, második csoportba tartozó területrészek népességének túlnyomó többsége (97,8%) szintén nem roma származású. A kérdezőbiztosok megítélése alapján roma 1,5% (10 személy), azok aránya pedig, akiről a felmérést végzők nem tudták eldönteni, hogy roma származású, avagy sem: 0,7% (N=686).

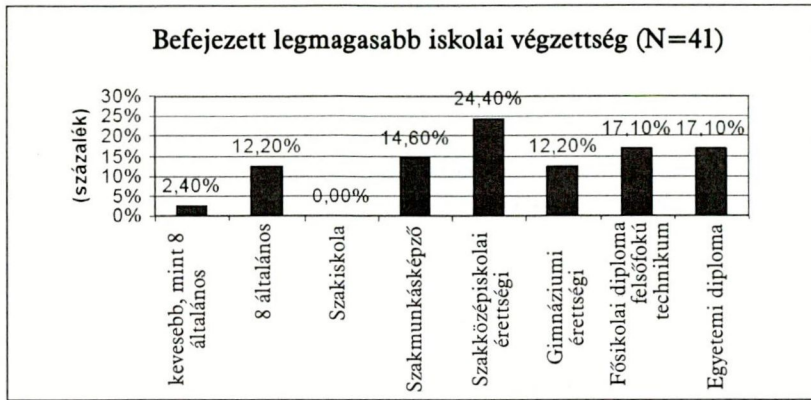
A második területi egységben tehát, ahol a lekérdezettek közepes egy főre eső havi jövedelemmel rendelkeznek, a lakosság ugyancsak a negyvenes éveinek elején-közepén jár, túlnyomó többségében nem roma származású, és nagyobb arányban nő. Jellemzően legalább középfokú, de inkább magasabb iskolai háttérrel rendelkeznek, és nagy részben kvalifikáltabb végzettséget megkövetelő munkakörökben dolgoznak.

A MAGAS EGY FŐRE ESŐ HAVI JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÁLTAL LAKOTT TERÜLETI EGYSÉG TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

Mielőtt ebben a területi egységben is leíró jelleggel bemutatnám a lakónépességet a fent elemzett változók eloszlásnak ismertetésével, újfent utalnom kell arra, hogy ebbe a csoportba csupán egy választókörizet – a 13. számú: Móraváros – került, amelynek elemszáma mindössze 41. Mégis külön egységként kezelem, mivel a statisztikai elemzés azt mutatta, hogy az ebbe a választókörizetbe, városrészbe tartozó megkérdezettek szignifikánsan magasabb egy főre eső havi jövedelemre tesznek szert (lásd fentebb: 8. táblázat.).

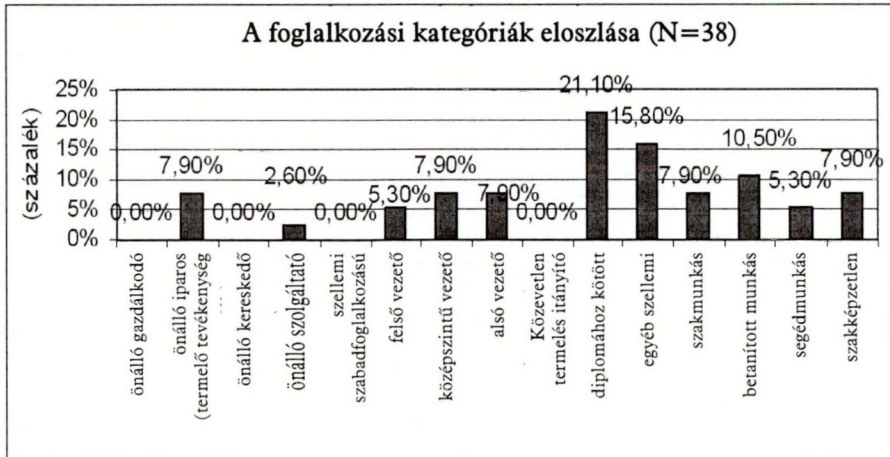
Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából a magasabb kategóriába tartozó népesség által lakott városrészek esetében az eddigiekben észlelt nemekbeli arány az ellenkezőjére vált, itt ugyanis némileg a férfik vannak többen, bár a különbség nem számottevő: férfi 53,7%, nő 46,3% (N=41). A megkérdezettek átlagéletkora is valamelyest magasabb; 45,32 év (N=41, szórásérték=16,01).

Az iskolai végzettség eloszlását vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók legnagyobb része – egynegyede – szakközépiskolai érettségivel rendelkezik (24,4%; 10 fő). Felsőfokú végzettséget összesen a kérdezettek 34,2%-a szerzett (főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum: 17,1%; egyetemi diploma: 17,1%; 7-7 fő). 5 megkérdezettnek (12,2%) van gimnáziumban szerzett érettségi, és ugyanennyien vannak, aki csupán 8 általános osztályt végeztek. A szakiskolát végzettek kategóriájában nem található senki (7. ábra.).

7. ábra: Az iskolai végzettség alakulása a harmadik területi egységben.

Ebben a területi egységben a szellemiek magasabb aránya dominál, hiszen a legtöbb diplomához kötött szellemi munkát végeznek (21,1%; 8 fő), és a másik legjelentősebb mértékben jelenlévő réteg az egyéb szellemi beosztásúaké (15,8%; 6 fő). Az előbbi területi egységekhez képest az önálló iparosok aránya nő (7,9%); ugyanakkor csökken a szakmunkások jelenléte és 10,5%-os a betanított munkások aránya, azonban ezen arányok alacsony, néhány fős elemszámot foglalnak magukban (8. ábra.).

8. ábra: A foglalkozási kategóriák eloszlása a harmadik területi egységben

Az ezen a területi egységen lekérdezett lakosságból 1 ember volt roma származású, és ugyancsak 1 személy volt olyan, akit nem tudott besorolni a kérdezőbiztos, mely számok itt a kis esetszám miatt 2,4%-ként jelennek meg. A többség azonban (95,1%; 38 személy) nem romaszármazású.

A legmagasabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró népesség által lakott kis elemszámú területi egység összetételére tehát az jellemző, hogy zömében 45 év körüliek, nem roma származásúak, és többségben vannak a férfiak. A válaszadók magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és az ezzel betölthető, főleg szellemi foglalkozási kategóriákba tartoznak.

KÜLÖNBΣÉGEK A HÁROM TERÜLETI EGYSÉG NÉPESSÉGÉNEK ÖSSZETÉTELÉBEN

A fenti három, az egy főre eső havi jövedelem szempontjából szignifikánsan elkülönülő területi egység lakónépességének leíró jellegű bemutatását követően arra keresem a választ, hogy kirajzolódnak-e különbségek az egyes területek között a fent ismertetett jellemzők tekintetében.

Elsőként a nemek előfordulási arányát vizsgálva, a teljes mintában számított értékekhez képest eltérések tapasztalhatók az egyes kategóriák szerint: az alacsony és a közepes jövedelmű népesség által lakott területi egységekben nő-többslet van, bár az előbbiben kisebb arányú. Ez a magasabb jövedelmű népességet tömörítő kategóriában az ellenkezőjére vált (9. Táblázat.). Azonban az észlelt különbségek statisztikailag nem tekinthetők jelentősnek (a Pearson-féle Chi-négyzet próba statisztika értéke=4,803; szabadságfok=2; szignifikancia érték sig=0,091; alfa=0,05; N=1158.)

Az egy főre eső havi jövedelem szerint szignifikánsan elkülönülő területi egységek:	Nem		Összesen:
	Férfi	Nő	
1. alacsony:	45,60%	54,40%	100,00%
2. közepes:	40,50%	59,50%	100,00%
3. magas:	53,70%	46,30%	100,00%
A teljes mintára számított értékek:	42,80%	57,20%	100,00%

9. Táblázat: A nemek eloszlásának különbségei a három területi egységben

Az életkor tekintetében ugyancsak nincsen statisztikailag kimutatható eltérés (egyszempontos varianciaanalízis, $F=0,468$; szignifikancia érték $=0,627$; $\alpha=0,05$; $N=1147$) a három területrészt között: mindhárom csoportban a megkérdezettek átlagéletkora a teljes mintára számított 44 év körül mozog, s az átlagokhoz tartozó szórásértékek is lényegében azonosnak tekinthetők (10. Táblázat.).

A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...	Elemsszám (N):	Átlagéletkor:	Szórásérték:
1. alacsony	423	44,41	15,60
2. közepes	683	43,64	15,67
3. magas	41	45,31	16,00
Összesen:	1147	43,99	15,65

*10. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szerint eltérő területi
egységekben élő népesség átlagéletkora*

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség tekintetében azonban már érdekesebb az egyes területek közti különbség egymáshoz, és területenként a teljes mintára számolt értékekhez képest is. Ellentmondásos tendencia érvényesül a kevesebb mint 8 általános iskolai osztályt végzettek esetében, hiszen ők a magasabb egy főre eső havi jövedelmű területen a másik két területi egységhez képest némileg nagyobb arányban vannak jelen, azonban ezt némileg kétségesse teszi a meglehetősen alacsony elemszám.

A szakmunkás végzettséggel rendelkezők esetében csökkenő arányszám figyelhető meg, amint haladunk a magasabb jövedelmű népesség által lakott területi egységek felé, és a teljes mintára számított értékhez viszonyítva is megállapítható, hogy az alacsonyabb jövedelmű területeken nagyobb, a közepes- és magas jövedelmű népesség által lakott területeken pedig kisebb az előfordulási arány.

Az egyetemi diplomával rendelkezők esetében egyértelmű növekedés tapasztalható a magasabb jövedelműek által lakott területi egységek felé haladva, és részlegesen ugyanez a tendencia figyelhető meg a gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők és a főiskolai diplomával vagy felsőfokú technikus végzettséggel bírók körében is (11. Táblázat).

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított értékek:
	1. alacsony:	2. közepes:	3. magas:	
Kevesebb, mint 8 általános	1,40%	1,20%	2,40%	1,30%
8 általános	14,10%	11,00%	12,20%	12,20%
Szakiskola	3,70%	3,30%	0,00%	3,40%
Szakk munkásképző	22,50%	15,30%	14,60%	17,90%
Szakközépiskolai érettségi	25,10%	17,60%	24,40%	20,60%
Gimnáziumi érettségi	11,90%	17,30%	12,20%	15,10%
Főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum	12,90%	19,50%	17,10%	17,00%
Egyetemi diploma	8,40%	14,80%	17,10%	12,50%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

11. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységek népességének iskolai végzettsége

Megfogalmazható, hogy az egyes, eltérő havi jövedelmű népesség által lakott területeken a megkérdezettek legmagasabb befejezett iskolai végzettségében eltérések mutathatók ki, amelyek az iskolai végzettség egyes kategóriái esetében bizonyos fajta tendenciát követnek, amely valamelyest felszínesen úgy fogalmazható meg, hogy az egy főre eső havi jövedelem szempontjából rosszabb helyzetben lévő területeken alacsonyabb az ott élők képzettsége, és a magasabb jövedelműek által lakott területeken gyakoribb a magasabb iskolai végzettség előfordulása. A tapasztalt különbségeket, és az azoknak mintázatot adó tendenciák tesztelését elvégezve statisztikailag is érzékelhető, szignifikáns eltérés mutatkozik (Pearson-féle Chi-négyzet próba: statisztikaérték=40,703; szabadságfok df=14, szignifikancia érték=0,000; N=1156.), azonban két cella esetében a megfigyelési egységek száma lecsökkent, így a statisztikai teszt szigorú értelemben véve nem igazolja a megfigyelt eltéréseket, csupán tájékoztató jellegűnek tekinthető.

A foglalkozási kategóriák eloszlását vizsgálva szintén felfedezhető bizonyos fajta összefüggés a két változó között, jóllehet néhány, kis elemszámú foglalkozási kategória esetében (pl. önálló gazdálkodó, önálló kereskedő) a területenkénti és a teljes mintára számított értékek között nincs jelentős eltérés. Jól ki-

rajzolódó tendencia figyelhető meg azonban például a felső vezetőket és a diplomához kötött szellemieket magába foglaló kategóriák esetében: ahogyan haladunk a magasabb egy főre eső jövedelmű népesség által lakott területi egységek felé, az említett két kategória előfordulási gyakorisága nő. Részben ugyanez jelenik meg az alsó- és a középszintű vezetőket tömörítő csoportok esetén is. A legmarkánsabban talán a szakmunkásokat vizsgálva rajzolódik ki a mintázottság másik oldala: a magasabb jövedelmű népességet tömörítő kategóriák felé haladva fokozatosan csökken az arányuk, azonban ugyanez jelenik meg az egyéb szellemi munkát végzőknél is (12. Táblázat.).

Foglalkozási kategóriák:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított értékek:
	1. alacsony	2. közepes	3. magas	
Önálló gazdálkodó (mezőgazdaságban)	0,50%	0,70%	0,00%	0,60%
Önálló iparos (termelő tevék-t folyt.)	1,80%	1,80%	7,90%	2,10%
Önálló kereskedő	2,90%	4,00%	0,00%	3,40%
Önálló szolgáltató	3,10%	4,30%	2,60%	3,80%
Szellemi szabadfoglalkozású	1,30%	2,50%	0,00%	2,00%
Felső vezető	1,80%	3,80%	5,30%	3,10%
Középszintű vezető	8,10%	7,80%	7,90%	7,90%
Alsó vezető	3,40%	3,30%	7,90%	3,50%
Közvetlen termelésirányító	3,40%	3,30%	7,90%	3,50%
Diplomához kötött szellemi	1,60%	1,20%	0,00%	15,50%
Egyéb szellemi	20,60%	21,80%	15,8%	21,10%
Szakmunkás	25,30%	18,10%	7,90%	20,40%
Betanított munkás	12,50%	7,50%	10,50%	9,50%
Segédmunkás	2,30%	1,70%	5,30%	2,10%
Szakképzetlen	3,90%	3,30%	7,90%	3,70%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

12. Táblázat: Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységek népességének foglalkozási kategóriák szerinti eloszlása

Egyes foglalkozási kategóriák arányszámainak változásában is megjelenik tehát az iskolai végzettség esetében már felismert tendencia, ami jelen esetben

úgy fogalmazható meg, hogy az alacsonyabbtól a magasabb egy főre eső havi jövedelemmel rendelkező népesség által lakott területek felé haladva nő azon rétegek aránya, amelyek magasabb kvalitást igénylő munkát végeznek. A statisztikai teszt a foglalkozási kategóriák eloszlásának vizsgálatakor szintén lényeges eltéréseket regisztrál (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=48,121; szabadságfok $df=28$; szignifikancia érték=0,010; alfa=0,05; $N=1023$.), azonban akárcsak az iskolai végzettség esetében, itt is túl alacsony az elemszám mintsem, hogy messzemenő következtetések levonására nyílna lehetőség.

Végezetül a mintába került kis számú roma lakosságnak az egyes, eltérő jövedelmű népességet magába foglaló területi egységenkénti előfordulását vizsgálva első látásra az állapítható meg, hogy a kutatást végző kérdezőbiztosok által romaként regisztrált válaszadók aránya fokozatosan növekszik az alacsonyabb jövedelmű lakosság lakta területektől a magasabb havi jövedelmet szerzők által lakott térbeli egységek felé haladva (13. Táblázat.). Azonban ez az elenyészően alacsony elemszám miatt nem tekinthető mérvadónak, hiszen a teljes mintában is mindössze 14 fő a roma származásúnak vélt megkérdezett, és a harmadik területi egységben – amint ezt már korábban is jeleztem – a 2,4% 1 főt jelent. Mindemelllett a statisztikai teszt sem jelez kimutatható eltérést (Pearson-féle Chi-négyzet próba, statisztika érték=4,379; szabadságfok $df=4$; szignifikancia érték=0,357; alfa=0,05, $N=1154$).

A három elkülönülő terület, melyekben az egy főre eső havi jövedelem...	A kérdezett roma származású volt-e?			Összesen:
	igen	nem	nem tudom eldönteni	
1. alacsony	0,70%	97,70%	1,60%	100,00%
2. közepes	1,50%	97,80%	0,70%	100,00%
3. magas	2,40%	95,10%	2,40%	100,00%
A teljes mintára számított értékek:	1,20%	97,70%	1,10%	100,00%

13. Táblázat: A roma népesség aránya az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységekben

Szeged város népességének térbeli elkülönülését választókerületenként vizsgálva az a megfigyelés bontakozik ki, hogy a mintába került lakosoknak jelentősen eltér az életkora, az egy főre eső havi jövedelme, de a statisztikai mutatók az iskolai végzettség és a foglalkozási státus esetében is bizonyos különbségek meglétére utalnak. Ezen eltérések vizsgálatára külön az egyes választókerületek összehasonlításával azok nagy száma továbbá a bennük foglalt megfigyelési egységek alacsony elemszáma miatt nem vállalkozhattam. Ezért az egyes választókerületekből nagyobb aggregátumokat képeztem: azokat vontam össze három nagyobb csoportba, amelyekben a megkérdezettek egy főre eső havi jövedelme statisztikailag hasonlóknak tekinthető. Az így módon nyert háromkategóriás csoportosító változó használatával végeztem ezután elemzést a népesség összetételére vonatkozóan. Az egyes aggregátumokban lévő válaszadók iskolai végzettsége és foglalkozási státusa bizonyos kategóriáinak eloszlása többé-kevésbé jól érzékelhető és egyértelmű tendenciát mutatott: az alacsonyabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró lakosság által lakott területek népessége alacsonyabb iskolai végzettségű és foglalkozási státusú, míg a nagyobb jövedelmű népesség által lakott területeken képzettebb és felelősebb, jelentősebb kvalitást igénylő munkát folytató megkérdezettek élnek.

A fentiek tükrében azt gondolom, sikerült kimutatni, hogy a város népességének összetétele területileg nem egységes, vagyis igazolást nyert a vizsgálat első hipotézise. Valamint fény derült arra is, hogy az elkülönülés bizonyos fajta mintázottságot mutat, s ezzel a második hipotézis is beigazolódtott.

A LAKÓÉPÜLET JELLEGÉNEK SZEREPE A TÉRBELI ELKÜLÖNÜLÉSBEN

A térbeli elkülönülés bemutatása után a továbbiakban annak feltárására vállalkozom, hogy kimutatható-e a lakóépület jellegének a társadalmi rétegek szegregációjában játszott valamiféle szerepe, vagyis a kutatásban felállított harmadik hipotézis helytállóságát vagy hamisságát igyekszem megvizsgálni. A lakóépület jellegének esetleges szerepére egyrészt a szegregáció témájában született koráb-

bi tanulmányok; elméleti munkák és empirikus felmérések világitottak rá, amelyek számomra is támpontul szolgálnak, s az elméleti áttekintésben ismertetésre kerültek. Másrészt pedig a térbeli elkülönülés sikeres bemutatására használt területi egységek lehatárolásakor feltűnik, hogy a legalacsonyabb egy főre eső havi jövedelemmel bíró népesség által lakott választókerületek egyik részét a város lakótelepei, illetve azok egyes részei képezik.

A LAKÓÉPÜLET-TÍPUSOK ARÁNYA A HÁROM ELTÉRŐ JÖVEDELEMMEL RENDELKEZŐ NÉPESSÉG ÉLTAL LAKOTT TERÜLETEN

Mivel a térbeli elkülönülést az egy főre eső havi jövedelem alapján kialakított csoportosító változó használata révén sikerült láthatóvá és értelmezhetővé tenni, elsőként azt vizsgálom meg, hogy ezen területeken kimutatható-e valamiféle mintázottság a megkérdezettek lakástípusának eloszlásában. Ezzel kapcsolatban abból kifolyólag áll rendelkezésre információ, hogy a felmérést végző kérdezőbiztosoknak a kérdés megtörténte után regisztrálniuk kellett, hogy milyen típusú lakóépületben él a válaszadó.

A minta 5,8%-a, 67 megfigyelési egység esetében nincs adat arra vonatkozóan, hogy a kérdezett milyen típusú épületben lakik, mivel a kérdőív felvétele nem a lakáson történt, vagy a kérdezőbiztos nem tudta megítélni a lakóépület jellegét. A fennmaradó 1091 válaszadónak a legnagyobb része; egy harmada önálló családi házban lakik (33,5%), egy ötödük városi földszintes házban lévő épületben (20,3%), s megközelítőleg ugyanekkora arányban vannak, akik panel épületben élnek (19,1%). Az esetek 11,9%-ában sorházban, társasházban, 10,5%-ban városi emeletes tömbházban, 51 megkérdezett (4,7%) esetében pedig többlakásos családi házban került sor az adatfelvételre.

Az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területek szerint vizsgálva a megkérdezettek lakóépülete jellegének eloszlásait, bizonyos fajta mintázottság figyelhető meg (14. Táblázat.).

A lakóépület jellege:	A három elkülönülő terület, melyekben az egy fő- re eső havi jövedelem...			A teljes mintára számított érté- kek:
	1. alacsony	2. közepes	3. magas	
önálló családi ház	42,80%	27,30%	36,80%	33,50%
Többlakásos családi ház	3,20%	5,40%	7,90%	4,70%
sorház, társasház	4,20%	15,80%	28,90%	11,90%
városi földszintes házsorban lévő épület	21,80%	20,70%	0,00%	20,30%
városi emeletes tömbház	7,30%	12,40%	13,20%	10,50%
panel épület	20,80%	18,30%	13,20%	19,10%
Összesen:	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

14. Táblázat: A városban előforduló lakóépületek jellegének aránya a város három, egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönülő területi egységében

Az alacsony jövedelmű népesség által lakott területeken a legnagyobb arányban önálló családi házakat találunk (42,8%), de magas még a városi földszintes házsorban lévő épületek (21,8%) és a panelépületek aránya is (20,8%). A közepes havi jövedelmet szerző népességet tömörítő aggregátumban a lakosság legnagyobb része szintén önálló családi házban lakik, bár az arány mérséklődik (27,3%). A városi földszintes házsorban lévő épület ezen a területen is hasonló értékkel a második helyen áll (20,7%), nő viszont a sorházban, társasházban élő válaszadók aránya (15,8%). A harmadik területi egységben a legtöbben ugyancsak önálló családi házban lagnak (36,8%), majd következik a sorház, társasház (28,9%), és ugyanakkora arányban fordul elő a városi emeletes tömbház és a panel épület (13,2%):

A tendenciákat vizsgálva egyrészt kitűnik, hogy az önálló családi ház teljes mintában mért meghatározó aránya az egyes aggregátumokban is érvényesül, hiszen mindhárom területi kategóriában ez jelent meg a legmagasabb arányban. Másrészt jól nyomon követhető változás figyelhető meg: a magasabb jövedelmű lakosságot tömörítő területek felé haladva a többlakásos családi házban, a városi emeletes tömbházban élő megkérdezettek aránya növekvő gyakoriságot mutat, s ugyanezen tendencia még markánsabban jelentkezik a sorházban, illetve társasházban lakók esetében. Ezzel ellentétben, a panel épü-

letben lakók aránya folyamatosan csökken a magasabb jövedelmet realizáló népesség által lakott területek felé haladva: azokon a területeken, ahol alacsonyabb a lakosság egy főre eső havi jövedelme, nagyobb arányban laknak a megkérdezettek panel épületben, míg ahol a magasabb jövedelműek tömörülnek, ott kisebb a panel épületben élők aránya is. Az egyes lakóépület-típusokban élők arányainak eloszlásában tapasztalt különbségeket a statisztikai tesztelés is igazolja (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=75,906; szabadságfok $df=10$; szignifikancia érték=0,000; $\alpha=0,05$; $N=1091$.), mivel azonban három cellában az előfordulási gyakoriság túlságosan alacsony, csupán tájékoztató jelleggel vehető figyelembe.

A NÉPESSÉG TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELÉNEK KÜLÖNBSÉGEI AZ EGYES LAKÓÉPÜLET-TÍPUSOKBAN

A továbbiakban a lakóépület jellegének a társadalmi rétegek elkülönülésében játszott esetleges szerepére oly módon igyekszem fényt deríteni, hogy áttekintés jelleggel megvizsgálom: a korábbiakban is elemzés tárgyává tett rétegzépítő tényezők mutatnak-e eltéréseket ezen csoportosítást alkalmazva.

Az egyes lakóépület-típusokban élők által realizált egy főre eső havi jövedelem átlagos értékeiben különbségek mutatkoznak: a legalacsonyabb havi jövedelemmel (45000 forint) a többlakásos illetve önálló családi házban élők, valamint a városi földszintes házsorban lévő épületben lakók (átlagosan 48791 forint) rendelkeznek. A panel épületek lakói a teljes mintában számolt átlagjövedelemhez hasonló összegre tesznek szert (51738 forint), s azt meghaladó mértékű havi bevétellel bírnak a sorházban, társasházban (54970 forint), de leginkább a városi emeletes tömbházban (59484 forint) lekérdezett válaszadók. A havi jövedelem terén tapasztalt eltérések statisztikailag is alátámaszthatóak (egyszempontos variancia analízis, a statisztika értéke $F=3,183$; szignifikancia érték $\text{sig}=0,007$; $\alpha=0,05$; $N=818$.).

A férfi és nő megkérdezettek lakóépület-típusokbeli eloszlásának arányaiiban nem tapasztalható eltérés a teljes mintában jelen lévő nemekbeli arányokhoz képest (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke=2,646; szabadságfok $df=5$; szignifikancia érték=0,755; $\alpha=0,05$; $N=1091$.).

A válaszadók életkorát illetően – statisztikailag is – kimutathatóak jelentősebb eltérések a lakóépület jellegét tekintve (egyszempontos varianciaanalízis, $F=7,44$; szignifikancia érték= $0,000$; $\alpha=0,05$; $N=1083$). A legfiatalabbak a városi földszintes házsorban (40,7 év) valamint a panel épületben (41,3 év) lakó megkérdezettek. A sorházban, társasházban élők átlagéletkora (44,3 év) a teljes mintára számított értékkel (44,2 év) lényegében megegyezik, az önálló (46,1 év) illetve többlakásos (47,8 év) családi házban, valamint a városi emeletes tömbházban (48,8 év) élő válaszadók azonban az átlagnál némileg idősebbek.

A különböző iskolai végzettségű megkérdezetteknek az egyes lakóépület-típusonkénti eloszlása nem egyenletes – erre utal legalábbis az illeszkedésvizsgálat (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $61,443$; szabadságfok $df=35$; szignifikancia érték= $0,004$; $\alpha=0,05$; $N=1089$.), amelynek mutatóit azonban a cellánkénti kis elemszám miatt ebben az esetben is óvatosan kell kezelni.

Mint az a korábbiakban is több ízben tapasztalható volt, az iskolai végzettséghez nagyon hasonló képet mutat a válaszadók foglalkozási státusa: a statisztikai eljárás a különböző munkát végzők lakóépület-típusonkénti eloszlásában eltéréseket regisztrál (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $100,231$; szabadságfok $df=70$; szignifikancia érték= $0,010$; $\alpha=0,05$; $N=968$.), de ugyanúgy túlságosan alacsony elemszámok fordulnak elő, így ez a mutatószám is csupán tájékoztató jellegű.

Végül a korábbi elemzések során is használt utolsó társadalmi helyzetet befolyásoló mutató; a roma származás tekintetében nem jelentkezik eltérés az egyes lakóépület-típusokban élő népesség eloszlásában (Pearson-féle Chi-négyzet próba, a statisztika értéke= $11,216$; szabadságfok $df=10$; szignifikancia érték= $0,341$; $\alpha=0,05$; $N=1091$.), azonban mint arra a korábbiakban is több ízben utaltam, az összehasonlítást szinte lehetetlenné teszi a mintába került, a kérdezőbiztosok által romának tartott válaszadók elenyésző aránya.

A fenti – ártékintő jellegű – bemutatásból megfogalmazódik, hogy az egyes lakóépület-típusokban statisztikailag is igazolható eltéréseket mutat a mintába került népesség egy főre eső havi jövedelme és az életkora, továbbá a megkérdezettek iskolai végzettsége és a foglalkozási státusa is változatosságot jelez. Ha emellett figyelembe vesszük azt a fentebb tapasztalt összefüggést is, hogy a

havi jövedelem alapján elkülönített térbeli egységekben – melyekben a népesség összetétele egyéb társadalmi rétegződést befolyásoló szempontok szerint is eltéréseket mutat – a lakóépület-típusok elrendeződése sem egységes, hanem bizonyos mintázottságot mutat, a kutatásban felállított harmadik hipotézis bizonyítottnak tekinthető.

A NÉPESSÉG SZEGREGÁCIÓJÁNAK MÉRTÉKE VÁLASZTÓKERÜLETENKÉNT ÉS A LAKÓÉPÜLET TEKINTETÉBEN

Az elemzés befejezéseképpen arról igyekszem képet alkotni, hogy a mintába került népességnek az előzőekben feltárt választókerületenkénti és lakóépület jellege szerinti elkülönülése, szegregációja melyik léptékű összehasonlításban mutat jelentősebb eltéréseket, vagyis hogy a lakossági szegregáció inkább lakástípus szerint, vagy inkább térben valósul-e meg.

A kérdés megválaszolását egyes – a mintában meghatározó arányban jelen levő – társadalmi kategóriák szegregációs indexeinek összevetésével végzem el. Ezen mutatók értékeinek kiszámításakor a disszimilaritási és szegregációs indexeket elsőként megkonstruáló Duncan házaspár által kidolgozott (Csizmady, 2003: 154. o.) módszer szerint járok el. Ennek értelmében a disszimilaritási indexet úgy kapjuk meg, hogy megvizsgáljuk; egyes területi egységekben egy-egy társadalmi csoportba tartozó népességnek hány százaléka található, s ezen százalékos arányszámok abszolút értékben vett különbségeinek összegét osztjuk kettővel (Duncan – Duncan, 2000: 42. o.). Ily módon olyan 0 és 100 közötti mutatószámot kapunk, amelynek 100-as értéke a két eloszlás egymást kizáró voltára utal, minimuma pedig a két megoszlás azonosságát – a térbeli elkülönülés hiányát – jelzi (Csizmady, 2003: 154. o.). Abban az esetben pedig, amikor a fenti módszerrel nem egyes társadalmi kategóriákat hasonlítunk össze egymással, hanem egy-egy szociális réteget az összes többihez viszonyítunk, szegregációs indexet kapunk. (Duncan – Duncan, 2000: 42 – 43. o.). Mind a disszimilaritási, mind pedig a szegregációs mutatók értelmezhetők oly módon is, mint azoknak az aránya, akiknek más területi egységben kellene lakniuk ahhoz, hogy eloszlásuk egyenletes legyen (Ladányi, 2000: 267. o.).

A szegregációs indexeket olyan iskolai végzettség és foglalkozási státusz kategóriákra számítottam ki egyrészt választókerületenként, másrészt a havi jövedelem alapján hármaskategóriába összevont választókerület-csoportonként, illetve lakóépület-típusonként, amelyek számottevőbb arányban vannak jelen a mintában (15. Táblázat.). Az első területi tagolásban az egyetemi diplomával rendelkezők mutatják a legnagyobb arányú (26,3), és a főiskolát illetve felsőfokú technikumot végzettek a legkisebb mértékű (13,55) térbeli elkülönülést. Az egy főre eső havi bevétel szerint meghatározott csoportosítás esetében szintén az egyetemet végzettek (13,8) érik el a legmagasabb szegregációs arányszámot, azonban a legkevesbé – elhanyagolható mértékben – itt már az egyéb szellemi munkát végzők különülnek el (2,4). Lakóépület-típusonként az első helyen az előbbieken tapasztaltakhoz képest nincs átrendeződés, míg a legalacsonyabb arányban a nyolc általános iskolai osztályt végzettek szegregálódnak (6,4).

		Szegregációs indexek		
		választó-kerületenként	az egy főre eső havi jövedelem szempontjából elkülönített területi egységek szerint	lakóépület-típusonként
Befejezett legmagasabb iskolai végzettség kategóriák 8 általános	8 általános	16,35	6,4	6,4
	szakmunkásképző	20,75	11,5	13,95
	szakközépiskola	19,4	10,95	7,15
	gimnázium	17	10	5,65
	főiskola és felsőfokú technikum	13,55	10,75	8,85
	egyetem	26,3	13,8	18,75
Foglalkozási státusz kategóriák szakmunkás	szakmunkás	17,4	11,1	9,9
	egyéb szellemi	15,5	2,4	6,45
	diplomához kötött szellemi	18,5	13,2	9,5

15. Táblázat: Egyes társadalmi kategóriák különböző léptékű felosztás szerint számított szegregációs indexei

Összességében nézve egyrészt megállapítható, hogy mindegyik vizsgált társadalmi réteg esetében a kimutatható elkülönülés mértéke legmagasabb a választókerületenkénti összehasonlítás alkalmazásakor: hozzávetőlegesen 14% és 26% között váltakozik azok aránya, akiknek más területi egységben kellene élniük ahhoz, hogy eloszlásuk egyenletes legyen. Másrészt az is megfigyelhető, hogy a választókerületeknek az egy főre eső havi jövedelem alapján történő nagyobb csoportokba rendezésekor nyert térbeli egységeket magába foglaló változó lényegesen homogénebb összetételű – kisebb mértékben szegregálódó – népességet tömörít, s ez megerősíti a megkérdezettek havi jövedelmének iskolai végzettségükkel és foglalkozási státusukkal való szoros együttjárását.

A lakóépület típusa és a választókerületek szerint számított szegregációs indexek összevetése alapján pedig megfogalmazható, hogy a vizsgált népesség eloszlásában némileg jelentősebb arányú egyenlőtlenség regisztrálható a területi felosztás esetében: 4% (főiskolai diplomát vagy felsőfokú technikumot szerzetek) és 12% (szakközépiskolát végzettek esetében) közötti mértékben magasabbak itt az elkülönülő népesség mutatói.

A szegregációs indexek elemzése alapján tehát levonható, hogy a vizsgált társadalmi rétegek eltérő mértékben különülnek el más-más léptékű összehasonlítást alkalmazva, s a választókerületenként számított mutatószámok a megkérdezettek jelentősebb arányú egyenlőtlen eloszlását jelezték, mint a lakóépület jellege szerintiek. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a népesség térbeli elkülönülése kizárólag ilyen léptékű területi tagozódásban valósul meg, csupán annyi állítható, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján ezen csoportosítást alkalmazva kimutatható a szegregáció.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az adatelemzés során igyekeztem rámutatni a területi szegregáció alakulásának főbb tendenciáira. A vizsgálgatást a város öt koncentrikus gyűrűre történő felosztásával kezdtem, az ily módon alkalmazott csoportosítás esetében azonban nem tapasztaltam markánsan megnyilvánuló különbségeket a népes-

ség egyes rétegtípusok tényezői szerinti megoszlásában. A hagyományos város-szociológiai modell ezen formájáról tehát – az adatok tükrében – elmondható, hogy nem képezi le Szeged társadalmi elkülönülésének tereit, vagyis a szegregáció ilyen léptékű kategorizálást alkalmazva nem mutatható ki.

A következő lépésben már egy több kategóriát magában foglaló és heterogén csoportosítási módszert alkalmaztam: választókerületenként, városrészenként vizsgáltam meg a népesség eloszlását, és lényegesen nagyobb tagoltságot tapasztaltam a mintába kerültek társadalmi összetételében. Mind az egy főre eső havi jövedelem, mind pedig az életkor átlagértékének tekintetében statisztikailag is kimutatható eltérések voltak megfigyelhetők, valamint az adatelemzési módszerek, statisztikai próbák lényeges különbségeket jeleztek az iskolai végzettség és a foglalkozási státusz tekintetében.

A továbbiakban a különbségek értelmezése, megfoghatóvá tétele érdekében – a csoportosító változó kategóriáinak magas száma miatt – úgy jártam el, hogy összevontam azokat a választókerületeket, városrészeket, amelyek a bennük lakó mintába kerültek egy főre eső havi jövedelme szempontjából hasonlóak. Kiemelendő, hogy az így módon kialakított nagyobb területek, aggregátumok térbeli elrendeződése érdekes képet mutatott: a legalacsonyabb egy főre eső jövedelemmel rendelkezők által lakott területek a panel lakótelepek, illetve a Körtöltésen kívüli városrészek voltak. Az adatok ezen csoportosítása segítségével végzett elemzések során pedig fény derült arra, hogy a megkérdezett népesség eloszlása iskolai végzettség és foglalkozási státusz tekintetében nem egységes: a magasabb havi jövedelműek által lakott városrészekben a megkérdezettek magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek és magasabb státuszú munkát végeznek, míg az alacsonyabb jövedelemmel bíró népesség lakta városrészekben a válaszadók kevésbé képzettek és alacsonyabb foglalkozási státuszúak. Sikertelenség tehát kimutatni, hogy a város területén a mintába került lakosság nem egységesen oszlik meg, s hogy az elrendeződés bizonyos fajta – jóllehet nem koncentrikus gyűrűk szerinti – mintázottságot követ, ami leginkább talán a korábban ismertetett társadalmi övezet fogalmával írható le, melynek egyik fő dimenziója az oktatás, foglalkozás és/vagy jövedelem által meghatározott társadalmi-gazdasági státusz (Farkas, 1998: 34. o.). Igazolást nyert tehát a kutatásban felállított első és második hipotézis.

Végezetül megvizsgáltam, hogy a lakóépület típusának milyen szerepe van a korábban kimutatott térbeli elkülönülés létrejöttében. Az adatok egyrészt azt

mutatták, hogy az egyes lakóépület-típusok eloszlása sem egyenletes területi egységenként: a kisebb jövedelműek, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők és kevésbé előnyös munkát végzők által lakott városrészekben jellemzően magasabb arányban fordul elő a panel épület. Másrészt arra is fény derült, hogy a népesség a – korábbiakban is vizsgált – rétegtképző tényezők tekintetében ugyancsak egyenlőtlenül oszlik meg a lakóépület jellege tekintetében. Mindezekből arra következtettem, hogy a térbeli elkülönülésben szerepet játszik a lakás típusa, s megtartható a harmadik hipotézis. Egyes társadalmi kategóriák szegregációs indexeinek vizsgálatából azonban azt lehetett leszűrni, hogy a megkérdezettek nagyobb arányban különülnek el választókegületenként, mint lakóépület-típusonként.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- ANDORKA RUDOLF: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó. Budapest. 1997.
- BABBIE, EARL: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó. Budapest. 1996.
- BÁLINT SÁNDOR: Szeged városa. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest. 1959.
- BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged. 1976.
- BURGESS, EERNEST W.: A városfejlődés: hipotézisek egy kutatási javaslatához. In: Szelényi, 1973.
- CASTELLS, MANUEL: Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet. A hálózati társadalom kialakulása. Gondolat-Infonia Kiadó. Budapest. 2005.
- CSANÁDI GÁBOR – LADÁNYI JÁNOS: Társadalmi csoportok térbeni elkülönülésének különböző léptékekben történő vizsgálata Budapesten. Szociológia, 1988/1.
- CSIZMADY ADRIENNE: A lakótelep. Gondolat Kiadó. Budapest. 2003.
- CSIZMADY ADRIENNE – HUSZ ILDIKÓ: Település- és városszociológia. Szöveggyűjtemény. Gondolat Kiadó. Budapest. 2004.

- DUNCAN, OTIS DUDLEY – DUNCAN, BEVERLY: Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Győri, 2000b.
- DURIC, VOJISLAV: A lakás mint társadalmi jelenség és a lakásszociológiai kutatások sajátosságai. In: Szelényi, 1971.
- ENYEDI GYÖRGY (Szerk.): Social change and urban restructuring in Central Europe. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1998.
- ENYEDI GYÖRGY: Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat. In: Csizmady – Husz, 2004.
- ERDEI FERENC: Város és vidéke. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1971.
- ERDEI FERENC: Magyar város. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1974.
- FARKAS JÁNOS (Szerk.): Település- és városszociológia. Budapesti Műszaki Egyetem Természet és Társadalomtudományi Kar Szociológia és Társadalomtörténeti Tanszék. Műegyetem Kiadó. Budapest. 1998.
- GEERTZ, CLIFFORD: Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Vári, 1988.
- GYŐRI PÉTER: A várospolitikai és a lakásépítés szerepe egyes szegregációs minták kialakulásában. In: Győri, 2000b.
- GYŐRI PÉTER (Szerk.): A város, a város társadalma, életforma-csoportok. Társadalomismereti szöveggyűjtemény. (Tanári kézikönyv.) Wesley János Lelkészképző Főiskola Szociális Munkás Szak. Tótfalusi Tannyomda. Budapest. 2000.
- HELMICH DEZSŐ – SZÁNTÓ ZOLTÁN (Szerk.): Metodológia, társadalom, gazdaság. In memoriam Bertalan László. Közgazdasági Szemle Alapítvány. Budapest. 2004.
- HOYT, HOMER: A városi struktúra klasszikus modelljeinek újabb torzulásai. In: Győri, 2000b.
- IZSÁK ÉVA: A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke. Napvilág Kiadó. Budapest. 2003.
- KONRÁD GYÖRGY – SZELENYI IVÁN: A lakáelosztás szociológiai kérdései. In: Szelényi, 1971.
- KONRÁD GYÖRGY – SZELENYI IVÁN: A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. In: Csizmady – Husz, 2004.
- KOVÁCS TIBOR (Szerk.): Nagyvárosok belső tagozódása: Szeged. Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Kiadás száma: 7/2003. 2003.

- LADÁNYI JÁNOS: A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeni elhelyezkedésének átalakulása Budapesten. In: Győri, 2000b.
- LADÁNYI JÁNOS: A zsidó népesség térbeni elhelyezkedésének változásai Budapesten 1870 és 2000 között. In: Helmich – Szántó, 2004.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN: Class, ethnicity and urban restructuring in postcommunist Hungary. In: Enyedi, 1998.
- LETENYI LÁSZLÓ: Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása. L'Harmattan-Ráció Kiadó. Budapest. 2005.
- MÉSZÁROS REZSŐ: A település térbelisége. JATEPress. Szeged. 1994.
- MOKSONY FERENC: Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése. Osiris Kiadó. Budapest. 1999.
- MORRIS, RAYMOND NEVILLE: Urban sociology. George Allen and Unwin Ltd. London. 1968.
- MUSIL, JIRI: A városrekonstrukciós területek szociológiája. Csehszlovákiai tapasztalatok. In: Szelényi, 1971.
- NEMES FERENC – SZELÉNYI FERENC: A lakóhely mint közösség. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1967.
- PIKÓ BETTINA (Szerk.): A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban. JATEPress Kiadó. Szeged. 2002.
- REX, J. A.: Az átmeneti övezet szociológiája. In: Győri, 2000b.
- SHAPIRO, PAUL D.: A Chicagói Iskola és a deviancia ökológiai megközelítése. In: Pikó, 2002.
- Szeged város honlapjának vonatkozó része: www.szegedvaros.hu/szetr Letöltve: 2006. április 3.
- Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszék honlapjának vonatkozó része: http://www.arts.u-szeged.hu/socio/szeged_stud.htm#_Toc29901764. Letöltve: 2006. március 22.
- SZÉKELYI MÁRIA – BARNA ILDIKÓ: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex Kiadó. Budapest. 2003.
- SZELÉNYI IVÁN (Szerk.): A szocialista városok és a szociológia. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1971.
- SZELÉNYI IVÁN: Lakásrendszer és társadalmi struktúra. Szociológia, 1972/1.
- SZELÉNYI IVÁN (Szerk.): Városszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

- Budapest. 1973.
- SZELÉNYI IVÁN: Városi-társadalmi egyenlőtlenségek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- SZIRMAI VIKTÓRIA: „Csinált” városok. Magvető Kiadó. Budapest. 1988.
- SZIRMAI VIKTÓRIA: „Socialist” cities (new towns) in the postsocialist era. In: Enyedi, 1998.
- TÖNNIES, FERDINAND: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó. Budapest. 1983.
- VÁRI ANDRÁS (Szerk.): Misszionáriusok a csónakban. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1988.
- WECLAWOWICZ, GRZEGORZ: Social polarisation in the postsocialist cities: Budapest, Prague and Warsaw. In: Enyedi, 1998.

Rácz Attila

MUNKANÉLKÜLISÉG, MUNKAAKTIVITÁS ÉS MUNKAVÁLLALÁSI DÍJ HAJLANDÓSÁG A MAKÓI KISTÉRSÉGBEN (2006)

BEVEZETÉS

A Makó és Térsége Többcélú Társulás megalakulását követően egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy a kistérségre vonatkozó komplex szociálpolitikai fejlesztési tervet készítsen. Az azóta már elkészült Makó és Térsége Szociálpolitikai Stratégiai és Operatív Program első lépéseként, egy a kistérség háztartásaira reprezentatív kérdőíves felmérés, valamint több fókuszcsoportos interjún alapuló helyzetfeltáró tanulmány készült, a Regio-Data Társadalomkutató és Vidékfejlesztési Tanácsadó Bt., valamint a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének közreműködésével.

A kutatás eredményei egyértelműen alátámasztják, hogy a Makói Kistérség lakosságának szociális helyzete rossz, és tendenciájában is kedvezőtlen. A kistérség a Dél-alföldi régió egy kevésbé szerencsés szegmense: egyaránt sújtja a munkanélküliség, az elöregedés, az infrastruktúra nem kielégítő színvonala, valamint a lakosság rossz egészségi állapotából eredő problémák számos válfaja, tetézve a szenvedélybetegek (alkoholisták) magas arányával.

Jelen tanulmány a szociális helyzetet meghatározó, azt jelentősen befolyásoló problémával, a munkanélküliséggel, valamint a munkaaktivitás és munkavállalási hajlandóság összefüggéseivel foglalkozik.

MÓDSZERTAN

A Makói Kistérség szociális helyzetét felmérő reprezentatív kutatás 2006. április-májusában zajlott. A kutatás módszere, véletlen kiválasztáson alapuló

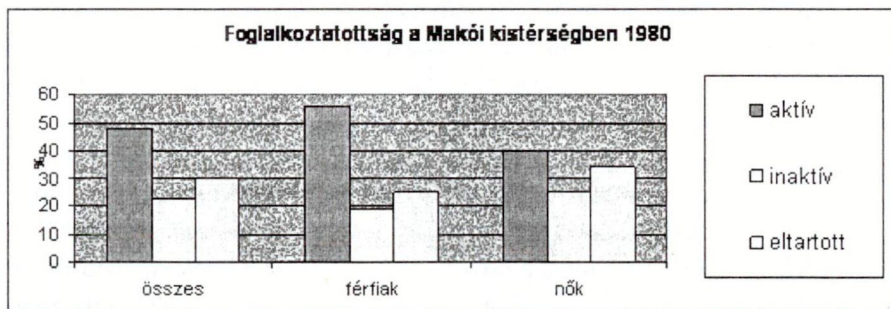

szisztematikus rétegzett kiválasztással történt, melynek során a kistérség településeinek háztartásarányait figyelembe véve, az esetleges válaszmegtagadásokkal is kalkulálva mintegy 5.000 háztartást kértünk fel a válaszadásra.

Az adatfelvétel módszere kérdezőbiztosok által végzett személyes adatfelvétel volt. A beérkezett, megfelelően elemezhető kérdőívek száma 2.263 háztartás adatait ölelik fel, mely a családtagokra vonatkozó egyes demográfiai és más jellegű adatok tekintetében, mintegy 6.000 emberről adnak információt.

A kutatás reprezentativitása a Makói Kistérségi háztartásaira vonatkozva tehát mindenképp biztosított, a kisebb területi egységek szerinti bontásban végzett elemzések azonban az elemszám csökkenésének függvényében statisztikai hibahatáron kívül eshetnek.

A Makói kistérséget képező települések összlakossága 1980-ban 58497 fő volt, körükben a foglalkoztatottság 47,7%-os; az inaktív keresők aránya¹⁶ 22,3%; míg az eltartottak aránya 30%-os volt. A kistérség 48,5%-ot kitevő férfilakosságának (28365 fő) körében a foglalkoztatottak aránya 56% volt; az inaktív keresőké 19%; míg az eltartottaké 25% volt. A lakosok 51,5%-át (30135 fő) kitevő nők körében a foglalkoztatottak aránya 40%; az inaktív dolgozóké 26%; míg az eltartottaké 34% volt 1980-ban.

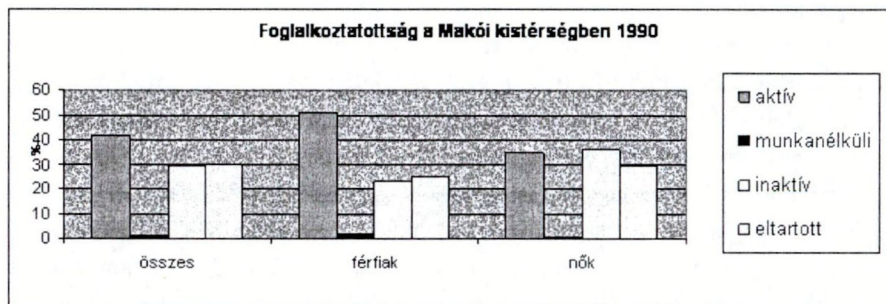

(Forrás: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/21/tables/load2_1_1.html)

1990-ben a Makói kistérség az egy évtizeddel korábbinál 5015 fővel kevesebb, 53482 fős összlakossága körében a foglalkoztatottság 42,4%-os volt. A munkanél-

¹⁶ Ebbe a kategóriába sorolandók – természetesen az adott években érvényben lévő rendelkezések kategóriái szerint – a gyese, gyetes, gyedes, saját jogon öregségi nyugdíjas, saját jogon rokkantsági nyugdíjas, hozzátartozói jogon nyugdíjas, munkanélküli járadékos, munkanélküli szoc. segélyes, egyéb jövedelemmel rendelkezők.

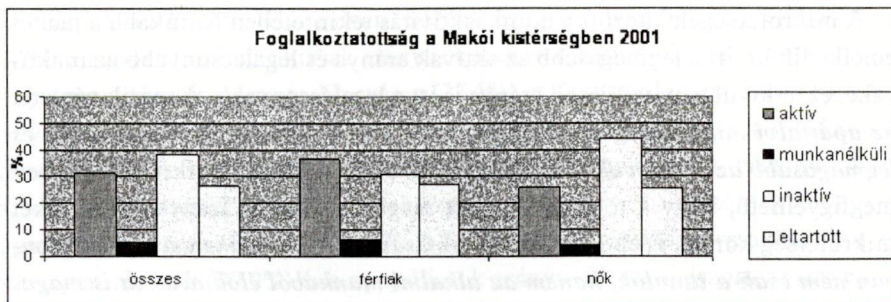
külsőség e kezdeti időszakban 1,1%-os volt; az inaktív keresők aránya 29,5%-os; az eltartottaké pedig 27%-os. Ezen belül a kistérség lakosságának 48,3%-át kitevő férfiak (25811 fő) között a foglalkoztatottság 50,8%; a munkanélkülség 1,6%; az inaktív dolgozók aránya 22,9%; az eltartottaké pedig 24,7% volt. A lakosság 51,7%-át kitevő nők (27671 fő) 34%-a minősült aktív munkavállalónak; 0,8% volt munkanélküli; 35,7% inaktív dolgozó; 29,5%-uk pedig eltartott.

(Forrás: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/21/tables/load2_1_2.html)

A népességfogyást kistérségi szinten is jól mutató 2001-es adatok alapján megállapítható, hogy az ezredforduló után a Makói kistérség lakossága tovább fogyatkozott, az ezredfordulóra a lakosságszám 50209-re csökkent, ami az 1980-as lakosságszám 86%-át sem éri el, vagyis az eltelt húsz évben a kistérség a lakosok 14%-át elveszítette.

Hatalmasat zuhant a foglalkoztatottság mértéke is. A rendszerváltás 10 éve alatt a korábbi csaknem 50%-os foglalkoztatottsági arány 30,8%-ra csökkent, a munkanélküliek aránya 5,4%-ra; az inaktív dolgozók aránya 37,7%-osra duzzadt; míg az eltartottaké tovább csökkent, 26,1%-ra. Nemenkénti bontásban azt láthatjuk, hogy a régió lakosainak 47,8%-át kitevő férfiak (24022 fő) foglalkoztatottsága a 2001-es népszámlálás idején 36,2%-os volt; a munkanélkülség köztük volt magasabb, 6,5%-os, az eltartottak aránya 26,9%, az inaktívaké pedig 30,4%-os volt. Az 52,2%-ot kitevő női lakos (26187 fő) közül aktív dolgozó volt 25,9%; munkanélküli 4,4%; inaktív 44,3%; míg eltartottként tartották nyilván 25,4%-ukat.

(Forrás: http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/21/tables/load2_1_3.html)

A munkanélküliek arányát egy csaknem 2 évvel későbbi (2002 decemberi) vizsgálat a kistérségben 6,6%-osnak állapítja meg, ami a foglalkoztatottak további kiszorulását jelzi a munkaerőpiacról. Tudva, hogy nem minden munkáját elvesztő személy jelentkezik a munkaügyi központokban a munkanélküliség becsülhető nagysága jóval meghaladhatja ezt az értéket. (Forrás: A kistérségek 2002. évi fontosabb adatai a 2004. január 1-jei területbeosztás alapján).

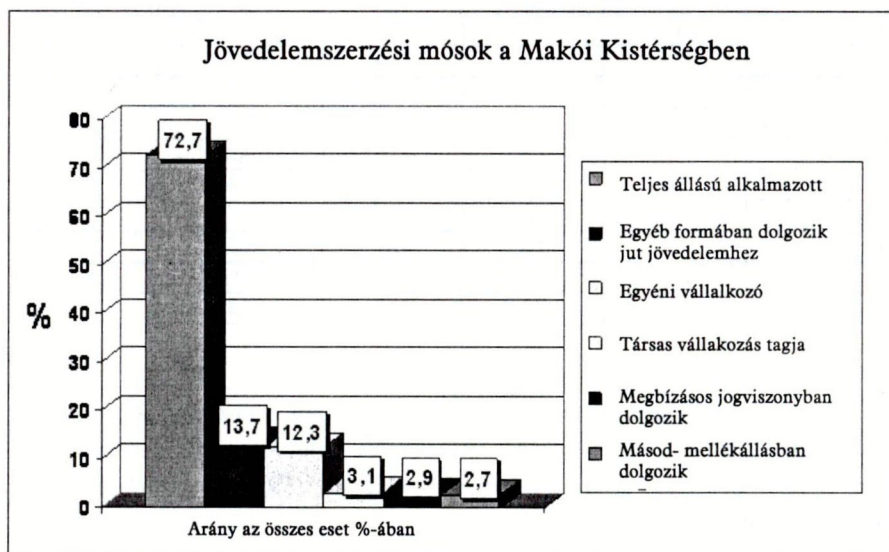
A kistérség háztartásait érintő 2006 tavaszán végzett reprezentatív kutatás során, a felnőtt lakosság munkaaktivitási státuszát csak a 25 évesnél idősebbek körében vizsgáltuk abból a megfontolásból, mivel róluk feltételezhető leginkább, hogy már befejezték tanulmányaikat és megpróbáltak már elhelyezkedni a munkaerő piacon. 2006-ban a kistérség háztartásaiban élők közel fele (44,7%) nyugdíjas. Az aktívak aránya, – akik vagy teljes munkaidőben, vagy részmunkaidőben dolgoznak 39,2%; *az inaktív 25 évesnél idősebb családtagok – akik már nem tanulnak, de nincsenek munkaviszonyban sem – aránya 11,2%. 2,3% a tanulók aránya, és 2,6% az alkalmi munkát végzőké.*

Munkaaktivitási státusz a Makói Kistérségben		
	Esetszám	%
inaktív	413	11,2
tanuló	86	2,3
nyugdíjas	1643	44,7
alkalmi munkás	94	2,6
aktív	1439	39,2
Összesen:	3675	100,0

A válaszadó dolgozik-e valamilyen formában?					
		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	nem	1352	59,7	59,7	59,7
	igen	911	40,3	40,3	100,0
	Összesen	2263	100,0	100,0	

Azok a megkérdezett háztartástagok, **akik valamilyen formában dolgoznak, az esetek legnagyobb százalékában (67,7%) teljes állású alkalmazottként végeznek munkát.** Ezen válaszolók után azok vannak legtöbben (12,8%), akik valamilyen egyéb formában vannak jelen a munkaerőpiacon és így jutnak jövedelemhez.

Jövedelemszerzés módjai	Esetek száma	Arány az esetek %-ában	Arány az összes eset %-ában
Teljes állású alkalmazott	667	67,7	72,7
Egyéb formában dolgozva jut jövedelemhez	126	12,8	13,7
Egyéni vállalkozó	113	11,4	12,3
Társas vállalkozás tagja	28	2,9	3,1
Megbízásos jogviszonyban dolgozik	27	2,7	2,9
Másod- mellékállásban dolgozik	25	2,6	2,7

A kérdőívünkben a felkeresett háztartások összes tagjára vonatkozóan rendelkezünk adatokkal a munkaaktivitást illetően. A kérdés alkalmával ezen adatokat úgy kaptuk, hogy a kérdőívet kitöltő családtagot megkérdeztük arról is, hogy a háztartás többi tagja dolgozik-e. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy **a Makói Kistérségben élő családok közel felében (47,4%) nincs a háztartásnak egy gazdaságilag aktív tagja sem.**

Gazdaságilag aktív (munkát végző) családtagok száma háztartásokban					
		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	nincs gazdaságilag aktív tagja a háztartásnak	1073	47,4	47,4	47,4
	Legalább 1 aktív tagja van a háztartásnak	1190	52,6	52,6	100,0
	Összesen	2263	100,0	100,0	

A háztartások 27,4%-ában egy gazdaságilag aktív családtag található, és kétséssel több, mint egy ötödében (21,4%) két családtag végez munkát a háztartás tagjai közül.

A válaszadók gazdasági aktivitása¹⁸ és a mikrotérségek között statisztikailag szignifikáns kapcsolat mutatható ki. A legtöbb gazdaságilag inaktív válaszadó a csanádpalotai (67,1%) és a földéaki (63,7%) mikrotérségben él.

A munkaaktivitás mikrotérségenkénti összefüggései						
		Esetszám mikrotérségenként		% mikrotérségenként		
		A válaszadó dolgozik valamilyen formában		A válaszadó dolgozik valamilyen formában		
		nem	igen	Összesen	nem	igen
Mikrotérségek	kiszombori	163	129	292	55,8%	44,2%
	apátfalvi	148	96	244	60,7%	39,3%
	csanádpalotai	147	72	219	67,1%	32,9%
	pitvarosi	129	83	212	60,8%	39,2%
	földéaki	193	110	303	63,7%	36,3%
	makói	572	419	991	57,7%	42,3%
Összesen		1352	909	2261	59,8%	40,2%

¹⁸ Gazdaságilag aktívak alatt itt azokat értjük, akik valamilyen termelő, szolgáltató, szellemi stb. tevékenységet folytatnak, munkát végeznek. Élküli járadékos, munkanélküli szoc. segélyes, egyéb jövedelemmel rendelkezők.

A megkérdezett háztartástagok gazdasági aktivitásánál többet mond azonban a teljes háztartás gazdasági aktivitására vonatkozó válaszok összegzett grafikonja.

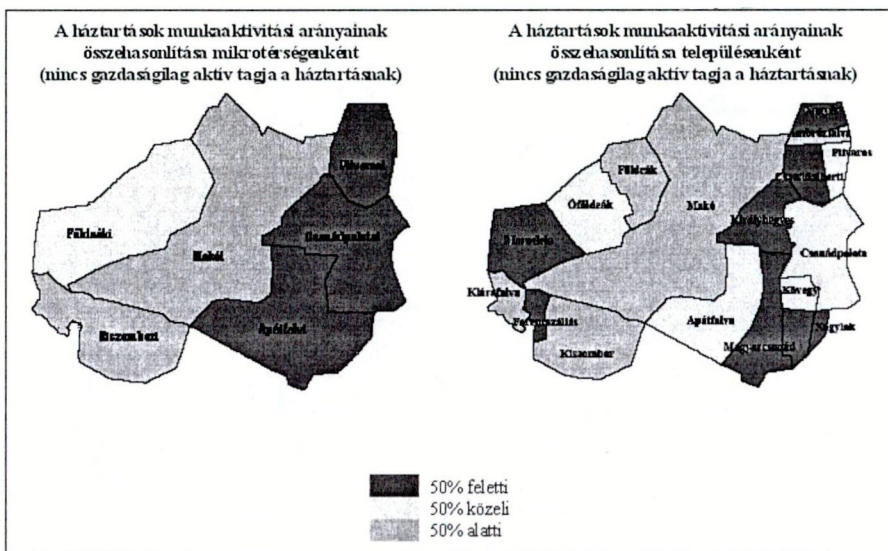
Eszerint *az apátfalvi mikrotérség az, ahol a legtöbb olyan háztartás található (56%), amelyben nincs gazdaságilag aktív családtag*. Mikrotérségenkénti összehasonlításban a háztartások gazdaságilag legalább 1 főt kitevő aktív tagjainak számát tekintve a legkedvezőbb a helyzet a kiszombori (58%) és makói (56%) mikrotérségekben.

A gazdaságilag aktív háztartástagok számarányának településenkénti összehasonlítása alapján elmondható, hogy *a legtöbb olyan háztartás, amelynek nincs egy gazdaságilag aktív tagja sem, Nagylakon él (64,4%)*. Ezt követi Csanádalberti (63%) és Magyarcsanád (61,2%).

			Van-e gazdaságilag aktív tagja a háztartásnak?		Összesen
			nincs gazdaságilag aktív tagja a háztartásnak	Legalább 1 aktív tagja van a háztartásnak	
A település neve	Ambrózfalva	Esetszám	19	27	46
		%	41,3%	58,7%	100,0%
	Apátfalva	Esetszám	78	72	150
		%	52,0%	48,0%	100,0%
	Csanádalberti	Esetszám	34	20	54
		%	63,0%	37,0%	100,0%
	Csanádpalota	Esetszám	74	73	147
		%	50,3%	49,7%	100,0%
	Ferencszállás	Esetszám	27	23	50
		%	54,0%	46,0%	100,0%
	Földeák	Esetszám	65	85	150
		%	43,3%	56,7%	100,0%
	Királyhegyes	Esetszám	21	16	37
		%	56,8%	43,2%	100,0%

			Van-e gazdaságilag aktív tagja a háztartásnak?		Összesen
			nincs gazdaságilag aktív tagja a háztartásnak	Legalább 1 aktív tagja van a háztartásnak	
A település neve	Kiszombor	Esetszám	79	113	192
		%	41,1%	58,9%	100,0%
	Klárafalva	Esetszám	18	32	50
		%	36,0%	64,0%	100,0%
	Kövegy	Esetszám	17	18	35
		%	48,6%	51,4%	100,0%
	Magyarcsanád	Esetszám	30	19	49
		%	61,2%	38,8%	100,0%
	Makó	Esetszám	440	551	991
		%	44,4%	55,6%	100,0%
	Maroslele	Esetszám	66	53	119
		%	55,5%	44,5%	100,0%
	Nagyér	Esetszám	6	5	11
		%	54,5%	45,5%	100,0%
	Nagylak	Esetszám	29	16	45
		%	64,4%	35,6%	100,0%
	Óföldreák	Esetszám	20	14	34
		%	58,8%	41,2%	100,0%
	Pitvaros	Esetszám	50	51	101
		%	49,5%	50,5%	100,0%
	Összesen:	Esetszám	1073	1188	2261
		%	47,5%	52,5%	100,0%

A háztartások gazdasági aktivitási mutatóit nézve **kritikus területnek tekinthető a kistérség Békés megyével határos része**, az apátfalvi, csanádpalotai és pitvarosi mikrotérségek. Ezen kritikus területeken belül is **nagyon alacsony a háztartásonkénti gazdasági aktivitás Nagyér, Csanádalberti, Királyhegyes, Magyarcsanád, és Nagylak településeken**. A kritikus területen belül az eredmények szerint kiugróan kedvező mutatóval csak Ambrózfalva település rendelkezik.

MUNKÁVAL ELTÖLTÖTT IDŐ

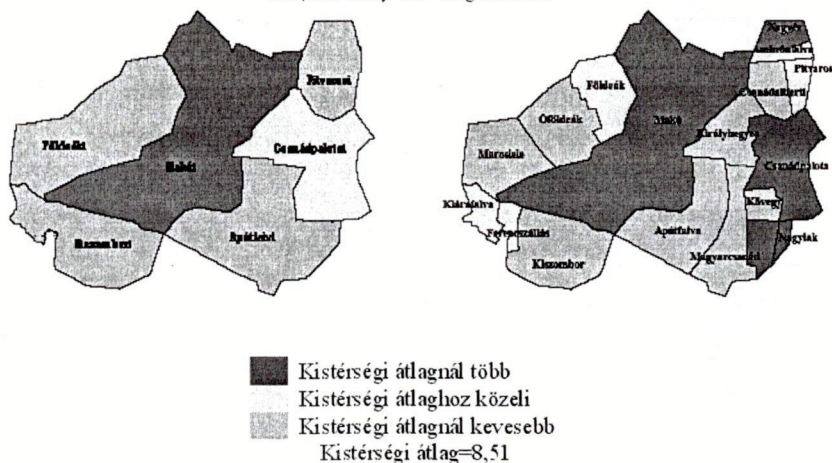
A kérdőíves felmérésben arra vonatkozóan is tettünk fel kérdést, hogy a megkérdezettek egy átlagos munkanapon, mindent együttvéve hány órát töltenek munkával. A várható eredményekre vonatkozó hipotézisünk az volt, hogy a makói kistérségben élők a megélhetési körülmények javítása érdekében napi nyolc óránál többet dolgoznak, fő kereseti tevékenységüket kiegészítik valamilyen másod, vagy mellékállásban végzett pénzkereső tevékenységgel.

Egy átlagos munkanapon, mindent együttvéve (munkahely, vállalkozás, mezőgazdasági munka stb.) kb. hány órát dolgozik Ön?		
N	Érvényes válasz	1577
	Érvénytelen válasz	686
Átlag		8,51
Módusz		8
Szórás		3,522
Minimum		0
Maximum		16

Az eredmények igazolták fentebbi hipotézisünket, ugyanis – ahogyan az a táblázatban jól látható – a megkérdezettek egy átlagos munkanapon minden együttvéve átlag 8,5 órát töltenek munkával. A legtöbb válaszadó napi 8 órát dolgozik, azonban a munkában eltöltött idő szórása mintegy 3,5 óra. A válaszadók közel fele (49,6%), napi 8 óránál többet dolgozik egy átlagos munkanapon.

Egy átlagos munkanapon hány órát dolgozik?					
		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válszok	8 óránál kevesebbet	490	21,7	31,1	31,1
	8 órát	305	13,5	19,3	50,4
	8 óránál többet	782	34,6	49,6	100,0
	Összesen	1577	69,7	100,0	
Érvénytelen válaszok	System	686	30,3		
Összesen		2263	100,0		

Egy átlagos munkanapon, mindent együttvéve (munkahely, vállalkozás, mezőgazdasági munka stb.) kb. hány órát dolgozik Ön?

A napi munkavégzés idejének mikrotérsegenkénti és településenkénti összehasonlítása alapján a következők mondhatóak el:

A makói mikrotérsege területén élő válaszadók töltenek legtöbbet munkavégzéssel, napi 9,26 órát. Ezt követi a csanádpalotai mikrotérsege, ahol a válaszadók átlagosan a kistérségi átlaghoz közeli mértékben, napi 8,38 órát töltenek munkavégzéssel.

A településenkénti összehasonlításból azonban kiderül, hogy a kép településenként árnyaltabb:

Ezek szerint Nagyér az a település, ahol a megkérdezettek a legtöbb időt töltik munkavégzéssel, átlagosan napi 10 órát. Ezt követi Nagylak (átlag 9,35 óra) és Makó (9,26 óra).

MUNKANÉLKÜLISÉG

Volt-e már Ön munkanélküli?					
		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	igen	605	26,7	27,5	27,5
	nem	1592	70,3	72,5	100,0
	Összesen	2197	97,1	100,0	
Érvénytelen válasz	nem válaszolt	34	1,5		
	System	32	1,4		
	Összesen	66	2,9		
Összesen		2263	100,0		

A Makói Kistérségben a megkérdezettek kevéssel több mint egy negyede (27,5%) nyilatkozott úgy, hogy volt már munkanélküli.

Valaha nyilvántartották-e munkanélküliként?					
		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	igen	88	3,9	59,9	59,9
	nem	59	2,6	40,1	100,0
	Total	147	6,5	100,0	
Érvénytelen válasz	System	2116	93,5		
Total		2263	100,0		

Azoknak a válaszadóknak, akik úgy nyilatkoztak, hogy voltak már valaha munkanélküliek, azt a kérdést is feltettük, hogy nyilván tartották-e őket a Munkaügyi Központban. A fenti táblázatból jól látható, hogy az esetek 40,1%-ában a munka nélkül lévőket valamilyen oknál fogva nem tartotta nyilván a Munkaügyi Központ. Ez arra enged következtetni, hogy a kistérségben a munkanélküliség a regisztráltnál arányaiban jóval magasabb mértékű. Ez a következtetés azonban fenntartásokkal kezelendő a válaszadók számának kritikus szint alá csökkenése végett.

Statisztikailag is szignifikáns összefüggés mutatható ki a munkanélküliség és a településről való elköltözési hajlandóság között. Azon a megkérdezettek között, akik már voltak munkanélküliek sokkal magasabb azok aránya (30,4%), akik már komolyan gondolkodtak a településről való elköltözésről. Azok, akik eddigi életük során végig dolgozhattak a válaszok 86,4%-ában úgy nyilatkoztak, hogy komolyan nem gondolkodtak még a településről való elköltözés lehetőségében.

Felmerült-e már Önben komolyan, hogy elköltözne erről a településről? *					
Volt-e már Ön munkanélküli?					
			Volt-e már Ön munkanélküli?		Összesen
			igen	nem	
Felmerült-e már Önben komolyan, hogy elköltözne erről a településről?	nem	Esetszám	418	1364	1782
		% within Volt-e már Ön munkanélküli?	69,6%	86,4%	81,7%
	igen	Esetszám	183	215	398
		%	30,4%	13,6%	18,3%
Összesen		Esetszám	601	1579	2180
		%	100,0%	100,0%	100,0%

Összességében tehát megfogalmazható az az állítás, hogy a munkalehetőségek léte, és a munkavégzés lehetőségének biztosítása nagyban befolyásolja a kistérség népességmentartó képességét.

Volt-e már Ön munkanélküli? * A kérdezett neme					
			Neme:		Összesen
			férfi	nő	
Volt-e már Ön munkanélküli ?	igen	Esetszám	374	226	600
		%	29,7%	24,4%	27,5%
	nem	Esetszám	884	699	1583
		%	70,3%	75,6%	72,5%
Összesen		Esetszám	1258	925	2183
		%	100,0%	100,0%	100,0%

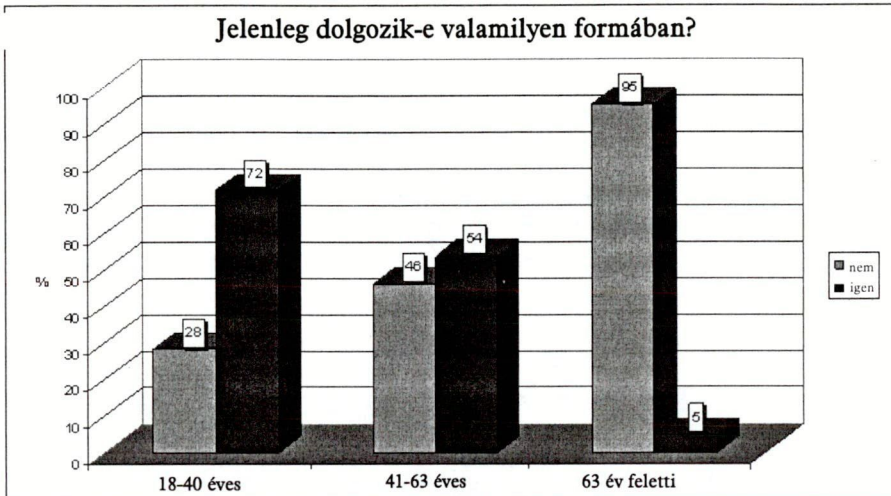
Szintén összefüggés mutatható ki a válaszolók neme, és a munkanélküliség, valamint a gazdasági aktivitás mutatói között. Elmondható, hogy a kistérségben élő férfiak között magasabb arányban (29,7%) fordul elő a munkanélküliség, mint a nők között (24,4%).

A válaszadó dolgozik-e valamilyen formában * A kérdezett neme						
			Neme:		Összesen	
			férfi	nő		
A válaszadó dolgozik-e valamilyen formában	nem	Esetszám	648	690	1338	
		%	50,0%	72,9%	59,7%	
	igen	Esetszám	647	257	904	
		%	50,0%	27,1%	40,3%	
	Összesen		Esetszám	1295	947	2242
			%	100,0%	100,0%	100,0%

Ugyanakkor a felmérés idején megkérdezett válaszolók közül a férfiak fele (50%) nem dolgozott, még a nők közel három negyede (72,9%) nem végzett munkát. Ez a látszólagos ellentmondás valószínűleg azzal magyarázható, hogy a nők nagyobb arányban nem jelennek meg a hivatalos statisztikákban, mint munkanélküliek. A látens munkanélküliség a nők között valószínűleg magasabb, mint a férfiak esetében.

A válaszadó dolgozik valamilyen formában * A válaszadók korcsoportos besorolása						
			A válaszadók korcsoportos besorolása			Összesen
			18-40 éves	41-63 éves	63 év feletti	
A válaszadó dolgozik va- lamilyen formában	nem	Esetszám	141	436	763	1340
		%	28,1%	46,1%	95,3%	59,6%
	igen	Esetszám	361	509	38	908
		%	71,9%	53,9%	4,7%	40,4%
Összesen		Esetszám	502	945	801	2248
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A gazdaságilag inaktívak aránya és a korcsoportok között szintén összefüggés mutatható ki. A legtöbb gazdaságilag inaktív személy a 40 éven felüliek között található (46,1%). A korcsoportba tartozók közel fele nem végzett munkát az adatfelvétel idején.

A válaszadó volt már munkanélküli (Mikrotérsegenkénti összehasonlításban)

Mikrotérség	Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %
apátfalvi	96	39,3	39,5
pitvarosi	74	34,9	35,2
csanádpalotai	68	31,1	32,1
kiszombori	84	28,8	28,8
makói	220	22,2	23,1
földeáki	63	20,8	22,0

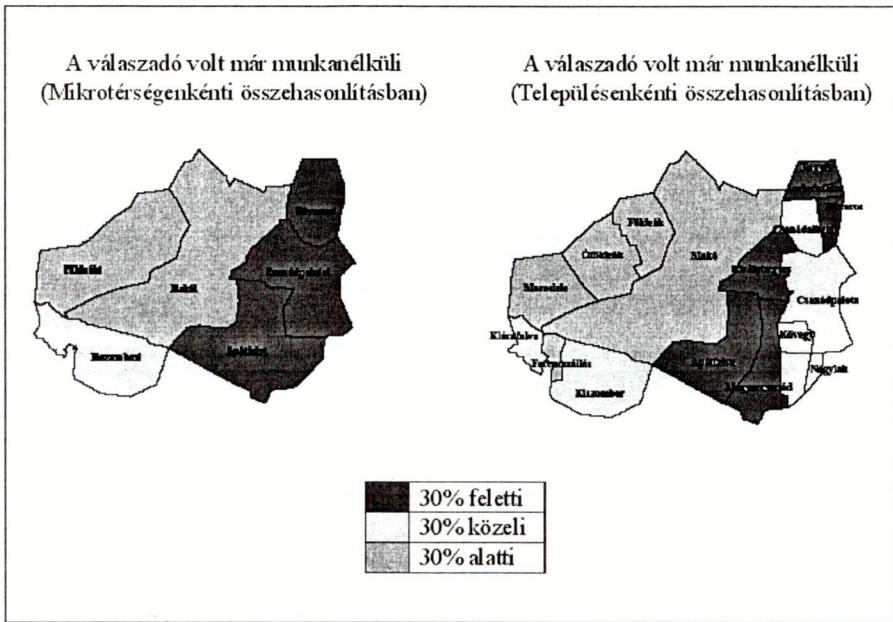
A megkérdezettek válaszai alapján mikrotérsegenként a munkanélküliséggel kapcsolatban elmondható, hogy *a legkritikusabb terület az apátfalvi mikrotérség, ahol a válaszolók 39,5%-a volt már munkanélküli valaha*. A kritikus területekhez sorolható még a pitvarosi (35,2%) és csanádpalotai mikrotérség

is (32,1%). A mikrotérsegek között legkedvezőbb területen – földéaki mikrotérseég – is a válaszadók közül minden ötödik megkérdezett volt már munkanélkül.

Településenkénti összehasonlításban még aggasztóbb területi szegregációval találkozhatunk. Magyarcsanád községben a megkérdezettek mintegy fele (51%), Királyhegyesen 48,4%-a volt már valaha munkanélküli státuszban.

**A válaszadó volt már munkanélküli
(Településenkénti összehasonlításban)**

A település neve	Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %
Magyarcsanád	25	51,0	51,0
Királyhegyes	15	40,5	48,4
Ambrózfalva	20	43,5	43,5
Apátfalva	57	38,0	38,3
Nagyér	4	36,4	36,4
Pitvaros	34	33,7	33,7
Kövegy	11	31,4	31,4
Nagylak	14	31,1	31,1
Csanádalberti	16	29,6	30,8
Kiszombor	59	30,7	30,7
Kláralfalva	15	30,0	30,0
Csanádpalota	42	28,6	23,3
Földeák	35	23,3	23,3
Makó	220	22,2	23,1
Maroslele	22	18,5	21,4
Ferencszállás	10	20,0	20,0
Óföldeák	6	17,6	17,6

Össességében elmondható, hogy a munkanélküliség által veszélyeztetett területek ugyancsak a kistérség keleti határán helyezkednek el a pitvarosi, csanádpalotai és apátfalvi mikrotérsegekben.

Összesen hány hónapig volt munkanélküli?

N	Érvényes válasz	533
	Érvénytelen válasz	1730
Átlag		19,84
Módusz		12

Azok a megkérdezettek, akik voltak már valaha munkanélküliek, átlagosan közel másfél évet (19,84) hónapot töltöttek ebben a státuszban. Legtöbben egy évig voltak munka nélkül.

Keresett-e Ön az elmúlt egy hónapban munkát?

		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative Összes eset %-a
Érvényes válasz	nem	61	2,7	35,7	35,7
	igen	110	4,9	64,3	100,0
	Összesen	171	7,6	100,0	
Érvénytelen válasz	nem válaszolt	78	3,4		
	nem vonatko- zik rá	1714	75,7		
	System	300	13,3		
	Összesen	2092	92,4		
Összesen		2263	100,0		

A válaszolók további közel egy harmada az elmúlt egy hónapban nem tett lépéseket annak érdekében, hogy munkához jusson.

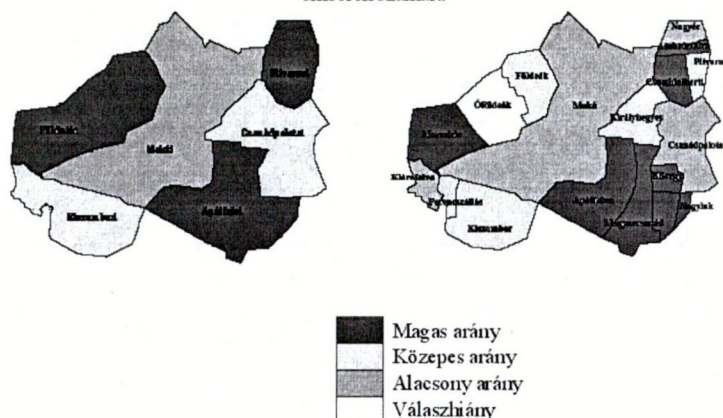
A kapott válaszok alapján ennek oka egyrészt egyfajta kiábrándultság, másrészt pedig a munkahelyek kevés száma.

**Ön hogyan tudja, ezen a településen van munkalehetőség
a dolgozni akaró emberek számára?**

		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	Egyáltalán nincs munka	787	34,8	36,0	36,0
	kevés a munkalehetőség	1080	47,7	49,4	85,3
	aki akar dolgozni, az talál magának munkát a településen	317	14,0	14,5	99,8
	van elég munkalehetőség a településen	4	,2	,2	100,0
	Összesen	2188	96,7	100,0	
Érvényte- len válasz	nem válaszolt	7	,3		
	nem tudja	53	2,3		
	System	15	,7		
	Összesen	75	3,3		
Összesen		2263	100,0		

A megkérdezettek nagy többsége (85,3%) nyilatkozott úgy, hogy a településen, ahol él egyáltalán nincs, vagy kevés a munkalehetőség. A válaszadók 36%-a szerint egyáltalán nincs, 49,4% szerint pedig kevés a munkalehetőség.

A válaszadó úgy tudja, hogy a településen egyáltalán nincs munkalehetőség a dolgozni akaró emberek számára

Mikrotérsegenkénti összehasonlításban *leginkább az apátfalvi, pitvarosi és földesági mikrotérsegekben nyilatkoztak úgy a megkérdezettek, hogy egyáltalán nincs munka azon a településen, ahol élnek.*

A munkalehetőségek településenkénti megítélése szempontjából a Kövegyen (94,3%), és Ambrózfalván (84,4%) élők látják legaggasztóbbnak a helyzetet. Kiemelkedik még Maroslele, ahol a megkérdezettek 80,7%-a válaszolt úgy, hogy egyáltalán nincs munkalehetőség a településen.

Hogyan keresett munkát?

		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative Összes eset %-a
Érvényes válasz	felkereste az állami munkaközvetítőt	12	0,5	10,9	10,9
	magán vagy szakszervezeti munkaközvetítőt keresett fel	3	0,1	2,7	13,6
	álláshirdetést figyelte vagy adott fel	17	0,8	15,5	29,1
	rokonai, barátai, ismerősei révén keresett	3	0,1	2,7	31,8
	személyesen kereste fel a munkáltatókat	29	1,3	26,4	58,2
	több módon is keresett	46	2,0	41,8	100,0
	Összesen	110	4,9	100,0	

		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative Összes eset %-a
Érvénytelen válasz	nem válaszolt	77	3,4		
	nem vonatkozik rá	361	16,0		
	System	1715	75,8		
	Összesen	2153	95,1		
	Összesen	2263	100,0		

Azok, akik mégis munkát keresnek, leginkább több módszerrel kísérelnek meg elhelyezkedni (41,8%). A válaszadók valamivel több, mint egy negyede személyesen keresi fel (26,4%) a lehetséges munkáltatókat. A munka után járók 15,5%-a álláshirdetések útján próbálkozik elhelyezkedni, és csak minden tizedik álláskereső (10,9%) fordul az állami munkaközvetítőhöz.

Két héten belül munkába tudna-e állni, ha lenne munkalehetőség?

		Esetszám	Összes eset %-a	Érvényes %	Cumulative %
Érvényes válasz	nem	6	0,3	5,5	5,5
	igen	103	4,6	94,5	100,0
	Összesen	109	4,8	100,0	
Érvénytelen válasz	nem válaszolt	76	3,4		
	nem vonatkozik rá	1775	78,4		
	System	303	13,4		
	Összesen	2154	95,2		
	Összesen	2263	100,0		

A legtöbb munkavállaló 94,5% állítása szerint két héten belül munkába tudna állni, ha adódna számára megfelelő munkalehetőség.

X 7 1 7 5 3

OT, K

Megrendelhető:

terjesztes@belvedere.meridionale.hu

Kiadta: BELVEDERE MERIDIONALE

6725 Szeged, Hattyas sor 10.

belvedere@jgytf.u-szeged.hu

szerk@belvedere.meridionale.hu

www.belvedere.meridionale.hu

Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ

Kiadóvezető: JANCÁK CSABA

Műszaki szerkesztő: SZUPERÁK ATTILA

Nyomta: BABA NYOMDA

Felelős vezető: DR. MAJZIK ISTVÁN

Jelen kötet megjelenésének elsődleges célja, egy olyan sorozat elindítása, amely a társadalomtudományi kutatás kvalitatív és kvantitatív módszerivel külön-külön is, valamint azok ötvözésével tárja fel a vidék társadalmi sajátosságait, változásait. További cél egy olyan kutatás-módszertani képzés eredményeinek bemutatása, amely a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékén, a Felek György által elindított 'Szeged Studies' kvantitatív kutatási program képzési rendszerbe való integrálásával kezdődött, majd pedig később kollégám Letenyei László és az általam vezetett kvalitatív és kvantitatív technikák ötvözésének használatára építő településszociológiai kutatószemináriumok beindításával folytatódott.

A szerzők jelenlegi illetve már végzett szociológus hallgatók, akik a vidék társadalmának kutatása terén egyébként is nagy múltra visszatekintő, a szegedi egyetemhez kötődő kutatói hagyományok ifjú folytatói.

Ebben az első, sorozatindító kötetben az emberi együttélés tanulmányozását tartottuk fontosnak az alföldi város és vidéke vonatkozásában, ezért választottuk elemzési keretként a települési szintet, azt a többé-kevésbé természetes közeget, melyben életünk (emberi kapcsolatokkal, megélhetési erőfeszítésekkel, társulási törekvésekkel, konfliktusaival, be- és 'kiilleszkedéseivel', stb.) szerveződik.

A szerkesztő

BELVEDERE
MERIDIONALE